

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Diplomová práce

**Etická dilemata v sociální práci z pohledu sociální pracovníce
s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody**

**Ethical dilemmas in social work from the perspective of a social
worker with convicts in prison**

Autor práce: Bc. Zuzana Víková

Vedoucí práce: doc. Dr. phil. Jakub Sirovátka

Studijní program: Etika v sociální práci (KS)

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích, dne

.....

Bc. Zuzana Víková

Poděkování

Velmi děkuji vedoucímu mé diplomové práce doc. Dr. phil. Jakubovi Sirovátkovi a konzultantovi Dr. Ing. Aloisovi Křišťanovi, Th.D., za cenné rady, doporučení, připomínky a metodické vedení při celkovém zpracování diplomové práce. Rovněž děkuji manželovi a celé své rodině za velkou podporu při studiu.

Úvod	6
1 Sociální práce s odsouzenými	9
1.1 Specifika sociální práce ve vězení	9
1.2 Role sociální pracovnice	15
1.3 Osobnostní předpoklady a kompetence sociální pracovnice.....	19
1.4 Legislativní vymezení pro práci ve vězení.....	22
2 Interdisciplinární pohled na sociální práci.....	25
2.1 Sociální práce z hlediska sociální filozofie a etiky	26
2.2 Sociální práce z hlediska psychologie.....	28
2.3 Sociální práce z hlediska pedagogiky, sociální pedagogiky	31
3 Etické problémy a dilemata v sociální práci.....	35
3.1 Paradigmata v sociální práci	35
3.2 Etická dilemata sociální práce.....	37
3.3 Oblasti etických problémů a dilemat z hlediska sociální práce.....	39
3.4 Etické teorie a hodnoty v sociální práci	41
4 Etické aspekty sociální práce	45
4.1 Etické principy sociální práce	45
4.2 Charakteristika profese sociální práce a etický kodex	49
4.3 Uplatňování profesních etických kodexů v sociální práci.....	52
5 Sociální práce s odsouzenými	55
5.1 Humanizace vězeňství z pohledu sociální práce	56
5.2 Vězeňská subkultura z pohledu sociální práce.....	60
5.3 Hlavní prediktory kriminálního chování z pohledu sociální práce	63
6 Příklady řešení etických dilemat.....	67
6.1 Teorie bezprostřední povinnosti (deontologie) a využití v praxi	67
6.2 Utilitarismus a využití v praxi.....	69
7 Kazuistiky	73
7.1 Odsouzená žena, 70 let, zdravotní sestra, 6 dětí.....	73
7.2 Obviněný muž, 24 let, bezdětný.....	77
7.3 Odsouzená žena, Účetní, 4 děti	80
7.4 Odsouzený muž, právník, 30 let.....	83

Závěr	88
Použité zdroje.....	91
7.5 Použitá literatura	91
7.6 Internetové zdroje.....	93
Abstrakt	95
Abstract	96

ÚVOD

Diplomová práce se snaží popsat práci sociální pracovnice s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody a zpracovat některá etická dilemata, která sociální práce s odsouzenými osobami přináší. V práci používám pro pracovníky v sociálních službách výraz sociální pracovnice. Není to v žádném případě myšleno jako diskriminace sociálního pracovníka, muže. Pouze vycházím z toho, že ve velké většině se jedná o ženy a v mé diplomové práci je také uvedena moje osobní zkušenost se sociální prací ve vězení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody.

Vystudovala jsem obor sociální pedagogika a v současnosti pracuji s lidmi, kteří se ocitli na druhé straně zákona. Často si kladu otázku: „Představovali si takto svůj život, chtěli žít jinak?“ Jako sociální pracovnice působím již několik let ve vazební věznici a problémy, které s sebou přináší špatné sociální podmínky dětí, dospívajících a potom již mladých lidí, vidím denně na vlastní oči. Nepříznivá situace mnoha rodin má trvale opakující se důvody v užívání drog, alkoholu a ve velmi složitých sociálních podmínkách. Problémem je z velké míry začarovaný kruh rodinných situací, kdy lidé ohrožení špatnými vztahy a nedostatky v primární rodině podobné situace předávají dále a nejvíce tím opět trpí jejich děti. Drogová závislost už není jen otázkou mladistvých, ale i jejich rodičů, často čtyřicátníků, kteří děti vychovávají. Není výjimkou, kdy dvouleté dítě spí v jedné posteli s dvanáctiletým narkomanem. To jsou situace a otázky, které je třeba nevyhnutelně řešit, protože jsou pro společnost velmi zatěžující a do budoucna budou mít spíše zvyšující se tendenci. Náplní sociální práce s odsouzenými je řešení problémů klientů v jejich současném životě a následné začlenění každého z nich zpět do společnosti.

Obor Etika sociální práce, který v současnosti studuji na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, mi dává možnost podívat se na svou práci s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody také z hlediska etiky, filozofie, a to poskytuje mé profesi nový obzor. Při svém působení ve věznici často řeším různá etická dilemata, která jsou velmi náročná jak z hlediska klienta, tak společnosti, ale i pokud se týká vlastního svědomí sociální pracovnice. Těmto etickým dilematům se má práce bude věnovat také z interdisciplinárního pohledu. Bude se zabývat významem etiky v práci sociální pracovnice, vymezí předmět etiky, zejména vztah etiky a morálky a popíše základní etické přístupy. V práci se zamýšlím nad etickými a společenskými dilematy, nad pojmem viny a nevin, ale také nad snahou odsouzených se v patologickém prostředí

vězení naučit pohybovat a dokázat se mu přizpůsobit. Dalším tématem diplomové práce bude definovat sociální práci, její cíle, možné dělení a legislativní ukotvení sociální práce. Hlavním cílem diplomové práce bude odhalit, s jakými konkrétními situacemi se sociální pracovnice ve vězení setkává a jaké považuje za eticky dilematické. Praktickým cílem práce bude přiblížit, jak tyto situace sociální pracovnice prožívá, jaké volí strategie při jejich zvládnání a kde hledá zdroje podpory pro své rozhodování. Dalším cílem bude ukázat, jak snadno se sociální pracovnice může dostat do rizika komunikační pasti vzhledem k tomu, že často sama sebe vnímá jako jednu z mála osob, které se vyznačují možnostmi a ochotou klientovi pomoci.

Diplomová práce bude rozdělena do několika souvisejících kapitol. Kapitola sociální práce ve vězení se bude věnovat specifikům sociální práce s odsouzenými, roli sociální pracovnice, jejím osobnostním předpokladům, etické zodpovědnosti a kompetencím. Sociální práce ve vězení je vymezena legislativou, ale stejně tak ji ovlivňuje morální profil sociální pracovnice a etický kodex, kterým se řídí. Jednou z hlavních náplní diplomové práce budou etické aspekty a principy v sociální práci a charakteristika profese. V práci se budu blíže věnovat pojmům spravedlnost a sociální spravedlnost, se kterými mimo jiné pracují etické kodexy, které právě spravedlnost a sociální spravedlnost považují za jedny ze základních hodnot sociální práce. V této kapitole považuji za důležité zhodnotit uplatňování tohoto profesního etického kodexu v praxi každé sociální pracovnice v různých oborech působení. Pro práci sociální pracovnice je důležitý a nezbytný význam uplatnění etiky v sociální práci, zejména vztah etiky a morálky.

Diplomová práce bude přibližovat sociální práci s odsouzenými v kontextu humanizace vězeňství a hodnotit výkon trestu odnětí svobody v ČR z pohledu vězeňské služby a odborných zaměstnanců. Diplomová práce bude vyzdvihovat specifika práce s vězněnými osobami jak z hlediska etického, tak pedagogického a psychologického. K tomuto účelu jsou do práce zahrnuty konkrétní kazuistiky, které vedou k vyhodnocení možných řešení situace odsouzených. Za každou kauzou se vždy skrývá jednotlivý člověk se svými problémy, charakteristikami a sociálním zázemím. V práci sociální pracovnice nelze postupovat podle stanoveného vzorce chování nebo se řídit pouze etickými teoriemi. Každý klient je specifický, žije v určitém kulturním a sociálním prostředí, a je proto nutné postupovat vždy individuálně. V práci jsem se snažila zdůraznit to, že každý člověk má právo na důstojný život a nelze ho nikomu upírat. Stejně tak si klienti musí

uvědomit svou vlastní odpovědnost za svůj život, život svých blízkých, ale i společnosti, ve které žijí. Nic nemůže práci sociální pracovnice více přiblížit než konkrétní životní příběhy klientů. Zde se diplomová práce bude snažit o pochopení nejen vlastního klienta, ale i jeho okolí, které ho formovalo, ovlivňovalo a do kterého se klient velmi často bude také vracet.

V diplomové práci budou použity metody, jako je práce s literaturou a kazuistiky s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. Bude se jednat o ženy trvale pracovně nezařaditelné a umístěné v ostraze ve vysokém stupni zabezpečení, o muže ve vysokém stupni zabezpečení a také o obviněného, který je umístěn ve vazbě a je na něm uplatňována presumpce neviny. Jejich kazuistiky budou zpracovány tak, aby nedošlo ke zneužití osobních dat. Ve většině popsaných konkrétních případů stojí proti sobě tak zvané „rány osudu“, osobní selhání a následně snaha o cestu zpět ke svobodnému, pro společnost potřebnému životu. Pro zpracování diplomové práce jsem čerpala z odborné literatury, která je zaměřena především na sociální práci a etiku v sociální práci. Z důvodu snahy o interdisciplinární pohled jsem se opírala také o knihy, které se problematice vězeňství věnují z psychologického a pedagogického pohledu. Ke své práci jsem využívala také skripta, diplomové práce studentů a internetové zdroje.

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE S ODSOUZENÝMI

Důležitým předpokladem pro práci s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody je uvědomit si hranice, které je nezbytné dodržovat v komunikačním vztahu s klientem a zároveň rozpoznat sociálně patologické jevy. Sociální práce je z velké části založena na komunikaci sociální pracovníce s vězněnými osobami. Sociální pracovníce hodnotí možné stresory, které na klienty působí, a její hlavní úsilí spočívá v tom, aby našla příčiny stresu u klienta a rozlišila jeho projevy. Za nedílnou součást každé sociální práce se považuje orientace sociální pracovníce v nabídkách a možnostech poskytovaných sociálních služeb a v tom, jaké jsou základní činnosti a metody používané na konkrétním pracovišti. Bez této orientace nelze klientovi nabídnout řešení, které by vedlo ke změně jeho stávající nepříznivé situace. Práce každé sociální pracovníce musí vycházet ze schopnosti učit se ze zkušeností, protože každý klient je specifický a práce s ním musí být vedena individuálně. Stejně tak každá konkrétní věznice nebo vazební věznice má různé vnitřní řády a metodiky, které je třeba dodržovat. Nelze proto ani spoléhat na to, že sociální práce ve vězení je vždy stejná, vždy se liší v konkrétních případech věznice od věznice.

1.1 SPECIFIKA SOCIÁLNÍ PRÁCE VE VĚZENÍ

Při pohledu na práci sociální pracovníce s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody nelze zapomenout na to, že vězeňství je součástí trestní politiky státu a má restriktivní funkci. Česká republika je demokratický právní stát a vychází ze svých mezinárodních závazků, z respektu k lidským právům a svobodám a ze svého úkolu ochránit společnost před pachateli porušujícími právní předpisy. Účelem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí jednajících v souladu se zákony. Samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, ale nemůže být vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a fungování sociálního systému státu. S ohledem na skutečnost, že velká většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady, a to, že příprava na

propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznice začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.¹

V sociální práci ve vězení je velmi důležité hledisko uvědomění si skutečnosti, jestli se jedná o osobu prvovězněnou, nebo recidivistu. Uvěznění je největším stresorem pro prvovězněnou osobu, které více pociťují ztrátu určitých životních jistot a podmínek. Sociální pracovníce je mnohdy v době izolace odsouzeného ve vězení jeho nejvýznamnějším pojátkem s venkovním světem. Práva a povinnosti sociální pracovníce jsou definovány právním systémem, profesními standardy a etickým kodexem. Sociální pracovníce jako v jiném oboru sociální práce pracuje podle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.² Pro sociální práci se obecně užívají dvě definice, starší zní ve smyslu: „sociální práce je prostě to, co dělají sociální pracovníci“. Upravená a novější definice se uvádí ve smyslu, že: „sociální práce je často to, co jiní odborní pracovníci nedělají“.³

Velká většina rozhodnutí v sociální práci je celkový souhrn etických, právních a ideologických bodů, které se vzájemně propojují. Etické principy a hodnoty, které jsou sociální pracovníci vlastní, vždy ovlivňují způsob, jakým si vysvětluje zákony a nařízení.⁴ Při práci s odsouzenými je zásadní vědět, že jednání každého člověka je závislé na mnoha faktorech. V sociální práci ve vězení často odborní pracovníci spolupracují s vězeňskými kaplany. Společně při své práci vychází jako kaplani z toho, že u každého jednotlivce záleží na kvalitě výchovy člověka, hodnotové orientaci společnosti, na schopnosti člověka dokázat rozlišovat důležité od nedůležitého. Jak říká Anzenbacher: „(...) V našem běžném předporozumění má mravní hodnocení činů, osob a poměrů většinou mezilidský, event. sociální aspekt. Morální soud se často týká vztahu vlastních potřeb a zájmů k potřebám a zájmům druhých lidí, a tím se týká otázek spravedlnosti. Je to vyjádřeno ve zlatém pravidle (rozšířeném ve všech kulturách), jež se jeví v běžném předporozumění

¹Srov. [online], [cit. 2020-25-11], URL <<https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>>, s.3.

²Srov. [online], [cit. 2021-18-09], URL <*Sociální práce ve vězeňství*, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR>.

³Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 185.

⁴Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 12.

jako přijatelné. Přísloví zní: Co sám nechceš, nečiň jinému. Tím se vyjadřuje požadavek.“⁵

Při práci s odsouzenými musí sociální pracovníce stejně jako v jiné sociální práci vycházet z toho, že člověk je při mnohých vnitřních a vnějších omezeních, které plynou z uvěznění a z jeho života, svobodnou osobností. Pokud není duševně nemocen, bez možnosti své jednání ovládat, může sám sebe a své činy hodnotit, a tímto způsobem vědomě ovlivňovat svůj život. Vždy je třeba při práci s vězňenými osobami ponechat každému jeho důstojnost a vědomí toho, že za své rozhodnutí nese odpovědnost. Toto hledisko je stejné u práce každé sociální pracovníce, ať pracuje s klientem, který je věřící nebo nevěřící. Stejně tak při své práci s odsouzenými spolupracuje sociální pracovníce s vězeňským kaplanem, který také nerozlišuje svou práci podle náboženské víry odsouzeného.⁶

Delikventní chování u člověka vystihuje porušování právních norem určitého státu. Pokud se jedná o závažnější prohřešky, je toto jednání člověka právním řádem sankcionováno. U většiny odsouzených osob jde o to, že jsou schopni o své činnosti vědomě uvažovat, ale nejsou schopni si připustit a předpokládat následky svého jednání. Zpětná vazba, kterou jim společnost a následně v době odsouzení odborní zaměstnanci poskytují, nemá pro ně dostatečnou informační hodnotu a oni se během svého života nedovedou poučit ze zkušenosti. V případě recidivistů svou roli hraje určitá lhostejnost k následkům svého jednání, která už souvisí s přijetím tohoto životního stylu a následnou prizonizací.⁷

U rodiny odsouzeného je potřebná určitá prevence před zvýšeným rizikem sociálního vyloučení. U vězňené osoby je důležitá prevence před negativním důsledkem uvěznění, tzv. prizonizací. Pojmem prizonizace se rozumí proces, kdy ve vězení na odsouzeného působí vězeňské prostředí a následně patologické vztahy.⁸ Dle Mařádka: (...) „Termín prizonizace je užíván pro souhrnné označení všech negativních jevů, které působí na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.“⁹ Tato osoba je vtahována do

⁵ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 16.

⁶ Srov. 2. díl *katolického katechismu pro dospělé* (z německého originálu *Leben aus dem Glauben*), *Život z víry*, s. 60–62.

⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 748.

⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 723.

⁹ MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 74, s. 74.

vězeňského prostředí a jeho vliv následně mění osobnost odsouzeného, a to na základě nutnosti přizpůsobení se situaci. Vězni ztrácejí svou vlastní iniciativu a začínají se chovat účelově a cestou nejmenšího odporu. Pro recidivisty se již normálním místem pro život stává vězení a mimo něj již nejsou schopni trvale žít. Sociální intervence se stává prevencí sociálního selhání odsouzeného po propuštění, které může mít následně podobu dalšího kriminálního jednání, bezdomovectví a tak podobně. Prizonizace má dvě důležité složky, to je institucionalizace a ideologizace. Institucionalizací se označuje skutečnost, kdy se odsouzená osoba přizpůsobí organizovanému způsobu života ve vězení, který je spojený se ztrátou samostatnosti a svobody rozhodování. Dochází ke změně postojů, vzorců chování, ale také obranných mechanismů odsouzeného. Vězeň přestává být aktivní a samostatný a v konečném důsledku ztrácí odpovědnost sám za sebe. Dlouhodobý nebo opakovaný trest vede až ke změně osobnosti odsouzeného. Ideologizace znamená přijetí norem a pravidel ve vězení a vězeňském prostředí. Problémem je, že nejde jen o přizpůsobení se, ale o přijetí hodnotového systému v době odsouzení, ztotožnění se se spoluvězni a přijetí jejich nežádoucí životní strategie. Předpokladem práce sociální pracovnice je si uvědomit, že věznění nemusí vést k resocializaci, ale více k desocializaci odsouzených. Následně trest odnětí svobody funguje jako sociální stigmatizace. Práce s odsouzenými je těmito skutečnostmi velice ovlivněná a konkrétní práce sociální pracovnice se od toho odvíjí.¹⁰

Každá lidská společnost má stanovená pravidla, kterými určitým způsobem ovlivňuje chování svých členů, aby společenské soužití mezi nimi bylo akceptovatelné. Jsou stanoveny právní normy, ale také nepsaný řád morálky a etiky. Kriminální jednání je z dlouhodobého hlediska neúčinné a vede nejvýše ke krátkodobému pozitivnímu výsledku. Kriminální jednání se stává hlavní překážkou v dalším životním směřování člověka a v celkovém počtu asociálně jednajících lidí je daleko méně těch, kteří dosáhli společenského úspěchu, oproti těm, kteří skončili jako recidivisté vyloučení ze společnosti.¹¹

Ve vlastní práci sociální pracovnice jde o zajištění a poskytování odborného sociálního poradenství a provádění sociální práce u vězněných osob, a to někdy také ve spolupráci s jejich rodinami. Sociální pracovnice při své práci musí volit mezi různými

¹⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 724.

¹¹ Srov. Tamtéž, s. 734.

metodami sociální intervence s vězněnými osobami. Nejčastěji je to volba mezi metodou individuální sociální práce, případovou prací a metodou sociální práce se skupinou, zaměřenou na jednotlivce. Často je potřebné a od klientů vyžadované pracovat s jednotlivými odsouzenými více individuálně. Mezi vězněnými osobami bývá velká nedůvěra a informace poskytované při skupinových terapiích nebývají relevantní. Pod pojmem individuální sociální práce je třeba si představit postup, kterým se dostáváme k výsledku sociální intervence. Dává odpověď na otázku, jak získat a uspořádat poznatky a z nich vyvodit nové závěry.¹²

Další metodou používanou v sociální práci s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody je případová práce. Případová práce je procesem, který zahrnuje sociální studii, vyšetření, intervenci, a poslední fází je ukončení studie. Při použití metody případové práce je vždy tato sociální intervence spojena s prací s jednotlivcem, a pokud se do této sociální práce zapojí skupina osob, představuje již pouze zdroje. Nastavení klienta na sociální pracovníci je určeno jeho potřebami a jeho zkušenostmi s předchozími podobnými intervencemi. Z důvodu navázání produktivního vztahu mezi sociální pracovníci a odsouzeným je základním předpokladem schopnost sociální pracovníce s klientem komunikovat. V sociální práci je důležité vztah mezi pracovníci a klientem navázat, ale stejně důležité je ho také následně udržet.¹³ Důležitou součástí sociální práce je formulace specifických cílů, které se týkají problémů odsouzeného, a nespécifických cílů, vztahujících se ke zlepšení jeho sociálního fungování. Významné je určit existující podpůrné vazby klienta, zmapovat je a následně použít.¹⁴

Základem každé sociální intervence je pochopení jak klienta, tak jeho rodiny a společnosti, ve které se pohybuje a svůj život prožívá. Nutná je znalost sociálně-zdravotnických služeb, které je možno využít na zlepšení životní situace klienta, ale také sociálních podmínek jeho rodiny. V diplomové práci není možno zapomenout na to, že klient, který je ve výkonu trestu odnětí svobody, není v sociálním problému sám. Stejně, a někdy i větší problémy řeší i jeho rodina. Problémy rodiny klienta řeší ve vězení sociální pracovníci pouze okrajově, ale musí odsouzeného vést k tomu, aby rodina byla v kontaktu se sociálním kurátorem. Ten bude schopen pomoci rodině v problémech, které

¹² Srov. ŠPILÁČKOVÁ, M.; NEDOMOVÁ, E. *Metody sociální práce s jednotlivcem*, s. 12–13.

¹³ Srov. SHULMAN, L. *Interactional Social Work Practice*, s. 36.

¹⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 477.

spolu s uvězněním jejího člena vzniknou. V sociální práci se vždy jedná se o vlastní aktivizaci sil odsouzeného a sociální pracovnice nikdy nedělá to, co může klient pro sebe udělat sám.¹⁵

Při práci s klientem je nezbytné zvládnout techniku rozhovoru a aktivního naslouchání. Obecně rozhovorem s klientem vytváříme most, po kterém se k sobě dostávají zcela odlišné pohledy na svět zúčastněných stran. Rozhovor v sociální práci má dospět k tomu, abychom formulovali to, co klient nejen potřebuje, ale co je ochoten od sociální pracovnice přijmout. V rozhovoru s klientem je vhodnější používat otevřené otázky, protože u uzavřených se odpovídá jednoznačným způsobem, a to nemusí být v hodnocení situace vždy objektivní. Klient by se mohl cítit ohrožený přímým dotazováním. Otevřené otázky mu dávají větší prostor pro přesnější vyjádření svého problému. V rozhovoru je třeba zachovávat určitý rytmus, který je tvořený úvodní fází, fází jádrou a závěrečnou. Obsahem jádra by mělo být klientovo očekávání, v němž je možné se zaměřit na cíl, k němuž chce sociální pracovnice s klientem dospět.¹⁶

Základním aspektem sociální práce je zvládnutí techniky aktivního naslouchání: „(...) aktivní naslouchání je způsob, při kterém nejen registrujeme, co druhý říká, ale současně jej povzbuzujeme ke sdělování informací, volnému vyjadřování myšlenek, představ, názorů a postojů neverbálními i verbálními prostředky. Aktivním nasloucháním získáváme potřebné informace a současně ověřujeme vzájemné pochopení.“¹⁷ Aktivním nasloucháním rozumíme specifickou komunikační techniku, kdy se sociální pracovnice snaží dosáhnout v komunikaci s klientem maxima toho, co jí potřebuje sdělit, a kdy má možnost mu následně poskytnout zpětnou vazbu. Předpokladem je celá řada dovedností, jako je zaměření na co nejvěrnější význam slov, kterými nám klient něco sděluje. Dále je důležité dodržovat dvoustupňovou strategii zrcadlového efektu, kdy se hodnotí, co sociální pracovnice slyšela, a ujistí se v tom, jestli pochopila správně vše, co jí klient sdělil. Při sociální intervenci je potřebné stále vnímat neverbální projevy klienta a jeho emoční rozpoložení.¹⁸

¹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 69.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 75.

¹⁷[online], [cit. 2022-15-11], URL < <https://www.braintools.cz/toolbox/komunikace-pri-reseni-konfliktu/aktivni-naslouchani.htm>>.

¹⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 265–267.

V některých případech je možné, aby sociální pracovnice použila metodu skupinové sociální práce. Skupinová sociální práce je využívanou metodou a stálou součástí sociální práce a poskytuje možnosti, které individuální sociální práce většinou nemůže zajistit. Podstatným hlediskem skupinové práce je fungující skupinová dynamika, která je popsána jako souhrn jednotlivých skupinových interakcí. Principem skupinové dynamiky je jedinečný charakter každé skupiny. Skupinových metod lze využít u různorodých cílových skupin klientů, nelze ji však zaměňovat s terapeutickou skupinou. Jedná se o metodu sociální práce využívající skupinový proces k výraznému posílení fungování členů skupiny, ale i skupiny samé. Nachází často uplatnění právě u vězněných osob. Metoda skupinové sociální práce má na odsouzené příznivý vliv, ale je třeba mít na paměti, že se v žádném případě nejedná o terapii.¹⁹

Při práci s klienty odsouzenými k trestu odnětí svobody je nutné počítat s tím, že někteří odsouzení nebudou chtít spolupracovat a skupinové sociální práci se budou snažit vyhnout. Předpokladem sociální intervence s klientem ve výkonu trestu odnětí svobody je zhodnotit, jestli je pro něj tato metoda sociální práce vhodná. Při posuzování vhodné intervence je třeba brát v potaz hledisko, že vězeňská populace je výrazněji postižena zhoršeným zdravotním stavem. Způsobuje to vysoká míra stresu před i po nástupu do výkonu trestu a v jeho průběhu. Podle zahraniční literatury 40–50 % starších odsouzených trpí problémy v oblasti mentálního zdraví, vč. vysoké prevalence depresí.²⁰ Při práci s odsouzenými klienty je třeba volit takové metody sociální práce, které klientům pomohou a nebudou jim v žádném ohledu škodit.

1.2 ROLE SOCIÁLNÍ PRACOVNICE

Sociální pracovnice se při výkonu své práce nachází v řadě různých rolí a její jednání ovlivňuje nejen odbornost, ale i osobnostní nastavení. Při vlastní sociální práci s odsouzenými se sociální pracovnice dotýká nejen kultura organizace, ve které pracuje, ale také právní kontext její práce.²¹ Sociální pracovnice se při výkonu sociální práce pohybuje v rámci práv a povinností, které jsou přesně specifikovány právním systémem, zaměstnavatelem a v neposlední řadě profesními standardy. K rozlišení sociální práce se používá rozdělení na defenzivní a reflexní praxi. Při defenzivní praxi je sociální práce

¹⁹ Srov. KUZNÍKOVÁ, I. *Pokročilé metody sociální práce se skupinami*, s. 19.

²⁰ Srov. KHECHUMYAN, A. *Imprisonment of the Eldrely and Death in Custody*, s. 7.

²¹ Srov. JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce – reflexní přístup*, s. 61.

jasně definována zaměstnavatelem a zákonem. Jasně dané postupy sociální pracovníci z jedné strany omezují, ale z druhé ji chrání před vlastní odpovědností. Sociální pracovníce, která uplatňuje reflexní praxi, je více schopna určovat etická dilemata, která v její práci vznikají. V případě práce ve vězení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody se sice doporučuje reflexní praxi uplatňovat, ale je velmi těžké se přitom pohybovat v limitech daných zákonem. Sociální pracovníce stejně jako v jiném oboru odborného působení při své práci zajišťuje a poskytuje odborné sociální poradenství u vězněných osob. Sociální práce je ve vězení zaměřena jak na jednotlivce, tak na skupiny osob se zvýšeným rizikem sociálního vyloučení nebo s problémy v osobním a sociálním vývoji, které nastávají v důsledku uvěznění. Při provádění komplexního sociálního šetření s odsouzenými jde především o to začít včas pracovat s klienty, kteří jsou ohroženi ztrátou sociálního zázemí po propuštění. Sociální pracovníce při své práci používá takovou strategii sociální práce, která pomáhá k řešení nepříznivé sociální situace klientů, ale také směřuje k sociálnímu začleňování odsouzených a následným pozitivním dopadem na dobu po propuštění. Při své práci sociální pracovníce ve vězení spolupracuje s dalšími sociálními pracovníky mimo věznici, kteří se starají o propuštěné vězně nebo spolupracují společně ještě v době odsouzení klienta.²²

Důležitou institucí při práci s odsouzenými je Probační a mediační služba. „(...) Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality.“²³ Probační a mediační služba, je státní organizací zajišťující kontrolu výkonu trestů, které byly uloženy podmíněčně, a připravuje podklady pro jejich ukládání. Úředníci Probační a mediační služby zajišťují možnost jednání mezi pachateli a oběťmi trestných činů a urovnání jejich následků. Postupují podle zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Cílem probační a mediační služby je začlenění pachatele do společnosti bez dalšího porušování

²² Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 160.

²³ [online], [cit. 2022-31-10], URL < PMS-PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA (pmscr.cz) >.

zákona, participace poškozeného, obnovení jeho důvěry v právní řád, a nakonec i přispění k ochraně společnosti před sociálně patologickými jevy. Sociální pracovníce ve vězení s Probační a mediační službou velmi úzce spolupracuje, nejvíce v době, kdy odsouzený podává podnět k podmíněčnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Pracovníci probační služby vypracovávají odsouzenému své stanovisko, které může být doporučující, ale i negativní.²⁴

Další důležitá spolupráce v době uvěznění klienta je s nestátními neziskovými organizacemi. Většina klientů má problémy s exekucemi a z toho plynou problémy s finanční gramotností. Tyto problémy jim pomáhají řešit různé nestátní neziskové organizace. Již v době uvěznění se začíná pracovat u některých pracujících odsouzených na vyřízení insolvence. Do skupiny nestátních neziskových organizací patří fyzické a právnické osoby, různá sdružení, hnutí a spolky, občanská sdružení, nadace, obecně prospěšné společnosti, ale také zájmové, církevní organizace, které patří mezi sociální subjekty, které usilují o konkrétní pomoc svých klientů. Základní ústavní práva musí vždy garantovat svým občanům stát a nelze předat odpovědnost pouze na nestátní neziskové organizace.²⁵

Z toho plyne další sociální práce s klientem, a to v oblasti sociálních kurátorů, kteří se již s odsouzeným písemně a osobně kontaktují v době výkonu trestu odnětí svobody. Po výkonu trestu odnětí svobody v době svého propuštění může klient svého sociálního kurátora navštívit a požádat ho o konkrétní pomoc ve své životní situaci. Sociální kurátor je odsouzenému přidělen podle místa trvalého pobytu klienta. Jediný předpoklad spolupráce klienta se svým sociálním kurátorem je jeho návrat do místa svého trvalého pobytu. Obecně lze říct, že sociální pracovníce by měla být schopna v rámci zákona ve prospěch svého klienta mobilizovat zdroje různého druhu, ať lidské nebo materiální. Z toho vyplývá, že nelze práci sociální pracovníce v určitém smyslu specializovat, protože sociální pomoc musí být univerzální a všestranně orientovaná.²⁶

Na resocializaci osob vykonávající trest odnětí svobody se podílí nejen sociální pracovníce, ale také ostatní odborní zaměstnanci, jako jsou speciální pedagogové, psychologové, pedagogové volného času a ve velké míře vychovatelé. V sociální praxi

²⁴ Srov. [online], [cit. 2021-19-09], URL < PMS-PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA (pmscr.cz) >.

²⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 172.

²⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 51.

je třeba definovat, co znamená vlastní pojem sociální role. Jedná se o určitý očekávaný způsob chování sociální pracovnice, který se váže k profesní roli a jejímu sociálnímu postavení. Z hlediska sociální psychologie vyjadřuje očekávání, které na každého člověka klade jeho sociální okolí a které záleží na základních osobnostních charakteristikách sociální pracovnice. V rámci jednotlivých profesí dochází k rozlišování již specifických sociálních rolí, které souvisí s profesionálním výkonem jejich práce. Role sociální pracovnice se dá rozdělit do několika kategorií. Pouze některé se hodí pro práci s vězněnými osobami, protože sociální práce ve věznici je určitým způsobem specifická.²⁷

Ve většině případů sociální pracovnice role propojuje a často pracuje současně na základě několika rolí:

- podporovatel pomáhá klientovi zvládat náročné stresové situace, rozpoznat jeho silné a slabé stránky a podporovat ho ve snaze o životní změny;
- poradce pomáhá klientovi při jeho rozhodování, podporuje činy klienta, které vedou k jeho osobnostnímu změně, aby se dokázal lépe orientovat ve svém sociálním okolí;
- mediátor pomáhá klientovi při řešení konfliktů jak rodinných, tak i těch, které souvisí s uvězněním a přímo ve vězení vzniknou;
- role vzdělavatele v sobě zahrnuje různé aktivity sociální pracovnice, které jí pomáhají v nácviu vlastních sociálních schopností klienta, ale také například v orientaci v sociálně právních otázkách;
- zprostředkovatel pomáhá zprostředkovat klientovi kontakt s organizacemi, které se zabývají pomocí vězňům. Jedná se jak o již zmiňované státní organizace, jako je například Probační a mediační služba, tak o pomoc nestátních neziskových organizací;
- role administrativního pracovníka je nutná především při práci ve státní správě, a konkrétně ve vězení.²⁸

²⁷ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 31.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 32.

Pokud má být sociální práce pro klienta úspěšná, musí být především zaměřena na to, aby se dokázal vrátit zpět do domácího prostředí a fungoval v něm. V určitých případech neplatí ani toto pravidlo a je nezbytné prostředí klienta v budoucnu změnit. Pokud by ke změně nedošlo, dobrá předsevzetí a plány klientů ve většině případů nebudou úspěšná. Návrat do starých part, nefunkčních kriminálních rodin a nevhodného sociálního prostředí k úspěšné resocializaci nepřispěje. Sociální práce vyžaduje umět se orientovat v teoretických východiscích pro svou práci a umět využít svých znalostí v té které konkrétní situaci. Sociální pracovníce by si měla vždy uvědomit, že nikdy neexistuje univerzální řešení problému, každý klient je individualita a teoretické znalosti pouze přispívají ke správnému pochopení problému odsouzeného.

1.3 OSOBNOSTNÍ PŘEDPOKLADY A KOMPETENCE SOCIÁLNÍ PRACOVNICE

Sociální práce ve vězeňství je specifickou odbornou disciplínou, která ve své praxi uplatňuje metody, které vycházejí z poznatků různých společenských věd. Pro práci sociální pracovníce je vhodný výcvik v oblasti psychologie a sociálně patologických dovedností. Ani nejdokonalější teoretické znalosti však nezaručí správný výkon funkce, pokud se nepřidají vhodné osobnostní vlastnosti. Jedná se především o schopnost empatie, úcty a respektu ke klientovi a akceptování klienta jako takového. Sociální pracovníce musí být schopna věřit, že každý člověk je schopen se změnit a zdokonalovat se. Kvalitní sociální pracovníce musí být profesně motivovaná, mít poměrně vysokou míru frustrační tolerance, být komunikativní a odpovědná. Musí být odpovědná nejen ke klientovi, ale i k sobě a musí rozeznávat hranici mezi přizpůsobením se klientovi a službou.²⁹

S tím souvisí určitá etická zodpovědnost ke klientovi, kterou vystihuje charakteristika etiky v sociální práci jako „(...) soubor mravních zásad, které by měl pracovník v sociálních službách dodržovat. V současnosti je v západních zemích formalizován do podoby kodifikovaných pravidel (standardů) schválených profesní komorou či jinou reprezentativní národní asociací sociálních pracovníků. Tato pravidla fixují žádoucí způsob profesionálního chování, zejména s ohledem na náročné, resp. konfliktní situace. Týkají se klientova práva na sebeurčení, ochrany klientova soukromí, klientova přístupu k záznamům, klientova nároku

²⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 184.

na služby, na způsob jejich poskytování (včetně platby za služby), způsobu ukončování kontaktu, způsobu kontaktu s klientovou rodinou a okruhem blízkých osob, ohlašovací povinnost v případech, kdy klient překračuje zákon atd.“³⁰

V současnosti se sociální práce nejčastěji opírá o koncept takzvaného sociálního fungování, kdy pomáháním jednotlivcům a skupinám osob dochází k lepšímu sociálnímu prostředí celé společnosti. Termín sociálního fungování je velmi mnohoznačný a označuje celý komplex skutečností. Sociální fungování vyjadřuje, že lidé a prostředí jsou v interakci a trvale na sebe vzájemně působí. Toto prostředí klade na každého jednotlivce požadavky a člověk je nucen nějakým způsobem reagovat. Problém nastává v momentě, kdy někteří lidé nejsou schopni adekvátní reakce a požadavky okolí dostatečně nezvládají. Zde by měla nastoupit pomoc sociální pracovníce, a to je v případě práce s odsouzenými v podstatě u každého klienta. Nezvládnutí sociálního fungování je u většiny vězněných osob důvodem pro jejich uvěznění.³¹

V sociální práci jsou definovány obecné předpoklady pro výkon zaměstnání sociální pracovníce, které pomáhají se v této práci orientovat a v rámci možností ji dobře vykonávat. Mezi obecné předpoklady sociální pracovníce, ale i ostatních zaměstnanců v pomáhajících profesích patří určitá zdatnost a inteligence, přitažlivost, důvěryhodnost, komunikační dovednosti a v neposlední řadě empatie. Sociální pracovníce má být schopna trvale navyšovat své znalosti, seznamovat se s novými výzkumy a teoriemi. Měla by mít dostatečně vysokou míru emoční a sociální inteligence a její socioemoční dovednosti by měly být přirozenou částí osobnosti. U přitažlivosti se nejedná pouze o fyzický vzhled, ale o možnost vzniku spontánní náklonnosti k sociální pracovníci, která je daná tím, jak se ke klientovi chová a jak s ním řeší jeho problémy. Pokud se týká důvěryhodnosti, zde je hlavním předpokladem určitá diskretnost při práci s klienty, spolehlivost a porozumění jejich problémům. Komunikační dovednosti jsou pro sociální pracovníci nezbytné při jakékoliv práci se svými klienty. Zde je nejdůležitější schopnost aktivního naslouchání, aby klient měl opravdový pocit, že mu sociální pracovníce porozuměla a je ochotna ho vyslechnout a pomoci mu. Schopnosti empatie pomáhá sociální pracovníci chápat prožitky svého klienta a pomoci mu k jejich pochopení.

³⁰ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 55–56.

³¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 185.

Empatie souvisí s možností pochopit u druhé osoby nejen to, co sděluje verbálně, ale hlavně neverbální projevy.³²

Se schopností vysoké míry empatie souvisí riziko projevu syndromu vyhoření, které pak následně znemožňuje práci s klienty. Z tohoto důvodu je třeba riziko znát a snažit se projevům syndromu vyhoření zamezit, nebo je alespoň v určitém smyslu snížit. Prakticky každý pracovník v těchto profesích po určité době nějaké příznaky a projevy syndromu vyhoření pociťuje. Pro upřesnění je třeba uvést, že syndrom vyhoření je soubor charakteristických příznaků, jako je ztráta profesionálního zájmu, ztráta činnosti a poslání. Projevuje se pocítky zklamání, ztrátou zájmu o svou práci a pracovníci nevidí žádný důvod pro další sebevzdělávání.³³ Syndrom vyhoření vzniká převážně u pracovníků v pomáhajících profesích v důsledku vysokého pracovního stresu. Při práci sociální pracovníce v zařízeních, kde jsou její klienti nedobrovolně, je situace nejnáročnější. Syndrom vyhoření se následně projevuje ve změně chování pracovníce ke svým klientům, ale nejedná se o reakci na okamžitý pracovní stres, ale o stálý postoj. Při prevenci syndromu vyhoření je nezbytné naučit se optimálně pracovat s angažovaností pracovníce na osudech svých klientů. Překvapivě vyšší vzdělání sociální pracovníce je často větším rizikem pro vznik syndromu vyhoření než vzdělání nižší. Důvodem je pravděpodobně větší očekávání od své práce u pracovníků s vyšším vzděláním a následně určité zklamání, které postupně přichází. Stejně tak jako je sociální pracovníce častěji vystavena riziku syndromu vyhoření, některá má naopak určité rizikové osobnostní dispozice k tzv. syndromu pomáhajícího. U syndromu pomáhajícího se objevuje specifická narcistická porucha osobnosti.³⁴

Narcistická porucha osobnosti je definována jako „(...) narcistická neuróza, dle S. Freuda je charakteristická zaměřením libida na svou osobu, přečehování sebe sama, odtržením afektivních vztahů k okolí“.³⁵ Syndromem pomáhajících někdy netrpí pouze jednotlivci, ale i celé organizace. Pracovníci trpící tímto syndromem, z důvodu svého „hladu“ po uznání a touze po vděčnosti, mohou svým klientům daleko více uškodit než pomoci. Možnost zabránit syndromu vyhoření a syndromu pomáhajícího je pouze v trvalé

³² Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 55–56.

³³ Srov. HARTLOVÁ, H.; HARTL, P. *Psychologický slovník*, s. 586.

³⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 57–58.

³⁵ HARTLOVÁ, H.; HARTL, P. *Psychologický slovník*, s. 355.

a soustavné supervizi, aby se na problémy v rané fázi přišlo a bylo možné je rozeznat a odstranit.³⁶

1.4 LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ PRO PRÁCI VE VĚZENÍ

Sociální práce ve vězení se označuje jako penitenciární sociální práce, která vymezuje působení sociální pracovnice při práci s odsouzenými a obviněnými klienty. Věznice se dělí na vazební věznice a na věznice určené pouze pro výkon trestu odnětí svobody. Ministerstvo spravedlnosti je ústředním orgánem státní správy pro vězeňství a pod jeho výkon spadá Vězeňská služba České republiky. Sociální práce ve vězení je odborná činnost, která je vykonávána z důvodu určení sociálních problémů odsouzených, které ovlivnily vznik jejich trestné činnosti. Sociální práce ve vězení je cílená, koordinovaná a interdisciplinární práce. Sociální práce s odsouzenými má motivovat klienty pro změnu jejich životní strategie a je prováděná v součinnosti s ostatními subjekty postpenitenciární péče. V České republice je sociální práce ve vězení realizována odbornými pracovníky Vězeňské služby České republiky. Sociální pracovnice patří mezi odborné zaměstnance oddělení a je přímo podřízena vedoucímu oddělení výkonu vazby a trestu nebo pouze výkonu trestu. Hlavní náplní sociální práce je samostatná sociální činnost, která je zaměřena na plynulý přechod odsouzeného zpět do společnosti.³⁷

Mezi další odborné pracovníky patří vychovatelé, speciální pedagogové, psychologové a pedagogové volného času. Ti všichni svou činnost vzájemně koordinují a společně se snaží o určitou změnu životního postoje odsouzeného. Obecně v České republice dosud neexistuje profesní zákon, který by upravoval komplexně výkon sociální práce. Zatím nejdůležitějším zákonem je zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.³⁸ V zákoně jsou stanoveny základní předpoklady pro povolání sociální pracovnice, jako je plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní a odborná způsobilost.³⁹ „(...) Tento zákon upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci (dále jen "osoba") prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy

³⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 59.

³⁷ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce*, s. 20.

³⁸ Srov. [online], [cit. 2022-11-11], URL < <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>>.

³⁹ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 23.

v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách.⁴⁰

Výčet hlavních legislativních norem pro vězeňství je:

- Zákon o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky č. 555/1992 Sb.
- Zákon o výkonu vazby č. 293/1993 Sb.
- Řád výkonu vazby č. 109/1994 Sb.
- Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.
- Řád výkonu trestu odnětí svobody č. 345/1999 Sb.
- Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.
- Trestní zákoník č. 40/2009 Sb.
- Trestní řád č. 141/1961 Sb.
- Mezinárodní justiční spolupráce ve věcech trestních č. 104/2013 Sb.⁴¹

Sociální pracovníce ve vězení při výkonu své práce úzce spolupracuje v rámci postpenitenciární péče se sociálními kurátory a Probační a mediační službou České republiky. Častá je spolupráce s některými nestátními neziskovými organizacemi, které zajišťují pomoc v dluhové oblasti, mentoring při propuštění a podobně. U sociální práce zaměstnanců ve státní správě je potřeba si uvědomit, že výkon vlastní práce může být dvojsečný. Sociální kurátor je často ve stejném etickém dilematu jako sociální pracovníce ve vězení, a to z důvodu, že pro klienty je vždy sociálním pracovníkem, ale sám je zároveň zaměstnancem obce nebo městské části na úřednické pozici. Jeho povinnosti, jako povinnosti každého úředníka určitého samosprávného celku, vymezuje zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů. Z toho stejně jako při práci ve vězení někdy vzniká etické dilema, protože sociální kurátor je ve vztahu ke svému zaměstnavateli v první řadě zaměstnancem úřadu a úředníkem. To je v práci sociální pracovníce ve vězení a sociálního kurátora společné, protože role úředníka je v pracovněprávních vztazích nadřazena roli sociálního pracovníka.⁴² Obecně lze říci, že sociální pracovníce by měla být schopna v rámci

⁴⁰ [online], [cit. 2022-11-11], URL < <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> > .

⁴¹ Srov. [online], [cit. 2022-11-11], URL < <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> > .

⁴² Srov. VOLÁK, M. *Diplomová práce Etická dilemata v sociální práci z pohledu sociálních pracovníků ve veřejné správě (sociálních kurátorů)*, s. 39.

platných zákonů ve prospěch svého klienta mobilizovat zdroje různého druhu, ať lidské nebo materiální. Z toho vyplývá, že nelze práci sociální pracovníce v určitém smyslu specializovat, nelze se v této profesi omezit pouze na určitý resortní okruh, protože pomoc musí být univerzální a všestranně orientovaná.⁴³

⁴³ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 51.

2 INTERDISCIPLINÁRNÍ POHLED NA SOCIÁLNÍ PRÁCI

Teorie sociální práce vychází z různých vědních oborů, jako je psychologie, sociologie, pedagogika a podobně. V této skutečnosti se odráží originální způsob využití teorií jiných vědních oborů při vlastní práci v sociální oblasti. V sociální práci dochází v teoretické i praktické úrovni k vnímání člověka jako individuální, celistvé bytosti, která je nějakým způsobem zakotvena ve svém sociálním prostředí.⁴⁴ Sociální práce souvisí s ostatními vědními disciplínami, které se zabývají prožíváním člověka. Sama sociální práce má mezi těmito disciplínami samostatné postavení, ale s ostatními obory sdílí velkou část svých poznatků. Hlavním posláním sociální práce vykonávané sociální pracovníci je sociální fungování svých klientů. Ve vězeňském prostředí, kde je klient odsouzený k výkonu trestu odnětí svobody, na něj sociální pracovníci hledí stále stejným pohledem, tedy jako na člověka, který žije v určitém prostředí, které na něj neustále klade nároky a klient je musí zvládnout. Hlavním úkolem sociální pracovníci ve vězení je podpora a pomoc odsouzenému ve zvládnutí nové životní role a posilování schopnosti ustát požadavky okolí.⁴⁵

Jak říká Hnídková: „(...) sociální práce ve vězeňství je specifickou odbornou disciplínou, která v praxi uplatňuje speciální metody vycházející z poznatků mnoha společenských věd. Pro výkon povolání sociálního pracovníka je žádoucí výcvik v oblasti psychologie, psychoterapie, mediace a sociálně psychologických dovedností. Sebelepší teoretické vědomosti nebo praktický výcvik ovšem ještě nezaručují kvalitní výkon sociální práce.“⁴⁶ Mezi základní požadavky pro práci sociální pracovníci patří především empatie, úcta a respekt ke klientovi. Sociální pracovníci má nejen akceptovat svého klienta takového, jaký je, ale v její práci je důležitá i víra v to, že každý člověk je schopen se změnit a sebe zdokonalit. Sociální pracovníci by měla být pro svou profesi vhodně motivována, mít vyšší míru frustrační tolerance a být schopna s klientem účinně komunikovat. Rozeznat a ovládat hranici mezi přizpůsobováním se klientovi a službě je pro sociální pracovníci důležitou kompetencí.⁴⁷

⁴⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 193.

⁴⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. *Vybrané teorie sociální práce*, s. 192 .

⁴⁶ [online], [cit. 2021-18-09], URL < *Sociální práce ve vězeňství*, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR >.

⁴⁷ Srov. [online], [cit. 2021-18-09], URL < *Sociální práce ve vězeňství*, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR >.

2.1 SOCIÁLNÍ PRÁCE Z HLEDISKA SOCIÁLNÍ FILOZOFIE A ETIKY

Etiku v sociální práci lze také chápat jako studijně-teoretickou disciplínu, která dává sociální pracovníci možnosti kriticky posuzovat etická dilemata ve své sociální práci. Etiku je obecně možné vnímat jako soubor norem, hodnot a postupů, které se v sociální práci uplatňují, a sociální pracovníce by se je měla naučit používat z důvodu profesionálního charakteru své práce.⁴⁸ Jak píše Glasová: „(...) zjednodušená definice filozofie jako lásky k moudrosti poukazuje na všestranný zájem filozofa-badatele o poznávání, a to nejen o poznávání rozmanitého dění ve světě, ale také o poznávání samotného základu, podstaty světa, jeho původu, vlastností, zákonitostí atd.“⁴⁹ Z toho se dá odvodit to, že chování určitých jedinců se dá definovat jako sociální, nebo asociální. Sociální v podstatě znamená být ke společnosti solidární, mít smysl pro celek. Asociální jedinci potom jednájí proti společnosti a jejím jednotlivým členům.⁵⁰

Diskuse, která se věnuje etickým otázkám, pomáhá sociální pracovníci se orientovat v případech morálních dilemat a problémů, se kterými se setkává při své práci a které lze rozlišit na dvě etické kategorie:

- etické problémy, které vznikají při rozhodování sociální pracovníce a jí se rozhodnutí morálně přičítá;
- etická dilemata, kdy sociální pracovníce při svém rozhodnutí stojí před několika nevhodnými možnostmi a ty představují konflikt morálních principů.⁵¹

Sociální filozofie je zaměřená na pochopení sociálního bytí, jeho sociálně-politického, ekonomického, kulturního a morálního uspořádání. Z historického hlediska je etika subdisciplínou filozofie a v současnosti již uznávanou vědeckou disciplínou. Pro sociální práci jsou důležité následně vyjmenované tematické okruhy filozofie:

- determinanty lidského chování, mezi ně patří především svobodná vůle;
- ideál dobrého života a „odměna za něj“;
- vztah občana a státu, různé teorie státu a představy o ideálním státě;

⁴⁸ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 137–138.

⁴⁹ GLASOVÁ, K. *Filozofia v praxi sociálního pracovníka*, s. 85.

⁵⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 7–9.

⁵¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 23.

- koncepce spravedlivé společnosti, principy lidské solidarity;
- filozofické směry využívané v sociální práci.⁵²

Objektem zkoumání etiky je mravnost a tu tvoří ji systém morálních principů z hlediska, co je dobré a co špatné. Sociální filozofie se u člověka více než filozofii života zabývá jeho hodnotou a uměním svůj život žít. Z tohoto pohledu je důležité zmínit tři ctynosti převzaté z antiky:

- moudrost v používání dostupných pomůcek, jako jsou metody, informace a vzory;
- statečnost a vytrvalost v představení východisek při řešení problémů;
- umírněnost při prezentování vlastních návrhů řešení.⁵³

V jednotlivých sociálních intervencích vždy záleží na osobnosti sociální pracovnice, a to z důvodu, že co je pro jednoho etickým problémem, může být pro druhého banální situací. Každá sociální pracovnice má jiné zkušenosti v morálním rozhodování a nemá stejnou hierarchii hodnot. Etická dilemata se často objevují při práci s vězněnými osobami, kde z jedné strany sociální pracovnice řeší problémy svých klientů a z druhé strany je omezena zákony a nařízeními, podle kterých je povinna pracovat.⁵⁴ Z pohledu filozofie a obecného blaha se rozlišují jeho dvě roviny, z jedné strany sociální spoluprací vytvářený souhrn šancí a prostředků a z druhé strany osobní blaho všech členů společnosti, o které lze opět usilovat pouze sociální spoluprací.⁵⁵ Každé rozhodnutí sociální pracovnice obsahuje komplex etických, technických, právních a ideologických bodů, které se vzájemně prolínají. Etické principy, kterými se sociální pracovnice řídí, budou pokaždé ovlivněny způsobem, jakým interpretuje příslušné zákony.⁵⁶

Sociální pracovnice se při práci s odsouzenými často zamýšlí nad tím, zda se odsouzení nechali jen ovlivnit situací, kritickým okamžikem a jestli existuje čin, který by nikdo z nás nikdy neudělal a nenechal se k činu nikým přinutit.⁵⁷ Zimbardo se v tomto smyslu vyjadřuje ve své knize: „(...) Co nutí lidi k určitému chování? Co určuje lidské

⁵² Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 135.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 136–137.

⁵⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

⁵⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 202–204.

⁵⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6.

⁵⁷ Srov. ZIMBARDO, P. *Luciferův efekt*, s. 29.

myšlenky a činy? Co rozhoduje o tom, že se někteří lidé chovají morálně a čestně, zatímco jiní snadno sklouznou k nemorálnímu chování a zločinu? Jsou naše představy o lidském charakteru založeny na předpokladu, že vnitřní determinanty rozhodují, jestli naše cesty povedou směrem nahoru k dobru, nebo se stočí dolů, kde sídlí zlo?⁵⁸

2.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE Z HLEDISKA PSYCHOLOGIE

Sociální práce jako disciplína zaujímá samostatné postavení, ale s řadou dalších oblastí sdílí některé poznatky a přístupy. Od ostatních oborů je odlišná v tom, že klade důraz na sociální fungování člověka, kdy sociální pracovnice vnímá člověka jako bytost, která je v určitém prostředí zakotvena a musí zvládat nároky na ni kladené. Jednu z nejvýznamnějších opor sociální práce tvoří psychologie a pedagogika. Při užití terapeutického modelu sociální práce jsou znalosti z psychologické oblasti významné.⁵⁹ Z psychologického hlediska nelze vysvětlit kriminální chování na základě osobnostních vlastností člověka. Všechny pokusy vytvořit typickou osobnost pachatele vždy selhaly. Pouze obecně se dají stanovit určité odlišnosti v emočním prožívání pachatele trestného činu a jeho sklon k afektivnímu reagování. Odsouzení mívají odlišný způsob uvažování, nepřipouští si riziko, koncentrují se na přítomnost a bývají egocentričtí s přesvědčením o zbytečnosti respektování pravidel. Typická vlastnost pro pachatele trestných činů je nezdrženlivost a důraz na neodkladné uspokojení svých potřeb a celkově odlišný vztah k obecně platným normám.⁶⁰

Sociální pracovnice se v rámci správného výkonu své práce má snažit kultivovat a rozvíjet v oblasti psychologické způsobilosti pro svou práci. Sociální psychologie je vědou o interakci mezi lidmi, o chování jedince ve společnosti a je hraniční disciplínou mezi psychologíí a sociologií. Sociální psychologie se soustřeďuje na jednotlivého člověka, jeho chování v určité situaci, v kontextovém a interakčním rámci. Sociální psychologie přispívá k vyhodnocení společenských vlivů, které vedou ke vzniku delikvence, a využívá se ve vězeňství, v organizaci a struktuře vězeňské služby. Používá se k analyzování skupinové atmosféry v delikventní subkultuře a upřesňuje kriminogenní faktory skupinové trestné činnosti. Důležitým nástrojem tréninku sociálních schopností je pro sociální pracovníci sociálně-psychologický výcvik, který je nezbytný z důvodu

⁵⁸ ZIMBARDO, P. *Luciferův efekt*, s. 29.

⁵⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 180.

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 739–742.

rozvíjení vlastních dovedností a schopností přispívajících ke zlepšení interpersonálních vztahů. Využití poradenské psychologie se zaměřuje na podporu pozitivního růstu a duchovního zdraví klientů. V sociální práci s vězněnými osobami je poradenství žádoucí z důvodu resocializace klienta a jako prostředek proti prizonizaci. Praktické poznatky poradenské psychologie se využívají při komplexním a multidisciplinárním poradenství tam, kde je důležitou součástí sociální poradenství.⁶¹

Aby byla terapeutická práce s odsouzenými účinná, má vycházet z individuálních problémů jednotlivých klientů, a ne pouze mechanicky aplikovat běžné psychoterapeutické postupy. Úspěšnost formy terapie závisí z velké části na motivaci pachatele, aby chtěl sám dosáhnout nějaké změny a měl důvěru v terapeutický program. Náprava pachatele trestného činu je ve velké míře závislá na jeho osobnostních vlastnostech a důležitým předpokladem je existence pocitu viny a chápání trestu jako důsledku vlastního jednání. Někteří odsouzení s poruchou osobnosti se za viníky situace nepovažují a je velmi problematické je v tomto směru ovlivnit.⁶²

Forenzní psychologie je již orientována přímo na pachatele kriminálních činů. Je samostatnou „(...) aplikovanou psychologickou disciplínou, která se zabývá chováním a prožíváním lidí v situacích regulovaných právem, především právem trestním.“⁶³ Forenzní psychologie je pro sociální práci s vězněnými osobami nezbytná, protože se zaměřuje na osobnost člověka, který se nachází ve složité interakci se světem a musí se přizpůsobit právním a sociálním normám. Právě klient vykonávající trest odnětí svobody je ve složité situaci, kterou musí přijmout a přizpůsobit se jí. Poznatky forenzní psychologie jsou využívány jak v penitenciární, tak v postpenitenciární sociální práci.⁶⁴ „(...) Výraz „forenzní“ je odvozen od latinského slova „fórum“, které označovalo tržiště či náměstí, na kterém se odehrával veřejný život obce, včetně soudních pří.“⁶⁵

Forenzní psychologie se řadí do skupiny aplikovaných psychologických disciplín, jako je pedagogická psychologie, psychologie sportu, reklamy a tak podobně. Všechny aplikované disciplíny mají společné, že zkoumají chování a prožívání člověka s ohledem na reálnou životní situaci. Forenzní psychologie je zastřešujícím faktorem aplikované

⁶¹ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 151–152.

⁶² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 754.

⁶³ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*, s. 9.

⁶⁴ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 153.

⁶⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*, s. 8.

psychologie v právní oblasti a zabývá se řadou situací, které jsou v obecné rovině sledovány v dalších psychologických disciplínách. Jedná se o faktory psychologie osobnosti, sociální a klinické psychologie a další. Mimo to se forenzní psychologie zabývá osobami, kteří jsou v roli svědka, poškozeného a oběti. I to je pro práci ve vězení nezbytné a nelze na tento pohled nebrat zřetel. Za každým činem je třeba vidět stejně tak oběť jako pachatele. Forenzní psychologie se zabývá popisem osobnosti osob překračujících zákon a soustřeďuje se na stanovení souboru znaků, který odlišuje kriminální subkulturu od nekriminální. Zabývá se procedurami resocializace, které by vedly k nápravě kriminálně jednajících osob. Při sociální práci se nestačí pouze opírat o poznatky forenzní psychologie, ale dnes se při práci s vězni ve výkonu trestu odnětí svobody pracuje podle speciálně terapeutických projektů, které jsou přímo určené pro konkrétní kriminální jednání. Vězni jsou zařazováni do speciálních oddílů umístěných v určených věznicích a zde se s nimi pracuje podle jejich specifických potřeb. Jedná se o různé terapeutické oddíly umístěné v jednotlivých věznicích.⁶⁶

Při práci s vězňenými osobami se používá v určitých případech skupinová psychoterapie, a to například při aktivitách zabývajících se drogovými závislostmi. Pokud se u klienta objeví problém, který sám nedokáže zvládnout, tak pomoc skupiny osob se stejnými nebo podobnými problémy je pro něj přínosná. Skupinová psychoterapie je v sociální práci využívána při řešení individuálních starostí, u nichž je společně s Já-stvím jednatelce zdůrazněno My-ství. Dost často naráží skupinová práce na neochotu jednotlivých klientů se jí účastnit, kdy klienti dávají přednost individuální terapii. Přesto je skupinová terapie pro mnohé klienty vhodná a je správné se o její prospěšnosti přesvědčit. Nikdy klienti nedostanou tak účelně podanou zpětnou vazbu, jako u této formy psychoterapie. Při sociální práci je přínosné umět využít skupinovou terapii, dokázat ovlivnit nastavení skupiny a rozvoj vzájemně podporujících a uspokojivých vztahů v ní. Je k tomu vhodné dodržovat pravidla účasti v těchto skupinách, která musí být založena na mlčenlivosti a důvěrnosti, alespoň určité otevřenosti a upřímnosti. Dalším důležitým pravidlem ve skupině je umožnit jejím členům, a to i při práci ve vězení, říci: „Stop, o tomto mluvit nechci a nebudu.“ Při skupinové terapii se nelze obejít bez základních pravidel, která se týkají soukromí, společenského soužití, intimity

⁶⁶ Srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*, s. 64–65.

a autonomie každého člena. Samozřejmým předpokladem je dodržovat organizační pravidla, jako je dochvilnost, příprava pomůcek a podobně.⁶⁷

Odsouzení vytvářejí specifické sociální vztahy, které mají svou vlastní strukturu, pravidla chování, ale i stálou hierarchii rolí, s nimiž korespondují práva a povinnosti jejich představitelů. Při práci sociální pracovnice ve vězení je nezbytné si uvědomit, že odsouzení zaujímají k formální organizaci vězení postavení opozice. Mezi to patří tvrdost, vynucená vnitřní solidarita, ale také účelové vztahy s personálem. Mnohé projevy vězňů je potřeba chápat nejen jako obranu v situaci, kdy mají velmi omezené možnosti, ale vyplývají z jejich předchozích zkušeností. Při práci ve vězení se sociální pracovnice setká s různými sociálně patologickými formami chování, jako je vydírání, šikana a agrese. Je třeba mít na paměti, že se odsouzení chovali asociálním způsobem již na svobodě ve společnosti a nedá se vyvozovat, že by je uvěznění zásadně změnilo. Naopak omezováním a častou frustrací jejich potřeb dochází spíše k vystupňování jejich asociálních projevů. Stresující je pro odsouzené omezení jejich aktivit, absence svobodného projevu, ale také seskupení lidí na malém prostoru. Z toho plyne silný pocit napětí, který je daný ztrátou soukromí a svobody.⁶⁸

2.3 SOCIÁLNÍ PRÁCE Z HLEDISKA PEDAGOGIKY, SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Pedagogika je obecně vědou o výchově. Předmětem pedagogiky je zjistit, pomocí jakých podmínek a prostředků je dosahováno výchovného cíle ve společnosti. To musí být v souladu se společenskými, individuálními, tělesnými a duševními potřebami člověka. Z toho vyplývá, že pedagogika stejně jako sociální práce vychází při svém zkoumání ze sledování vnitřních a vnějších podmínek výchovy v každém prostředí, které může v některých případech způsobovat odlišnosti chování jejich členů. Pokud jsou odlišnosti chování negativního charakteru, jedná se o sociálně patologické jevy. S tím souvisí andragogika, jakožto věda o výchově dospělých a jejich vzdělávání. Andragogika se vyčlenila z pedagogických disciplín až ve druhé polovině 20. století. Vedle profesní a kulturní andragogiky rozlišují někteří autoři sociální andragogiku, která se nazývá edukativní sociální prací. Předmětem zde je edukační a resocializační působení na

⁶⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 158–159.

⁶⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 750.

dospělé osoby, které se ocitly v problémových situacích. Zaměřuje se na teorii a metodiku výchovy a vzdělávání dospělých lidí v nejrůznějších oblastech sociální práce.⁶⁹

Obor sociální pedagogika vznikl spojením dvou vědeckých disciplín, sociologie a pedagogiky. Na základě obou těchto disciplín si stanovuje cíle, obsah a metody. Realizace pedagogiky je postavena na multidisciplinárním základu. Sílu svých argumentů čerpá ze sociálních rozborů fungování společnosti a z pochopení podstaty výchovného působení na člověka.⁷⁰ Sociální pedagogika jako hraniční věda mezi pedagogikou a sociologií se věnuje vlivu sociálního prostředí na výchovný a vzdělávací proces. Usiluje o vytvoření nejvhodnějších výchovných podmínek ve školním, rodinném i mimoškolním prostředí, a tím se snaží vyloučit sociálně patologické jevy. Cílem sociální pedagogiky je, v rámci sociální práce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody, označit příčinu deviantního chování, upřesnit společenské sankce, které po něm následují, ale především vložit se do řešení problémového chování jedince.⁷¹

V České republice je pro obor sociální pedagogiky charakteristické spíše širší zaměření. Nejdůležitějšími částmi, na které se sociální pedagogika zaměřuje, je pojem výchovy, socializace a role výchovného působení. Cílem oboru sociální pedagogika je příprava profesionálů, kteří se mohou uplatnit v preventivní i terapeutické oblasti při práci s dětmi, dospívajícími, ale i dospělými příslušníky společnosti.⁷² Užší pojetí sociální pedagogiky se váže na problematiku sociálně patologických jevů ve společnosti, dnes nazývané rizikovým chováním. Předmětem zájmu jsou v tomto případě převážně jevy, které souvisí s různými druhy sociální deviace. Ze širšího pohledu je sociální pedagogika považována za obor orientovaný na celou populaci, to znamená zaměřený na pomoc lidem, kteří se ocitnou v nepříznivé životní situaci. Z tohoto hlediska má sociální pedagogika posilovat pozitivní součásti životního stylu, a to především prostřednictvím výchovy a vzdělávání. Sociální pedagog by měl pomáhat svým klientům, různými prostředky vyvažovat nedostatky, které vznikají bez jejich přímého vlivu, a nalézat tak způsoby k lepší komunikaci a spolupráci mezi jednotlivými členy společnosti.⁷³ Nutným úkolem sociální pedagogiky je v rámci svých možností a kompetencí zkoumat působení

⁶⁹ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 141–143.

⁷⁰ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, s. 66–67.

⁷¹ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 141–143.

⁷² Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, s. 66–67.

⁷³ Srov. ČERVENÁKOVÁ, a. a kol. *Metodika pro školní sociální pedagogy*, s. 8.

prostředí a podněcovat takové, které je v harmonii s výchovnými cíli jedince a které zabraňuje negativnímu působení prostředí. Jde o to podporovat úsilí každého klienta vymanit se z jeho nevhodného sociálního prostředí.⁷⁴

Kraus a Hoferková uvádí: „(...) že jestliže cílem sociální práce je, aby klient pochopil vlastní situaci, aby se adaptoval na změněné podmínky, aby získal nové kompetence, aby se aktivně zapojil do života společnosti, potom sociální pracovník usiluje o dosažení optimálního stupně homeostázy mezi požadavky, právy a potřebami klienta a jeho reálnými možnostmi, které výrazně ovlivňuje právě klientovo prostředí, což v praxi znamená, že sociální práce záměrně využívá především pedagogické metody s cílem pomoci jednotlivci připravit se zaujmout adekvátní místo ve společnosti (orientace na socializaci), pomoci zvládat a vyrovnávat se se závažnými změnami v životě jednotlivce.“⁷⁵ Naproti tomu sociální pedagogika se snaží o to, aby se jedinec zařadil do co nejširšího sociálního prostředí a byl schopen plné sociální integrace ve společnosti.⁷⁶

Problémem současné doby, který se dotýká práce s odsouzenými, je nárůst mladších osob ve vězení. Pokud hodnotíme poruchy chování, tak ty jsou samostatnou skupinou, ale vymezení problémového chování je závislé na subjektivním posouzení jednotlivých klientů. Záleží na tom, jaký je obecně pohled na společenské normy chování a na přístupu jednotlivých sociálních skupin, které se hodnotí jako problémové. Nedostatek v sociálních dovednostech může být iniciátorem problémového chování klienta. Ten se pak projeví ve špatném vyhodnocení sociálních situací jako celku.⁷⁷ V současnosti se sociálně patologické jevy dotýkají stále mladších klientů a zvyšuje se četnost jejich výskytu. Nejedná se pouze o drogovou závislost, ale o tzv. další závislostní chování, jako je např. závislost na virtuálních drogách. To může být nejen patologická závislost na internetových hrách, ale označuje to také patologickou formu hráčství na hracích automatech.⁷⁸

Do skupiny pedagogických věd, které souvisí se sociální prací, patří speciální pedagogika. V oblasti sociální práce je speciální pedagogika významná z pohledu sociální rehabilitace, kde je důležitá spolupráce speciálního pedagoga a sociální

⁷⁴ Srov. KNOTOVÁ, D. *Úvod do sociální pedagogiky*, s. 31.

⁷⁵ *Sociální pedagogika | Social Education*. Ročník 4, číslo 1, duben, 2016, s. 64.

⁷⁶ Srov. Tamtéž. s. 64.

⁷⁷ Srov. ČERVENÁKOVÁ, A. a kol. *Metodika pro školní sociální pedagogu*, s. 13–14.

⁷⁸ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, s. 140.

pracovnice.⁷⁹ Dalším využívaným odvětvím pedagogiky, a to také při práci ve vězení, je léčebná pedagogika, která je novým odvětvím pedagogiky. V léčebné pedagogice se používají podobné diagnostické metody jako v sociální práci, jedná se o pozorování, rozhovor a podobně. Mezi nejčastější okruhy terapie používané v léčebné pedagogice patří arteterapie, muzikoterapie a ergoterapie. V praxi se sociální pracovníci ve vězení s těmito terapiemi setkávají a v rámci aktivit terapie používají. Sociální pracovníci může terapie v práci vykonávat, pokud má ukončený dlouhodobý výcvik v určité terapii. Při vykonání krátkodobých kurzů může využívat části léčebných terapií v sociální práci, ale v roli terapeuta nevystupuje.⁸⁰

Pro odsouzené při pobytu ve věznici je uplatňována speciálně pedagogická činnost, která je zaměřena na snížení rizikových okolností, které po propuštění velmi zvyšují pravděpodobnost recidivy. Ve speciálně pedagogické činnosti se využívá možnost vzdělávání odsouzených, aby dosáhli určité profesní kvalifikace. Vzdělání odsouzeným často chybí a jeho získání klientům zvyšuje šanci najít po propuštění zaměstnání. Stejně tak důležité pro odsouzené je zachování rodinného zázemí do doby konce trestu odnětí svobody. Klient, který po výstupu nemá kam jít, bude s daleko větší pravděpodobností pokračovat v páčání trestné činnosti.⁸¹

⁷⁹ Srov. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, s. 146.

⁸⁰ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 147–150.

⁸¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 755.

3 ETICKÉ PROBLÉMY A DILEMATA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Sociální pracovníce ve své praxi často čelí různým rozporným situacím, které ji staví před etická dilemata. Je třeba si dokázat uvědomit rozdíl mezi etickým problémem a etickým dilematem. Etický problém vzniká v situaci, kdy je sociální pracovníci jasné, jak má postupovat. Pokud se sociální pracovníce dostala do situace, kdy se jí řešení určitého problému osobně vadí, jedná se pro ni o etický problém. Naopak etické dilema znamená, že situace vyžaduje řešení, které je ze všech pohledů protichůdné. Každé řešení této konkrétní situace z morálního hlediska představuje určitý konflikt morálních zásad. Sociální pracovníci se pak velmi těžko určuje, co je z hlediska klienta správné a co je naopak například společensky neúnosné. V každém případě záleží na osobnosti sociální pracovníce, protože co bude eticky problematické pro jednoho, nemusí nutně pro jiného člověka představovat etické dilema.⁸²

3.1 PARADIGMATA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Pro sociální práci je typické, že určení poslání sociální práce a určení jejich cílů je závislé na době, ve které sociální pracovníce pracuje. Záleží na společenských souvislostech, které určují směr a působení sociální práce. V současné době se cíle sociální práce zakládají na pojmu sociálního fungování. Z hlediska pohledu na sociální fungování klientů sociální pracovníce byla stanovena paradigmat sociální práce. Není možné postupovat podle paradigmat sociální práce nekompromisně, každý klient je individuální osobností a s jako takovým se s ním následně pracuje. Toto individuální působení se vyjadřuje nejčastěji termínem životní situace klienta. Vhled do životní situace klienta v případě sociální práce ve vězení je základním východiskem pro práci s odsouzenými. Klient musí zvládat svou životní situaci, musí být podpořena jeho schopnost v ní obstát a tím dosáhnout sociálního fungování po jeho propuštění na svobodu. Výraz a pojem paradigma sociální práce představuje typologii pohledů na sociální práci. Tyto pohledy jsou rovnocenné a existují vedle sebe. V sociální práci definujeme tři paradigmat a dva principy.⁸³

⁸² Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6.

⁸³ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 184–186.

Paradigmata sociální práce jsou:

- reflexivně terapeutické: sociální práce je reflexivní proces, kterým klienti získají kontrolu nad vlastním životem;
- sociálně právní pomoc: cílem sociální práce je informovat klienta o jeho možnostech v oblasti práva a umět právní pomoc využít;
- reforma společenského prostředí: zde sociální pracovnice klade důraz na společenskou podporu a solidaritu.⁸⁴

Principy sociální práce se dělí na:

- vědecký: jedná se o teoretickou část sociální práce, zde je nutné klást důraz na vzdělání sociálních pracovníků;
- praktický: to znamená převedení teorie do praxe, kdy sociální pracovnice musí umět pochopit sociální teorie a pracovat s nimi.⁸⁵

Vedle základních obecných přístupů k sociální práci, existují teorie vysvětlující konkrétní sociální a individuální problémy a snaží se pro ně najít řešení. Příkladem je radikální, antioprestivní teorie, které se dají přiřadit k terapeutickému paradigmatu. Úkolově orientované teorie se přibližují paradigmatu sociálně právní pomoci.⁸⁶

V rámci sociální pedagogiky vzniklo další paradigma tak zvané vzdělávací, které souvisí s utvářením sociálních dovedností klientů. Toto paradigma má předcházet vzniku sociálních problémů vzhledem k multikulturní výchově a rozvoji prosociálního chování. Paradigma se zabývá dvěma prvky, a to kurativním a stimulačním. Kurativní se snaží odstranit překážky klienta, které brání jeho optimálnímu rozvoji ve společnosti. Naopak stimulační vyjadřuje sociální práci, která má harmonizovat vztah klienta a společnosti. Poslední paradigma, o kterém je potřeba se zmínit, je podpora a rozvoj funkčních prvků sociální komunity. Problémem klientů, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, je často špatná dostupnost informací o možné sociální pomoci po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. To v době uvěznění zajišťuje sociální pracovnice, její práce však po skončení výkonu trestu odnětí svobody končí. Důležitá je následná péče o klienty, která se týká sociálních kurátorů a v některých konkrétních případech Probační

⁸⁴ Srov. FABIÁN, P. *Paradigmata sociální práce*, s. 4.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 5.

⁸⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 187–189.

a mediační služby. Toto poslední a nové paradigma je zaměřeno na tu část společnosti, která je funkční a měla by být motivující ke změně společensky nepřizpůsobivých jedinců. Jedná se o to, aby se klienti sociálních pracovníků nestali programově vyloučenými a jejich život nebyl již napořád pro společnost zatěžující. Sociální pomoc má být aktivizující, a ne celoživotně podporující například vyplácením sociálních dávek.⁸⁷

3.2 ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální pracovníce ve své práci vychází z toho, že každý klient má právo se o sobě a svém osudu rozhodnout sám. V sociální práci ve vězení platí víc než kde jinde zásada, že „nevyžádaná pomoc není pomocí“. V praxi je někdy těžké tuto zásadu dodržovat, i když je to v podstatě obtížné nejen v pracovním životě, ale stejně tak v životě soukromém. Toto dilema se netýká pouze sociálních pracovníků, ale potýká se s ním každý z nás. Stejně tak je třeba zdůraznit, že rozhodnutí o svém osudu musí každý klient brát tak, že nejen o sobě rozhoduje, ale také přijímá odpovědnost za své činy. Různé etické směry nám mohou naznačit a naučit nás z různých úhlů pohledu se rozhodnout o pomoci klientovi. V konečném důsledku je vždy rozhodnutí na samotném člověku, ať je to klient sociálních pracovníků, nebo kdokoli jiný. Každý nese riziko volby a následně výsledek toho, co si zvolil. Pokud budeme uznávat svobodu jednotlivce, vždy musíme také přijmout odpovědnost každého za své činy. Jinek a Kříšťan říkají, „(...) že v sociální práci zpravidla užíváme pojmu „dilema“ pro popis situace, ve které se pracovník musí rozhodnout mezi dvěma vzájemně neslučitelnými možnostmi; v etice naproti tomu tento pojem obvykle označuje situaci, kdy jednající stojí před dvěma nepřijatelnými možnostmi konání.“⁸⁸

V 19. století byla sociální práce provázaná pouze s iniciativou soukromých nebo církevních institucí, až ve 20. století se stala uznávanou disciplínou. Dnes již má sociální práce svůj etický kodex, metodiku práce, formální způsob výuky a je provázaná se státní správou, a to jak finančně, tak organizačně. Tento stav souvisí s procesem formalizace a následné snahy o deformalizaci. Proces vznikl z pochybností, zda je formálně organizovaná sociální práce schopna řešit sociální problémy klientů více úspěšně, než

⁸⁷ Srov. FABIÁN, P. *Paradigmata sociální práce*, s. 4–6.

⁸⁸ Srov. JINEK, J.; KŘIŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*, s.126 .

když se životu klienta nechá volný průběh. Určitou formou deformalizace v České republice v devadesátých letech 20. století byl rozvoj nestátních neziskových organizací. Neziskové organizace v ideálním případě vykonávají sociální práce na úrovni jak profesionální, tak na principu občanské vzájemnosti a solidarity.⁸⁹

Mezi dilemata soudobé sociální práce patří nejen formalizace a deformalizace, ale také:

- profesionalizace a deprofesionalizace;
- normativnost a nenormativnost;
- pomoc a sociální kontrola;
- polyvalence a specializace.

Při sociální práci, která by byla postavena pouze na profesionalitě, by mohlo dojít k tomu, že by sociální pracovnice vůbec nepřipouštěla možnost přístupu k sociální práci laikům. To by v konečném důsledku bylo kontraproduktivní, protože by to znemožňovalo pomoc klientovi jeho přáteli, rodinou a dobrovolníky. Někdy v konečném důsledku může být neprofesionální práce klientovi prospěšnější a bude mít výraznější výsledky než odborný přístup. V ideálním případě dochází k navázání spolupráce mezi sociální pracovnicí a neprofesionálním dobrovolníkem. U normativnosti a nenormativnosti ve vztahu ke klientovi se jedná o to, aby sociální pracovnice pracovala s klientem na úrovni profesionálního partnerství. V rámci něho má podporovat klienta bez toho, aby na něj byly kladeny normativní nebo jakékoliv hodnotové podmínky spolupráce. Toto dilema souvisí s dalším, a to s pomocí a sociální kontrolou. Při práci s klienty je základním úsilím sociální pracovnice mu pomáhat, ale na druhé straně je u odsouzeného od společnosti vyžadována sociální kontrola. V případě sociální práce ve vězení je pomoc klientovi omezena jeho odsouzením a pobytem v trestu odnětí svobody.⁹⁰

Dilema polyvalence vzniklo v souvislosti s organizací sociálních služeb, kdy sociální pracovnice v rámci své konkrétní kompetence poskytuje své služby klientům v různých životních situacích. Při práci ve vězení je tento problém opět těsně navázán na postavení klienta do pozice odsouzeného. Sociální práce z jedné strany úzce souvisí s vlastní specializací sociální práce, ale z druhé strany se týká různých typů delikventů.

⁸⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 189–190.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 191

Mezi odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody jsou mladiství, dospělí, ale také staří a invalidní občané. V sociální práci se nerozlišuje ani pohlaví odsouzeného, ve výkonu trestu jsou ženy i muži. V současné době sice muži ve vězení převažují, ale přibývají ve větší míře také odsouzené ženy.⁹¹

V sociální práci je potřeba rozlišit etické problémy od etických dilemat. Jak již bylo řečeno, etické problémy vznikají, pokud se má sociální pracovnice rozhodnout v oblasti, která se jí osobně přičí. Naopak etické dilema vzniká v situaci, kdy sociální pracovnice stojí mezi možnostmi svého rozhodnutí, které představují konflikt morálních principů. Jedná se například o to, že odsouzený klient, který neplatí výživné, může chtít po sociální pracovnici něco, co poškodí jeho bývalou partnerku a následně děti. Podobná situace při práci ve vězení nastává poměrně často a řešení nebývá jednoduché. Nejčastější oblasti, v kterých dochází k etickým dilematům, jsou problémy týkající se práv a kvality života klienta. Jedná se konflikt mezi zajištěním rámcově spokojeného života odsouzeného a rozhodnutí společnosti a soudu o jeho uvěznění. Další oblastí, která tento konflikt nese a která je ve vězení častá, je oblast zajištění obecného blaha klienta a současně odpovědnosti, kterou má sociální pracovnice k zaměstnavateli a společnosti. Posledním častým dilematem je určitá nerovnoprávnost a strukturální útlak směrem ke klientovi, který opět vychází z toho, že klient je ve výkonu trestu odnětí svobody. Sociální práce je v tomto směru obtížná z důvodu komplexnosti a více úrovní i povinností sociální pracovnice ve vězení. Sociální pracovnice má odpovědnost nejen za odsouzeného, ale také k zaměstnavateli a v neposlední řadě ke společnosti. Udržovat v sociální práci ve vězení rovnováhu ke všem rovinám práce je to nejtěžší, co sociální pracovnice řeší.⁹²

3.3 OBLASTI ETICKÝCH PROBLÉMŮ A DILEMAT Z HLEDISKA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce ve vězení je specifická tím, že zakázka sociální pracovnice na výkon její práce není pouze v práci pro klienta, ale také pro společnost. Z toho plynou základní dilemata a etické problémy sociální práce s odsouzenými osobami. Často u klienta přetrvávají rizika jeho činů vzhledem k ostatním občanům a v ideálním případě by tato pracovní zakázka byla ve shodě. Vzhledem k tomu, že samotná sociální práce ve vězení

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 191–192.

⁹² Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 5–7.

je uskutečňována v represivním a neosobním prostředí, může docházet k tomu, že klient práci sociální pracovníce vnímá jako tvrdší a nekompromisnější, než by to bylo v jiném prostředí. Sociální pracovníce ve vězení se může vůči vězni vyjadřovat v případě jeho kázeňského postihu, a i když většinou se těchto činností neúčastní, nelze tuto možnost vyloučit. Je třeba podotknout, že v první řadě je cílem sociální práce ve vězení klientovi pomoci a podpořit ho, hledat pro něj individuální pomoc a řešit jeho aktuální problémy. Hlavní snahou sociální pracovníce ve vězení zůstává dosažení kompetentnosti u odsouzeného, aby jeho život byl v jeho vlastních rukách a obrazně se byl schopen „postavit na své nohy“. Z toho plyne, že hlavním a nezbytným cílem práce ve vězeňství je naučit odsouzeného přijmout odpovědnost za svůj život, naučit ho komunikovat s úřady, aby následně přestal být závislý na sociálních dávkách a celkově na sociální pomoci státu.⁹³

Sociální práce je součástí státem garantovaného systému, který zajišťuje saturaci sociálních potřeb klientů a současně kontrolu chování jednotlivců, které by mohlo být považováno za sociálně problematické až deviantní. V případě klientů, kteří jsou nebo byli ve výkonu trestu odnětí svobody, je tato situace ve své podstatě základním etickým problémem. Většina recidivistů spoléhá ve svém životě a činnostech v podstatě pouze na pomoc státu. Sociální práce se zabývá péčí o různé skupiny klientů a každý v sobě zahrnuje morální dimenzi, která je pevně svázána se společností, proto je práce sociální pracovníce sociálně zatížena. Nelze při sociální práci s odsouzenými si neuvědomit, že má odpovědnost nejen za klienta, ale i směrem k ostatním členům společnosti. Sociální práce by měla vždy reflektovat hodnoty společnosti, ale bohužel bude vždy v určitém konfliktu, protože cíle její práce nebudou pokaždé akceptovatelné pro všechny členy společnosti. Spor nikdy není o tom, jestli sociální práce má etickou dimenzi, ale spíše jde o to, jakým způsobem tuto dimenzi zkoumat a v praxi etická dilemata, která práci sociální pracovníce provází, řešit. Z hlediska etiky sociální pracovníci pomáhá znalost etických teorií, základních hodnot profese, etického kodexu a v neposlední řadě znalost sama sebe. Vše, co sociální pracovníce při své práci používá, je především její vlastní osobnost. Cílem etiky v sociální práci nemohou být konkrétní návrhy na správné jednání v situacích, které práci provázejí. Nelze používat prosté následování pravidel a přenášení odpovědnosti na stanovená pravidla. Sociální pracovníce by se měla snažit používat

⁹³ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 346–349.

kritické jednání, mít schopnost sebereflexe a zamýšlet se nad tím, o jaké etické problémy a dilemata se konkrétně v případě klienta jedná, a snažit se promyslet různé alternativy svého jednání vůči odsouzenému.⁹⁴

Hlavním cílem sociální práce ve vězení je resocializace odsouzeného a jeho zařazení do společnosti. Ideálním výsledkem pro sociální práci s odsouzenými je to, aby se klient již do vězení nevracel a nerecidivoval. Sociální pracovníce ve vězení se zaměřuje na vnější stránku života klienta, to znamená na schopnost jeho sociálního fungování. Všichni odborní zaměstnanci se snaží pomoci odsouzenému nahlédnout pravdivě na sebe sama, umět si přiznat vinu a odpovědnost za svůj čin, následně se s činem dokázat vyrovnat a najít svůj vnitřní potenciál k hodnotnějšímu životu ve společnosti. Každý odsouzený musí přehodnotit svou stupnici hodnot a začít vytvářet rovnoprávné a nezištné vztahy s lidmi. Většina odsouzených jedná a uvažuje směrem k druhým lidem převážně účelově a z hlediska „má dáti, dal“. Osobnostní změna klienta v rámci jeho motivace je dlouhý a velmi postupný proces. Odsouzený si musí uvědomit také negativní důsledky, které vyplývají z jeho role pachatele trestné činnosti. Významné úskalí sociální práce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody představuje riziko chyby v sociální intervenci, které plyne z toho, že se sociální pracovníce při svém rozhodování opírá o informace poskytnuté klientem. Pouze dlouhodobá praxe a zkušenost sociální pracovníci pomáhá, aby dokázala informace rozklíčovat, pochopit a v komunikaci s odsouzeným pokračovat. Následně může rozvíjet motivaci klienta a podporovat ho v jeho úsilí zvládnout složitou cestu jeho resocializace.⁹⁵

3.4 ETICKÉ TEORIE A HODNOTY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Pro práci sociální pracovníce je znalost etických teorií důležitá, pomáhá jí učinit odůvodněné morální rozhodnutí. V žádném případě není možné postupovat vždy v tom smyslu, že si sociální pracovníce zvolí pravidla určité etické teorie a podle nich se řídí. Vždy je v praxi třeba využívat všechny dostupné metody sociální práce a s určitou kreativitou je použít. Teoretické zázemí je jedním ze základních zdrojů a kvalifikovaných podmínek práce sociálních pracovníků. Je užitečné mít alespoň rámcovou možnost využití etických teorií, umět je propojovat a pracovat s nimi kreativně.

⁹⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 7–9.

⁹⁵ Srov. BAJCURA, L. a kol. *Sociální práce ve vězeňství*. Sborník, české a cizojazyčné příspěvky, s. 77–79.

Většina odsouzených má sociální zázemí, nežije ve vzduchoprázdnu, chce mít kvalitní vztahy s členy své rodiny. Užití teorie praxi sociální práce usnadňuje a pomáhá specifikovat důvod, proč některou činnost dělat určitým způsobem. Pomáhající pracovník potřebuje návody nutné pro sociální práci jako každý jiný pracovní obor. Je rozdíl, zda sociální intervenci poskytuje na základě domněnek, nebo pracuje podle stálého teoretického rámce. Pomáhat klientům bez porozumění jejich problémům a bez znalosti metodiky může být nejen neprofesionální, ale i nebezpečné. Může dojít k ohrožení nejen klienta samotného, ale i celé společnosti nebo skupiny obyvatel. V sociální práci stejně jako v dalších pomáhajících profesích je úzká souvislost mezi teorií a praxí. Tento vztah by měl být propojený a komplexní. Užití a znalost etických teorií by mělo být pro sociální pracovníci podloženo dobrou znalostí jednotlivých druhů sociálních intervencí, ale není možné aplikovat tyto teorie příliš striktně. Každý klient je individuální osobnost a sociální pracovníce má odpovědnost za způsob své intervence s klientem.⁹⁶

Každé etické dilema, s kterým se sociální pracovníce setká při své práci s klientem, nabízí různé možnosti využití etických teorií. Stejně tak každá sociální pracovníce pracuje podle svých pravidel, hodnot a způsobů práce. Jak již bylo několikrát řečeno, vždy jsou etické teorie jen určitým východiskem práce sociální pracovníce. V každém oboru jsou hodnoty chápány odlišným způsobem, ekonom bude uvažovat jinak než psycholog a stejně tak se může různit názor sociální pracovníce. Hodnoty se dají definovat jako vše, co každý pracovník v různém oboru činnosti považuje za důležité a významné. U pomáhajících profesí obecně by měly hodnoty vycházet z morálky, ale opět pro každou sociální pracovníci může být pojem morálky odlišný. Pro práci sociální pracovníce jsou hodnoty sociální práce velmi důležité, týkají se nejen vztahu s klientem, ale i s kolegy, a hlavně se širší společností.⁹⁷ K jakému řešení životní situace klienta se sociální pracovníce přikloní, závisí na tom, jaké hodnoty sociální pracovníce vyznává a jsou pro ni důležité. „(...) V sociální práci jsou hodnoty důležité z několika důvodů. Určují povahu sociální práce i povahu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy i širší společností. Hodnoty také ovlivňují, jakou metodu práce sociální pracovník použije, a jsou klíčové při řešení etických dilemat.“⁹⁸

⁹⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 193–200.

⁹⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 49.

⁹⁸ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 50.

Pro práci sociální pracovnice je důležité sociální fungování klienta, práce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody tuto podmínku resocializace klienta ještě více zvyrazňuje. Sociální fungování po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je důležité nejen pro klienta samotného a jeho nejbližší okolí, ale je velmi potřebné pro fungování společnosti jako celku. Hodnoty sociální práce velmi blízce ovlivňují práci sociální pracovnice při řešení etických dilemat, s kterými se konkrétně setká. Mezi základní principy každého oboru sociální práce patří:

- individualizace – uznání jedinečnosti klienta;
- empatie – vcítění se sociální pracovnice do pocitů klienta a schopnost reakce na ně;
- akceptace – uvědomění si klienta takového, jaký je;
- nehodnotící postoj, nemoralizování – sociální pracovnice může hodnotit činy klienta, ale ne jeho osobnost;
- sebestermínace – právo klienta na svobodné rozhodnutí při výběru alternativ svého jednání;
- diskrétnost – důvěrnost sdělení vůči sociální pracovnici.⁹⁹

Při práci s odsouzenými jsou některé principy sociální práce dalším etickým dilematem sociální pracovnice. V prostředí vězení se těžko dodržuje diskrétnost vůči odsouzenému, protože obsahy sdělení klienta směrem k sociální pracovnici mohou být nepřijatelné vůči ostatním klientům, a hlavně vůči právnímu řádu České republiky. V dilematických záležitostech je důležité umět s klientem hovořit, a když je to možné, snažit se jeho životní postoje ovlivnit. Pokud již je tato situace a vyjádření klienta nebezpečné, musí se do problémů vtáhnout další odborní zaměstnanci a někdy represivní složky vězeňské služby. Jedná se o nejtěžší dilema sociální práce v oblasti vězeňství. Tento problém se dotýká také jiných oblastí sociální práce, například Probační a mediační služby. Úředník probační služby je v podstatě sociální pracovník, který při nedodržování podmínek dohledu stanoveného soudem, dává podnět pro zahájení trestního řízení s klientem. Tento klient se následně stává klientem sociální pracovnice ve vězení. Práce s klienty, kteří se ocitli na opačné straně zákona, je někdy přímo začarovaným kruhem, kde se těžko hledá cesta ven, do života společensky bezproblémového. Bez spolupráce

⁹⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 45–49.

ostatních odborných zaměstnanců ve vězení by sociální práce byla pouze nepatrnou částí přeměny osobnosti klienta z odsouzeného, často závislého člověka, do společensky přijatelného.

4 ETICKÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Podle názoru autorky diplomové práce je hlavním úkolem sociální práce najít pro klienty smysl života, a nejen ho najít, ale naučit se si ho vytvořit. Bez životního smyslu nemůže být nikdo šťastný a svůj život za spokojený nebude pokládat. Jak říká Frankl: „(...) Nic nemůže udolat člověka, který si vědomě přeje mít životní cíl.“¹⁰⁰ Vždy by mělo být snahou sociální pracovnice dát klientovi určitou vizi, aby věděl, že má za čím jít, na co se těšit a chtít něco vykonat. Ideální je, pokud „to něco“, bude přínosné i pro společnost.

Sociální pracovnice se velmi často rozhoduje v morálně sporných situacích. Při práci sociální pracovnice je prvořadě snažit se o udržení profesionálního přístupu ke klientovi a snižovat závislost klienta na sobě, aby si příliš nezvykl na servisní způsob života, který by považoval za normu a posléze ho vyžadoval. Důležitý je respekt k základním lidským a občanským právům ve smyslu posilování dobrých vlastností odsouzeného. Dalším nezbytným předpokladem sociální práce pro sociální pracovníci je trvalá spolupráce mezi poskytovateli sociálních služeb.

4.1 ETICKÉ PRINCIPY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální pracovnice ve vězení řeší problémy odsouzených v jejich současném životě, ale zůstává při tom důležitá snaha o začlenění každého klienta zpět do společnosti. Náplní sociální práce by mělo být řešení problémů každého odsouzeného v rámci jeho vztahů osobních, pracovních a společenských. Pro mnoho klientů je pocit spokojenosti nedosažitelný a pro sociální pracovníci je důležité mu vysvětlit a ukázat, že na štěstí a spokojenost má nárok každý. Odsouzený by měl pochopit, že nejde pouze o pocit egoistický, ale že štěstí mu přinese spokojenost jeho blízkých, rodiny a hlavně dětí. Při práci s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody se často setkáváme s tím, že příčinou jejich nespokojenosti jsou nefungující vztahy. Je obtížné klientovi radit, jak běžným způsobem situaci napravit. Při výkonu trestu odnětí svobody to ani není v jeho silách. Při sociální intervenci s klientem je možné otevřít témata, na nichž může být spolupráce zahájena. Při sociální práci s klienty se používá metoda, kdy při sociálním pohovoru odsouzený určí skóre svého pocitu spokojenosti na přímce od nuly do desíti v určité

¹⁰⁰ FRANKL, V. E. *A přesto říci životu ano*, s. 33.

konkrétní životní situaci, a to vzhledem ke svému chování a jednání. Tento pocit klienta se určuje nejen u pozitivních aspektů, které mu spokojenost přináší a od kterých se pocit spokojenosti očekává. Stejně tak může určit pocit spokojenosti v situaci, kdy hodnotí, jak moc byl šťastný například v době závislosti na heroinu. Není překvapivé, že se v období svého života, kdy byl hodně závislý, cítil naprosto spokojen. Někteří odsouzení si svůj pobyt ve squatech a pod drogami spojují s pocity absolutní svobody a nechápou tento způsob života jako nebezpečný a tragický. Klienti, kteří mají různé psychiatrické diagnózy, také potřebují někoho kolem sebe, i když by důvodem byl jejich egoistický vztah k nim. Za největší trest ve výkonu trestu odnětí svobody se považuje samovazba.

Pro morální rozhodování je charakteristické to, že:

- se týká kvality života klientů a mělo by podporovat jejich spokojenost a v rámci možností uspokojovat jejich potřeby;
- vždy obsahuje akci něco vykonat a sociální pracovnice by měla podle svého rozhodnutí následně jednat;
- v rozhodování by měla být určitá univerzálnost ve smyslu stejného postupu u klientů v podobné situaci;
- při rozhodování by se mělo přihlížet k obecným morálním principům, jako je například princip sebeurčení a ochrany zdraví klienta.¹⁰¹

Jedná se pouze o příklad možných charakteristik morálního rozhodování sestaveného na základě obecných etických principů. Toto rozdělení vypadá na první pohled užitečně, ale jen pokud z něj nevyplývá možnost uplatnit znalosti bez hodnotových a morálních soudů ve smyslu toho, že právnícká a technická rozhodnutí jsou prováděna nezávisle na etických uvažováních.¹⁰²

Pro sociální pracovníci je při nutnosti vysokoškolského vzdělání z hlediska etiky rozhodující, aby byly teoretické poznatky a praktické dovednosti včleněny do mravního myšlení a jednání a zahrnovaly celou oblast vykonávané sociální práce. V etických kodexech se rozlišují dva druhy principů:

- obecná prohlášení o etických standardech, které se týkají postojů, práv a povinností ohledně lidského blaha;

¹⁰¹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 5

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 6–7.

- principy odborné praxe, zde se jedná o obecná prohlášení o dosažení dobra pro uživatele poskytovaných služeb.¹⁰³

Mezi etické principy sociální práce, které jsou důležité pro práci s odsouzenými, je možno jmenovat princip respektování důstojnosti klienta, dodržování lidských práv, rozpoznávání důležitosti mezilidských vztahů, prvořadost zájmu o klienta, rovné zacházení a antidiskriminaci při respektování rozmanitosti, individuální přístup ke klientovi a následně respektování jeho soukromí a důvěrnosti poskytovaných informací. Etický princip respektování důstojnosti klienta je velmi úzce spojen s principem dodržování lidských práv. Tyto dva principy, kdy je respektována lidská důstojnost každé osoby bez rozdílu a kdy jsou uplatňovány principy lidských práv, patří mezi základní požadavky sociální práce. V centru pozornosti sociální pracovnice mají být klienti se svými neodcizitelnými, nedotknutelnými a nepromlčitelnými právy, která přísluší každému jedinci po celý život. Každý člověk má určitá základní lidská práva, která nelze porušit jménem žádného vyššího dobra.¹⁰⁴

Prvním lidsko-právním dokumentem je v 20. století Všeobecná deklarace lidských práv, kterou přijala Organizace spojených národů v roce 1948: „ (...) U vědomí toho, že uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě, že zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbavení strachu a nouze, se budou těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu, že je nutné, aby lidská práva byla chráněna zákonem“.¹⁰⁵ Valné shromáždění OSN vyhlásilo tuto: „ (...) Všeobecnou deklaraci lidských práv jakožto společný cíl pro všechny národy a všechny státy za tím účelem, aby se každý jednotlivec a každý orgán společnosti, maje tuto deklaraci stále na mysli, snažil vyučováním a výchovou rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit postupnými opatřeními vnitrostátními i mezinárodními jejich všeobecné a účinné

¹⁰³ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 46

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 47–55.

¹⁰⁵[online], [cit. 2022-08-11], URL < <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.

uznávání a zachovávání jak mezi lidem členských států samých, tak i mezi lidem území, jež jsou pod jejich pravomocí.“¹⁰⁶

Dokument se dělí na 30 článků a rozděluje se na tři základní skupiny, tzv. generace lidských práv. V první generaci se nachází občanská a politická práva, ve druhé generaci jsou uvedena hospodářská, sociální a kulturní práva, a nakonec ve třetí generaci lze nalézt práva solidarity, jako je například právo národnostních a etnických menšin, ale také právo na přístup každého ke svému kulturnímu dědictví. Při práci s odsouzenými klienty je, při uplatňování principu prvořadosti zájmu o klienta, důležitá snaha sociální pracovníce upřednostňovat z profesionálního hlediska prvořadé zájmy klienta, a ne zájmy organizace, kde práci vykonává. V některých případech se sociální pracovníce snaží klienta chránit před sebou samým a jejich sebepoškozujícími projevy chování. Při práci s odsouzenými se často jedná o suicidální klienty nebo osoby s různými psychickými poruchami. Etický princip o antidiskriminaci lze chápat jako odstranění předsudků a negativního smýšlení bez náležitého zdůvodnění. Do procesu obecného odstraňování předsudků ve společnosti se zařazuje mezikulturní vzdělávání, následné poznávání odlišných kultur a pochopení různorodosti jednotlivých klientů. Sociální pracovníce má při své práci podporovat své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti při rozhodování o svém životě bez ohledu na jeho rasu, pohlaví nebo věk. Princip individuálního přístupu ke klientovi nutí sociální pracovníci vnímat svého klienta jako jedinečné individuum s jeho specifickými, neopakovatelnými danostmi, charakteristikami a vlastnosti, které se musí při práci s ním akceptovat. Hlavní hodnotou sociální práce, a to i s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody, je důvěra mezi sociální pracovníci a klientem. Sociální pracovníce respektuje a pracuje s právy klientů na zachování důvěrnosti a soukromí.¹⁰⁷

Základním právem klienta je diskrétnost sociální pracovníce a ta je jejím etickým závazkem. Bez diskrétnosti by neexistovala s klientem efektivní sociální práce. Nelze považovat toto právo za absolutně platné. Limitem zde je odpovědnost sociální pracovníce sobě, zaměstnavateli, společnosti, ale i právům ostatních klientů. Pokud dojde

¹⁰⁶[online], [cit. 2022-08-11], URL < <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.

¹⁰⁷ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 56–64.

k uvolnění diskrétních informací, měla by vše sociální pracovnice s klientem probrat a informovat ho o situaci.¹⁰⁸

4.2 CHARAKTERISTIKA PROFESE SOCIÁLNÍ PRÁCE A ETICKÝ

KODEX

Jednou z charakteristik, které vystihují některé profese, je etický kodex. Již v 60. až 70. letech dvacátého století proběhla v západní Evropě diskuse, která se zabývala otázkou, zda sociální práce splňuje základní charakteristiky profese. Podle anglosaského pojetí se profese vyznačují pěti základními znaky. Jedná se o existenci systematické teorie, autority uznávané klienty a komunitou, etického kodexu a profesní kultury. Rozdíl mezi profesí a neprofesionální činností se vyznačuje tím, že předchozí vyjmenované atributy se naplňují v různé míře. Systematická teoretická základna značí dovednosti, které jsou pro konkrétní profesi charakteristické a zahrnují jak intelektuální činnost, tak také praktickou zkušenost. Orientaci v teoretické základně profese zajišťuje akademický vzdělávací systém a rozvoj profese se uskutečňuje díky výzkumu. Autorita profese je základní podmínkou přesvědčení klienta, že mu profesionál pomůže naplnit jeho požadavky. Autorita profesionála je určena sférou jeho působnosti, ve které je vzdělaný. Sociální pracovnice musí být opatrná ve smyslu, aby nezneužila své pozice ve vztahu ke klientovi. Povaha práce sociální pracovnice někdy může vést k tomu, že by klient byl nasměrován do závislé role, a to je pro jeho další život nevhodné.¹⁰⁹

Autorita uznávaná komunitou neboli společností se vyznačuje tím, že každá profese se snaží mít svou profesní autoritu potvrzenou určitým privilegiem. U sociální pracovnice se jedná o právní ochranu profesionálního titulu sociální pracovník a také o relativní nezávislost na komunitě, která se týká standardů profesionální jednání. Kultura profese vystihuje to, že uvnitř profese existují velmi specifické formální a neformální vztahy. Do těch formálních patří institucionalizovaná zařízení, kde se setkávají zaměstnanci s klienty, ale i vzdělávací, výzkumná centra a profesní asociace. Neformálními skupinami rozumíme malé skupiny kolegů, sdružujících se z důvodů specializace a povahy. Tato vzájemná interakce členů formálních a neformálních skupin vytváří profesní kulturu s vlastními normami, hodnotami a symboly. Z důvodu, že moc

¹⁰⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 38.

¹⁰⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 62–64.

a privilegia mohou být zneužita, je potřebný Etický kodex, který chování a jednání svých členů koriguje. Profesionální etické kodexy se dělí na formální, psané a neformální, nepsané. Sociální práce bývá často v odborných kruzích definována jako semiprofese. Hlavním důvodem je to, že nenaplnuje všechna kritéria profese. Příkladem tohoto tvrzení je to, že sociální pracovníci nedisponují pevným teoretickým základem, nemůže si nárokovat monopolní speciální dovednosti a ve společnosti převládá ambivalentní postoj k autoritě sociálních pracovníků. Dalším často zmiňovaným hlediskem je, že sociální práce patří k tradičně ženským profesím. Z tohoto důvodu je větší společenské povědomí o tom, že není třeba disponovat speciálními znalostmi a dovednostmi. To je příčinou nižší společenské prestiže sociální práce. Profesionální organizace je některými svými autory považována za sebe ochraňující skupinu, která se v první řadě snaží získat výhradní moc nejen nad svým profesionálním oborem, ale i nad klienty.¹¹⁰

Po listopadových událostech roku 1989 si mnohé profese a profesionální asociace začaly postupně definovat pravidla svého profesionálního jednání. Profesionální etické kodexy se zaměřují především na profesionální cíle, kterých by mělo být dosaženo v souladu s obecně respektovanými etickými principy. Neexistuje žádný univerzální profesionální kodex, protože každé povolání má svá specifika, která konkrétní kodex zohledňuje. Profesionální etický kodex funguje jako regulátor chování pracovníků, vyjadřuje regulační funkci etiky. Etický kodex může být zaštiťován zákonnými normami, vycházet z historické tradice nebo pouze z potřeb konkrétní profese. Sociální pracovníci většinou potvrzují dodržování etického kodexu svým podpisem a při jeho porušení může být sankcionována. U pomáhajících profesí, jako je sociální práce, je kladen důraz na prosociální jednání, zájem o klienta, ochotu dát k dispozici svou sféru prožívání, k dispozici pracovníci k naslouchání, sdílení informací a setkávání se s klientem. Sociální pracovníci by měla mít schopnost vhodně komunikovat a koordinovat svou práci v rámci multidisciplinárního týmu.¹¹¹

Formulování etického kodexu je v současné době základním požadavkem profesionality a je hlavní charakteristikou pomáhajících profesí. Platí to s vědomím toho, že samotný etický kodex negarantuje etické chování sociálních pracovníků, které vychází z její individuální odpovědnosti. Formulování etického kodexu má velký význam pro profesi sociální práce, ale i pro uživatele sociálních služeb. Dochází k postupnému rozvoji

¹¹⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 40–41.

¹¹¹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 181–182.

etických standardů v sociální práci, které se prohlubují v důsledku společenských změn, rozvoje sociálních služeb, ale i samotné profese sociální práce.¹¹²

V současné době se za aktuální mezinárodní etický kodex sociální práce považuje společný dokument IFSW/IASSW Vyhlášení etických principů, přijatý v červenci 2018. Prohlášení Mezinárodní federace sociálních pracovníků o etických principech bylo schváleno v Dublinu v červenci 2018 valnou hromadou Mezinárodní federace sociálních pracovníků a valným shromážděním Mezinárodní asociace škol sociální práce. Zní: „(...) sociální práce je jak akademickou disciplínou, tak praktickou profesí, která usnadňuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a zmocnění a osvobození lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidská práva, kolektivní odpovědnost a respekt k diverzitě. Na základě teorií sociální práce, společenských věd, humanitních oborů a domorodých poznatků sociální práce pracuje s lidmi a strukturami s cílem řešení životních problémů a zvýšení blaha.“¹¹³ Tímto byl nahrazen starší dokument Etika v sociální práci – vyhlášené principy v roce 2004. V České republice je za národní etický kodex považován dokument Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR, který bývá uváděn jako Etický kodex sociálních pracovníků České republiky.¹¹⁴ Byl vypracován a schválen Společností sociálních pracovníků České republiky, která je členskou organizací IFSW. Jedná se o dobrovolnou organizaci, z tohoto důvodu není závaznost etického kodexu v ČR nárokovatelná. Etický kodex má pouze doporučující charakter.¹¹⁵

V České republice vznikla Společnost sociálních pracovníků již v roce 1990 a tato vydala v roce 1995 Etický kodex. V roce 1956 byla v Mnichově ustanovena Mezinárodní federace sociálních pracovníků (International Federation of Social Workers – IFSW). „(...) IFSW (International Federation of Social Workers / Mezinárodní federace sociálních pracovníků) je organizace zasazující se o sociální spravedlnost, lidská práva a společenský rozvoj prostřednictvím rozvoje sociální práce, příkladů dobré praxe a mezinárodní spolupráce mezi sociálními pracovníky a jejich profesními společnostmi.

¹¹² Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 46.

¹¹³ [online], [cit. 2022-08-11], URL < [Etický kodex sociálních pracovníků ČR | Etický Kodex \(eticky-kodex.cz\)](#) >.

¹¹⁴ Srov. [online], [cit. 2022-08-11], URL < [Etický kodex sociálních pracovníků ČR | Etický Kodex \(eticky-kodex.cz\)](#) >.

¹¹⁵ Srov. MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*, s. 47.

Sídlo IFSW je ve švýcarském Bernu.¹¹⁶ V současnosti je mezinárodně platná Deklarace etických zásad. Tato byla přijata v roce 1994 a vychází z etického kodexu přijatého IFSW v roce 1976.¹¹⁷

Profesní asociace vytvořily etický kodex především z těchto vyjmenovaných důvodů:

- je průvodcem etické praxe sociální pracovnice;
- zajišťuje profesní chování ke klientům, chrání je před zneužitím úřední moci a zanedbáním péče o ně;
- je podkladem pro posouzení stížností a kritériem hodnocení sociální praxe z hlediska hodnot;
- udržuje status profese v širší společnosti;
- zajišťuje identitu profese.¹¹⁸

Potřeba etického kodexu závisí na situaci, ve které se sociální pracovnice nachází. Situace je ovlivněna typem praxe, jestli se jedná o neinstitutonální, nebo institucionální organizaci. V neinstitutonálních službách je potřeba etického kodexu větší. Větší potřeba etického kodexu je také tam, kde se používá komplexní technika a je zde možnost toho, že klient nebude rozumět práci sociální pracovnice. Existenci etického kodexu vyžaduje také přímý a osobní kontakt s klienty více než nepřímý a se skupinou. Obecně se dá říci, že se etické kodexy zpravidla věnují těm tématům, která respektují jedinečnou hodnotu a důstojnost každé lidské bytosti, podporují sebeurčení klienta, sociální spravedlnost a profesní identitu.¹¹⁹

4.3 UPLATŇOVÁNÍ PROFESNÍCH ETICKÝCH KODEXŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Někteří autoři mají v případě sociální práce k hodnotě etického kodexu výhrady. Kritizují etický kodex především z důvodu, že:

- etický kodex vede k elitářským projevům a k profesní exkluzi;

¹¹⁶ [online], [cit. 2022-13-11], URL < [Společnost sociálních pracovníků | Co je IFSW \(socialnipracovnici.cz\)](https://www.socialnipracovnici.cz) >.

¹¹⁷ Srov. [online], [cit. 2022-13-11], URL < [Společnost sociálních pracovníků | Co je IFSW \(socialnipracovnici.cz\)](https://www.socialnipracovnici.cz) >.

¹¹⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 41

¹¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 42.

- není možné podstatu sociální práce vyjádřit soustavou pravidel a povinností;
- sociální práci často zajišťují multidisciplinární týmy;
- etické kodexy upřesňují hlavně rozměr vztahu mezi sociální pracovníci a klientem a hodnotí to, jestli se sociální pracovníci snaží dělat pro klienta to nejlepší, co může. Etický kodex nebere na vědomí ekonomický tlak;
- etický kodex předpokládá hodnotovou shodu veřejnosti a profesionálů, a zde je sporné, jestli shoda opravdu existuje.¹²⁰

Etický kodex v podstatě obsahuje základní hodnoty profese sociální práce. Tím se veřejnosti snaží dát na vědomí, že pro sociální pracovníci jsou etické důsledky její práce důležité. V etickém kodexu se nedá najít řešení specifických problematických situací, které se liší případ od případu. Sociální pracovníci ve velké většině případů pracuje v byrokratické organizaci, kde vládou přesná a neměnná pravidla. Předpoklad, že etický kodex bude sociální pracovníci používat podle vlastní úvahy, se automaticky často dostává do konfliktu s jasně definovanými pravidly. V této souvislosti je třeba rozlišit dva typy byrokracie, a to mechanická byrokracie a profesní byrokracie. Základ mechanického typu byrokracie je daný autoritou hierarchického typu. Hlavním rysem je důraz na pravidla, určitá rutinizace pracovních aktivit a jasně ohraničené oblasti úřední pravomoci. V byrokracii mechanického typu je přesně oddělená úřední sféra od soukromé a sociální pracovníci má odpovídající odborné vzdělání. Byrokracie mechanického typu není příliš schopná flexibilně reagovat na problém, kde řešení není předem určeno v rámci svých kompetencí. Profesní byrokracie více umožňuje, aby se sociální pracovníci účastnila ve své práci rozhodování. Jednotlivá sociální pracovníci má širokou autonomii, hierarchie je menší, kvalita výstupů je kontrolována skrze profesní standardy. Při práci v profesní byrokracii je snazší pružně reagovat na problém, ale je pro ni náročnější měnit cíle organizace.¹²¹

Dle Michala Voláka nelze etiku práce vymezit nějakým kodexem. Etický kodex je velmi užitečný k základnímu nahlédnutí do etické problematiky sociální práce. Tento pohled je pouze zjednodušeným modelem. Do profesionality sociální pracovníci se zobrazuje celý její přístup k životu a lidem. Pokud bude sociální pracovníci považovat

¹²⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 43.

¹²¹ Srov. Tamtéž, s. 44.

klienty za vstřícné a poctivé, bude mít k nim jiný vztah než ta, která považuje klienty za bezproblémové pouze, pokud jsou spoutáni přesnými pravidly. Tyto postoje jsou v každém z nás velmi hluboce vštípeny a mají vliv na každé naše jednání. Z toho nelze vyvozovat, který z těchto postojů je správný, ale musí se počítat s tím, že ho sociální pracovníce přijme za vlastní.¹²²

¹²² Srov. VOLÁK, M. *Etická dilemata v sociální práci z pohledu sociálních pracovníků ve veřejné správě (sociálních kurátorů)*, s. 38.

5 SOCIÁLNÍ PRÁCE S ODSOUZENÝMI

Sociální práce ve vězení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody má svá specifika a vězeňství je příkladem toho, jak se praxe často odlišuje od teorie.¹²³ Rozpor mezi teorií a praxí v tomto oboru sociální práce je tak velký, že pouhé představení právních předpisů, metod a teorií sociální práce nikdy nevystihne podstatu této práce. Ve své praxi a ve svém pracovním i osobním okolí se setkáváme s absolutním odsouzením klientů ve vězení, nebo naopak s nekritickým a příliš obhajujícím postojem vůči nim. Je třeba si uvědomit, že velká většina odsouzených osob ve věznici je drogově závislých. Alkoholická závislost se dnes objevuje méně a klient bez jakékoliv závislosti je výjimkou. Z tohoto pohledu je třeba na sociální práci s odsouzenými nahlížet a uvědomit si, že léčba závislosti je prvním krokem k úspěchu sociální práce ve vězení. Při práci s odsouzenými je nezbytná multidisciplinární spolupráce s ostatními odbornými zaměstnanci ve vězení, jako je psycholog a adiktolog. Samozřejmá je následná péče při propuštění odsouzeného z vězení, závislost je potřeba dále řešit. Většina odsouzených nemá vyřešeno bydlení a děti má umístěné v pěstounských rodinách nebo jiných zařízeních, jako jsou dětské domovy, Klokánek nebo dětská centra. Obecně lze říci, že možnosti pomoci odsouzeným a jejich rodinám v dalším životě po propuštění jsou omezené. Je to dané nejen celospolečenským přístupem společnosti k propuštěným vězňům, ale především složitou hospodářskou situací. Změnit svůj život a začít žít společensky přijatelným způsobem je pro klienty velmi těžké. Většina z nich má velké dluhy a exekuce, v lepším případě jsou v insolvenci a toto všechno dohromady s nedořešenou závislostí a složitou rodinnou situací mnohdy vede k další recidivě a návratu zpět do vězení.¹²⁴

Platí, že „(...) každodenní práce je spjata i se stresujícími vlivy ve vězeňství, kterými jsou např. práce s obtížně přizpůsobivými vězni spojená s určitou mírou rizika. Odsouzení bývají často rozladění, demoralizovaní a podráždění, nezřídka agresivní. Mezi další patří malý pocit uznání ze strany společnosti a s tím související i malá prestiž ve společnosti,

¹²³ Srov. DRÁPAL; J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. XXI.

¹²⁴ Srov. [online] [cit. 2022-13-11], URL <*Sociální práce ve vězeňství*, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR>.

vnímání rozporů mezi tím, s čím jsme se seznamovali během předchozí přípravy, a mezi realitou každodenní práce.“¹²⁵

5.1 HUMANIZACE VĚZEŇSTVÍ Z POHLEDU SOCIÁLNÍ PRÁCE

Na počátku této podkapitoly je potřeba říci, co je účelem výkonu trestu odnětí svobody. Jde o to zacházet s odsouzenými tak, aby měli možnost pracovat, rozvíjet své pracovní a kulturní návyky. Dle vlastních možností by měli odsouzení mít možnost dále se vzdělávat, naučit se prospěšně trávit svůj volný čas a vytvářet slušné soužití s ostatními lidmi. Tyto schopnosti by měl odsouzený dokázat rozvíjet po propuštění a žít jako řádný občan, který neporušuje platné zákony České republiky.¹²⁶

Existuje několik teorií účelu trestu a to:

- absolutní teorie, kdy je trest odplatou za trestný čin. Trestá se, neboť bylo spácháno zlo;
- relativní teorie, která spatřuje účel trestu v ochraně společnosti před pachateli trestných činů. Trest je brán jako základ preventivních aktivit;
- smíšená neboli slučovací teorie, která spojuje obě myšlenky trestu, a to jak odplatné, tak účelové. Z ní vychází současná koncepce výkonu trestu u nás.¹²⁷

Platí, že: „(...) současné nazírání na funkci trestu vychází především z pozitivistické filozofie. Ta odmítá spojovat v trestném činu výsledek volby mezi dobrem a zlem. Trestný čin je stejně jako všechny lidské činy určován endogenními a exogenními činiteli. Moderní společnost má v podstatě tři možnosti obrany před zločinem: vyloučení (izolace), odstranění (prevence) a náprava (resocializace).“¹²⁸

Při práci s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody se musí uvažovat o tom, že je vězeňství svou podstatou předurčeno k tomu, aby v rámci jeho působení docházelo ke zklamání. K vysvětlení tohoto názoru je třeba dodat, že vězeňská služba se stará

¹²⁵ [online] [cit. 2022-13-11], URL <Sociální práce ve vězeňství, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR>.

¹²⁶ Srov. DRÁPAL; J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 23

¹²⁷ Srov. Tamtéž, s. 24

¹²⁸ MEZNÍK, J.; KUČHTA, J., KALVODOVÁ, V. *Základy penologie*, s. 5.

o osoby, které v podstatě ponížily svou lidskou důstojnost spácháním trestného činu. V důsledku toho sice lidská důstojnost člověka nemůže být ze strany státu nikdy omezena, ani v případě uvěznění, ale odsouzení samotní na sebe často nahlízejí jako na někoho, kdo něco udělal a někomu ublížil. Je pochopitelné, že odsouzení se snaží nedávat tyto pocity najevo a vyhnout se jim, ale o to hůře se s realitou vyrovnávají. V našem právním řádu je trest odnětí svobody nepřísňejším trestem, který je možný uložit, a proto následuje za nejzávažnějším proviněním proti společenskému pořádku. Není možné z tohoto důvodu od vězeňského systému očekávat, že jeho působení na vězněné osoby bude automaticky fungovat jako prostředek k resocializaci odsouzeného. Při sociální práci v tomto prostředí je nutné si umět považovat malých úspěchů a drobných vítězství, které zvládne klient sám a o které se vydrží snažit a bojovat. Sociální pracovnice nikdy nesmí klientovi vzít naději na lepší život, vždy je potřeba s odsouzenými hovořit a pracovat s nimi jako s lidmi, kteří lidskou důstojnost mají. Není možné klienty utvrzovat v jejich pocitu nedostatečnosti, ale zároveň je vést k sebereflexi a přiznání vlastní viny. Vybalancovat sociální práci s odsouzenými, aby byla účelná a nesla výsledky, je asi to nejtěžší. Od vězeňského systému a odsouzených nelze očekávat mnoho, ale na druhou stranu musí tento systém skrze své odborné zaměstnance přimět ty odsouzené, kteří o to nemají zájem, aby začali na sobě pracovat. Vězení není pouze odkládací prostor, kde odsouzené na nějakou dobu dáme a za pár let je odtud propustíme jako bezúhonné občany. Práce s odsouzenými, a to nejen sociální, je o to náročnější, že každý odborný zaměstnanec si uvědomuje to, co jednotlivý odsouzený udělal a stejně se musí snažit o jeho změnu a následnou resocializaci. Sociální pracovnice by měla být z jedné strany idealistkou, a přitom současně realistkou, to znamená neztrácet naději s jednotlivými svými klienty a věřit v možnost jejich změny, ale současně neočekávat nemožné a nemít nesplnitelné cíle a představy.¹²⁹

Slovo humanizace českého vězeňství bylo v posledních desetiletích předmětem zájmu nejen odborných kruhů zabývajících se penologií, ale i veřejnosti. Veřejnost obecně v tomto směru projevuje spíše negativní názory z důvodu velmi často mediálně propíraných známých kauz. Ve společnosti přetrvávají názory, že humanizace se týká vybavenosti vězení a trávení volného času vězňů. O to ale v humanizaci vězeňství v první řadě nejde. Záleží na působení na odsouzené v tom smyslu, aby nedocházelo k recidivě.

¹²⁹ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 25–26.

Materiální podmínky ve vězení by měly v určitém poměru odpovídat celkové životní úrovni společnosti. Nelze ani zastírat, že peníze společnosti vynakládané na vězně jsou vysoké a uvěznění kohokoliv do věznice se nevyplácí.¹³⁰

Humanizace představuje jedno z ústředních a často velmi kontroverzních témat českého vězeňství od roku 1989, přičemž pojem humanizace a lidská práva se velmi často zaměňují a jejich vztah není přesně vymezen. Lze se vyjádřit v tom smyslu, že lidská práva jsou nástrojem procesu humanizace. Lidská práva jsou zakotvena v zákonech České republiky a představují záruku a základ humanizovaného přístupu k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody. V klíčovém smyslu jsou za lidská práva označována práva, kterou jsou uvedena v mezinárodních dokumentech a k jejich dodržování se představitelé jednotlivých států písemně zavázali. Na humanizaci je třeba nahlížet ze širšího pohledu jako na určitou změnu způsobu myšlení a přístupu k odsouzeným. Bez této změny v myšlení společnosti by nemusela být humanizace uvedena do praxe. Humanizace vězeňství spočívá ve vytvoření dokonale propracovaného legislativního rámce, který zajistí humanizovaný přístup k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody a zamezí jakémukoliv zneužití moci proti nim. Mezi zástupci akademické obce je humanizace vnímána jako snaha o zlidštění a zušlechťování lidské povahy a také jako snaha o vytvoření důstojných podmínek ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody.¹³¹

Je třeba si uvědomit, že pokud ukládáme trest odnětí svobody, tak to činíme s určitým účelem. Odsouzený se má v nejlepším případě napravit a v tom méně úspěšném alespoň neohrožovat společnost. Je nutné se na tuto skutečnost podívat pohledem, že naprostá většina odsouzených bude po nějaké době propuštěna na svobodu a zároveň snahou společnosti je to, aby nedocházelo k trestné činnosti. To je důvodem, proč se společnost má snažit o to, aby odsouzení ve výkonu trestu pracovali a získali zpět své pracovní návyky. Od prvního dne je sociální práce s odsouzeným orientována na nápravu pachatele. Trest odnětí svobody byl soudem uložen a spočívá v tom, že se odsouzenému odejme osobní svoboda. Účel tohoto trestu má být převážně v tom, aby čas, který odsouzený ve vězení prožije, byl využit k jeho resocializaci a obnovení sociálního fungování. Tento význam trestu odnětí svobody má velmi rozsáhlou oblast působnosti,

¹³⁰ Srov. MALÁ, DR. *Vězeňství po česku*, s. 110–112.

¹³¹ Srov. DIRGA, L. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*, s. 12–20.

odsouzený nežije ve vzduchoprázdnu a jeho resocializace se týká jeho okolí, rodiny, a hlavně jeho dětí.¹³²

Zásady výkonu trestu jsou charakterizovány v § 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a to, že „(...) trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“¹³³

V pojetí sociální práce s odsouzenými klienty je důležité, že výkon trestu odnětí svobody má odsouzené vychovávat a vést je všemi možnými prostředky k náhledu na spáchané činy, ale to samo o sobě není důvodem k uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Přetrvávající názor ve společnosti, který volá po co nejtvrděších podmínkách ve věznicích, nevede ke snížení recidivy a odstranění páčání trestné činnosti. Uvězněním odebíráme pachateli svobodu a často si neuvědomujeme, jak je tato skutečnost silně vnímána. Sociální pracovnice s klienty ve vězení si tuto skutečnost uvědomuje, protože odsouzení často řeší nemožnost obnovení vztahů s rodinou, dětmi, ale také svých pracovních vztahů. Jedním z dalších problémů je při řešení sociálních problémů odsouzených nutnost sdílení obydlí s dalšími odsouzenými, s kterými si nemají co říci a často musí odsouzení respektovat pro ně nepochopitelné příkazy a zákazy ze strany dalších zaměstnanců vězeňské služby. Sociální práce s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody by měla z velké části vycházet z toho, že odsouzení se o sebe v době odsouzení starat nemohou a je nutné o fyzické a psychické potřeby odsouzených aktivně pečovat. Základ práce s klienty je o naději, že mohou začít nový život, a to i v případě dlouhého odsouzení. Musí se učit umět se vyhnout páčání další trestné činnosti, snažit udržovat vězeňský režim, který by měl být pozitivní a založený na vztazích.¹³⁴

¹³² Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 7.

¹³³ [online] [cit. 2022-13-11], URL <[169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody \(zakonyprolidi.cz\)](http://zakonyprolidi.cz)>.

¹³⁴ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 8–9.

5.2 VĚZEŇSKÁ SUBKULTURA Z POHLEDU SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jak již bylo řečeno, v době výkonu trestu odnětí svobody dochází k omezení velkého množství práv a svobod u vězněné osoby. Důvodem je to, že některá práva vězně by negativně ovlivňovala samotný výkon trestu nebo by nemohla být z praktických důvodů ve vězení uplatněna. Například se jedná o právo na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobodu pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a také o právo na svobodnou volbu povolání. Odsouzené osoby nemají právo na stávkou, zakládání odborové organizace a podobně. U každého odsouzeného záleží na určitých osobních dispozicích, jak se dokáže na odsouzení adaptovat. Z pochopitelných důvodů záleží na důvodu odsouzení a následně na délce trestu odnětí svobody. Režim a aktivity ve výkonu trestu by měly napomáhat tomu, že nebude u vězněných osob docházet k prizonizaci a vzniku takzvaného „druhého života“ odsouzených.¹³⁵

Výkonu trestu odnětí se svobody se jinak přizpůsobí recidivista, u kterého již vznikla podobná zkušenost, a prvovězněný klient. Recidivou rozumíme, že „(...) recidiva nastává tehdy, pokud tentýž pachatel spáchá jakýkoli trestný čin poté, co již byl za jiný trestný čin odsouzen a odsuzující rozsudek nadto ještě nabyl právní moci. V trestním právu se objevuje taktéž pojem nepravá recidiva, což je situace, kdy pachatel spáchá trestný čin v období od vyhlášení odsuzujícího rozsudku a nabytím jeho právní moci. V České republice se recidiva podílí na kriminalitě stabilně mezi 50–60 % ze všech objasněných trestných činů každý rok.“¹³⁶

Při sociální práci ve vězení je potřeba znát pravidla života odsouzených, aby je sociální pracovnice dokázala pochopit a také se bránit před zneužitím a využitím své osoby. To představuje při práci v náročném prostředí věznice hlavní předpoklad a možnost práce s odsouzenými klienty. Uvěznění představuje velký zásah do identity klienta a jedná se prakticky o narušení všech funkčních vazeb, které odsouzený měl. Tento aspekt napomáhá rozvinutí jiných strategií, které jsou pro odsouzeného nutné k přežití ve vězeňském prostředí. Totální instituce, kterou věznice je, stojí na aspektech neustálých kontrol a na koncentraci odsouzených na jednom místě, v jejichž rámci se podrobují všem aktivitám. V takovém prostředí se musí v podstatě každý jedinec

¹³⁵ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 83.

¹³⁶ [online] [cit. 2022-13-11], URL <<https://www.bcak.cz/slovník-pravnich-pojmu/recidiva/>>.

přizpůsobit a musí stranit vězeňské komunitě. Tento proces i u prvotrestaného nastává, sice pomaleji, ale plynulým způsobem musí zapadnout mezi ostatní trestané osoby. Existují samozřejmě odsouzení, kteří se brání splnutí s vězeňskou subkulturou, ale ti se stávají objektem nežádoucího zájmu ostatních, zkušenějších vězňů. Každý odsouzený dojde k závěru, že separace není vhodnou strategií přežití v dané komunitě. Proces adaptace každého odsouzeného v sobě zahrnuje přijetí nepsaných vězeňských pravidel. Jedná se o takzvaný vězeňský kód, který je fluidní a s proměnou vězeňské komunity se mění a vyvíjí. Vězeňský kód lze definovat jako formu všeobecně přijímaných zásad, pravidel a hodnot, které sdílí celá vězeňská komunita.¹³⁷

„Druhý život“ odsouzených zakládají a legitimují právě procesy prizonizace a deprivace jejich základních potřeb. Jedná se o celou škálu různých jevů, jako je například ekonomická směna, pojetí víry ve vězeňském prostředí nebo neformální hierarchie odsouzených. Ve vězeňském prostředí je naprosto samozřejmá nerovnost mezi vězni, každý zde má různé sociální postavení, které se odvíjí od jeho charakterových vlastností nebo potřebných znalostí a dovedností. Důležitým faktorem vysokého sociálního statusu vězně je jeho fyzická síla s rozvinutou muskulaturou, přístup k ekonomicky výhodným zdrojům, ale také schopnost psychologické manipulace s druhými odsouzenými. Velmi významnou aktivitou, která se odsouzených týká, je schopnost tetování. Vězeňská tatuáž nemá pouze ozdobnou funkci, ale hlavně funkci komunikační a statusotvornou. Znalost charakteru tetování a jeho významu je důležitou částí práce s vězňenými osobami. Nejvíce se tetování rozlišuje u ruské mafie, kterou tvoří nejen osoby ruské národnosti, ale všichni vězni z bývalých sovětských satelitů. U ruskojazyčných klientů je třeba si uvědomit, že jejich tetování má vysoce konkrétní smysl a vyznačuje důležité údaje o jeho nositeli. Existuje také dehonestující tetování pro vězně, které chce vězeňské prostředí nějak potrestat. Může se jednat o konfidenta, který spolupracuje se zaměstnanci, nebo o něco podobného, v očích odsouzených vážného a neodpuštělného. Tetování je ve vězeňském prostředí zakázáno, je jedno, jestli se jedná o to, kdy jeden odsouzený potetuje druhého, nebo se nechá potetovat sám. Tetování ve vězeňském prostředí je hlavní příčinou přenosu hepatitidy typu C. Právě s ohledem na zákaz a nebezpečnost tetování ve vězení je v podstatě revoltou vůči vězeňskému řádu. „Druhý život“ ve vězení v sobě promítá vše negativní, čemu se snaží vězeňský personál

¹³⁷ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 100–104.

včetně sociálních pracovníků zabránit. Základem „druhého života“ odsouzených je problematika vězeňského jazyka (tzv. argotu), problematika bolesti a jejího významu, psychologická manipulace mezi odsouzenými, otázka radikalizace ve vězeňském prostředí a tak podobně. V současné době se do popředí dostává čím dál více problematika drog a obchodu s nimi. Důležitou součástí sociální práce ve vězení je snaha zabránit sebepoškozování vězňů a jejich sebevražednému jednání. Nejčastějším motivem pro sebepoškození bývá snaha vězňené osoby na sebe upozornit a touto formou si vynutit své požadavky.¹³⁸

Je třeba si uvědomit, že ve výkonu trestu odnětí svobody sociální pracovníci pracuje s klienty, kteří se ocitli pro ně v často bezvýchodné situaci. Při sociální intervenci ve vězení je potřebné umět rozpoznat varovné signály hrozícího suicidia. Suicidium neboli sebevražda je „(...) úmyslné ukončení vlastního života, obvykle jako reakce na tíživou situaci spojenou se ztrátou smyslu života.“¹³⁹ Znalost rozlišení suicidiální pohnutky, myšlenky a presuicidálního syndromu patří při práci ve vězení k základním kompetencím sociální pracovníci. Jak již bylo řešeno, ve vězení se vyskytuje i sebepoškození, které může být účelové, ale „(...) nyní je psychologicky chápáno jako projev neverbální komunikace před spácháním sebevraždy.“¹⁴⁰ Sociální a psychologická práce s vězňenou osobou spočívá ve snaze zabránit jí v sebevražedném jednání a jsou stanoveny faktory, které riziko tohoto jednání zvyšují. Jedná se o:

- vězňená osoba je umístěna samostatně;
- vězňená osoba již v minulosti měla suicidální myšlenky nebo pokusy;
- vězňená osoba je pod vlivem drog, nebo vykazuje silný abstinenční syndrom;
- vězňená osoba je ve vazbě, obviněná;
- vězňená osoba ve věku od 26 do 35 let;
- vězňená osoba trpí psychickou poruchou a nenavštěvuje psychiatra;
- zvýšená pozornost se musí klientovi věnovat v době výměny služeb zaměstnanců;
- riziko se u vězňené osoby zvyšuje kumulací předchozích faktorů;

¹³⁸ Srov. MALÁ, DR. *Vězeňství po česku*, s. 73.

¹³⁹ HARTLOVÁ, H.; HARTL, P. *Psychologický slovník*, s. 525.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 524.

- riziko se zvyšuje z důvodu přeplněné ubytovací kapacity a chybějících odborných zaměstnanců.¹⁴¹

Při nástupu do výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody se s vězni realizují vstupní pohovory. Pohovory mají nejen přiblížit charakter psychického a sociálního stavu klienta, ale mají upozornit na zvýšenou možnost sebevražedného jednání. V pohovorech s klienty se musí brát ohled nejen na silný stres při nástupu do vězení, ale uvědomit si také možnost opožděné reakce klienta. Uvěznění je pro každého jedince velmi silnou stresovou záležitostí a těžkou životní situací. Labilnější osobnosti mohou následně reagovat silným sebepoškozením nebo sebevraždou. Možnosti intervencí sociální pracovníce a psychologa jsou velmi omezené. Není ve schopnostech nikoho odvrátit všechny odsouzené od sebevražedného jednání, rozhodnutí o vlastním životě je vždy v rukách každého jedince. Bohužel si všichni odborní zaměstnanci včetně sociální pracovníce musí připustit, že jakkoliv se budou snažit o předcházení sebevražedného jednání, tak představa, že k němu nikdy nedojde, je iluzorní. V každém případě se na odvrácení nebezpečí sebepoškození a sebevražedném jednání velmi usilovně pracuje a v rámci věznice se na něm podílí všechny složky zaměstnanců.¹⁴²

5.3 HLAVNÍ PREDIKTORY KRIMINÁLNÍHO CHOVÁNÍ Z POHLEDU SOCIÁLNÍ PRÁCE

V práci sociální pracovníce a dalších odborných zaměstnanců je potřeba umět pojmenovat a najít hlavní prediktory kriminálního chování. Z toho vyplývají další skutečnosti a možnosti zabránit recidivujícímu chování ve společnosti. Z pohledu sociodemografické struktury vězeňské populace dominují z 92,1 % muži, z toho plyne, že vězeňská populace je v zásadě mužskou záležitostí. Většinou převažují svobodní muži, ale zde je třeba brát v potaz to, že velké množství párů se dnes neoddá a pouze žijí jako druh a družka. Pokud se týká vzdělání, převažuje u odsouzených dokončené základní vzdělání, procentuálně cca v 50,1 %. Při nástupu do vězení převažuje věk v rozmezí 24 až 34 let, průměrný věk nástupu je 35,2 %. Ve struktuře vězeňské populace dominují občané České republiky, a to v procentuálním vyjádření v hodnotě 93 %.¹⁴³

¹⁴¹ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 144–150.

¹⁴² Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 151–155.

¹⁴³ Srov. [online] [cit. 2021-29-07], URL <<https://www.czso.cz/csu/czso/zeny.a.muži.datech-2017>>.

Z pohledu trestněprávním se u odsouzených v největším procentu vyskytuje trestný čin krádeže, následně trestné činy násilné povahy a za nimi následuje trestná činnost s drogovým kontextem. V tomto hledisku platí, že často jsou odsouzení trestně stíháni za spáchání více druhů trestné činnosti. Ze zkušenosti zaměstnanců vězeňské služby je třeba uvést, že drogy jsou celkově za 85 % trestné činnosti, a to buď přímým, nebo nepřímým způsobem. Velmi často se ve vězení u odsouzených sociální pracovnice setkává s tím, že klienti mají uložené různé sankce, většinou zákazy řízení motorových vozidel. Většina odsouzených klientů má větší množství podmíněných trestů odnětí svobody, jedná se zde o nejstarší a nejčastěji ukládanou alternativní sankci českého soudnictví. S podmíněným odsouzením se klienti ve vězení setkali v drtivé většině.¹⁴⁴

Alternativními tresty se rozumí to, že „(...) v obecné rovině lze za alternativní tresty považovat všechny tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody. Alternativa obsažená v tomto pojmu tedy spočívá v odlišné variantě potrestání než umístění pachatele do věznice. V užším pojetí se alternativní tresty vymezují podle jejich hlavního účelu, kterým je náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody, tedy že tyto tresty nelze uložit současně s trestem odnětí svobody. Do této kategorii alternativních trestů v rámci českého trestního práva spadá trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, za určitých podmínek peněžitý trest a podmíněné odsouzení včetně podmíněného odsouzení s dohledem.“¹⁴⁵

Dalším pohledem, který se v odborné práci s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody posuzuje, jsou kriminogenní rizika. Metaanalytické studie ukázaly čtyři hlavní prediktory kriminálního chování:

- antisociální kognice – jedná se o ospravedlnění kriminálního chování vlastním odsouzeným prostřednictvím racionalizace a nepřijetím viny;
- antisociální vztahy – jedná se o sociální prostředí odsouzeného, tyto vztahy pomáhají vytvářet a udržovat antisociální vazby;
- historie antisociálního chování – vyjadřuje pozitivní vztah mezi trestní minulostí a recidivou;

¹⁴⁴ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 171–180.

¹⁴⁵[online] [cit. 2022-13-11], URL < <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>>.

- antisociální/psychopatická osobnost – je odhadováno, že 80 % odsouzených trpí antisociální poruchou osobností, ale jen malá část splňuje kritéria pro psychopatii.¹⁴⁶

V penologii se pracuje s dalšími teoriemi při hledání prediktorů kriminálního chování:

- biologický přístup – prvním představitelem byl italský lékař, biolog a kriminolog César Lombroso se svou teorií rozeného zločince. Dnes se s tímto přístupem již nepracuje;
- sociologický přístup – jedná se například o teorii příležitosti a teorii nálepkování. Představitelé této teorie se zaměřovali na určení socio-ekonomického statusu, rasy, etnického původu, sociálního postavení a dalším;
- klinická kriminologie – zaměřuje se na jednotlivce, a nikoliv na společenské faktory. Jedná se například o teorie osobní tísně, teorie duševní poruchy;
- teorie sociálního učení – předpokládala, že v recidivě u trestných činů násilné povahy má svou roli kognitivní a afektivní predispozice a také demografické charakteristiky.¹⁴⁷

Od roku 2012 používají odborní zaměstnanci včetně sociální pracovnice při své práci nástroj na hodnocení rizik a potřeb, takzvané SARPO. Podle něj se vyhodnocují statická a dynamická rizika. Statické faktory jsou neměnné, jedná se o věk a recidivu, tyto faktory posuzuje vězeňské služba na počátku práce s odsouzeným, vyhodnocuje ji vychovatel. Odborní zaměstnanci posuzují dynamické faktory. Sociální pracovnice se zaměřuje na dynamická rizika, která se týkají bydlení, rodiny, finanční situace a pracovního života. Tyto faktory se vyhodnotí a určí se riziko, které odsouzenému z pohledu těchto skutečností hrozí. Následně se v součinnosti s ostatními odbornými zaměstnanci vyhodnotí vhodný režim pro odsouzeného, a hlavně motivace ke změně jeho života a životní strategie. Metoda sociální práce při posuzování rizik v systému SARPO spočívá ve využití dotazníkové metody, doplněné rozhovorem s klientem. V praxi je

¹⁴⁶ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 244–247.

¹⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 241–245.

důležitý rozhovor, při tomto osobním kontaktu je možnost správného vyhodnocení dotazníků nesrovnatelně vyšší.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Srov. DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*, s. 248–249.

6 PŘÍKLADY ŘEŠENÍ ETICKÝCH DILEMAT

Sociální pracovnice řeší různorodé dilematické situace, které se v sociální práci vyskytují. V této praxi, jak již bylo řečeno, sociální pracovníci velmi pomáhá znalost etických principů a teorií. Mezi základní etické teorie patří teorie bezprostřední povinnosti (deontologie) a teorie utilitarismu. V sociální práci se nemůže sociální pracovnice rozhodnout, že bude jednotlivé případy řešit striktně podle určité teorie. Jejich znalost je pouze nápomocná k pochopení motivace klienta pro své činy a určení si pro sebe určitého postoje ke své práci a vlastní motivaci této sociální práce.

6.1 TEORIE BEZPROSTŘEDNÍ POVINNOSTI (DEONTOLOGIE) A VYUŽITÍ V PRAXI

Deontologie je nauka o etických povinnostech, je to přesvědčení, že jednání je morální nebo nemorální samo o sobě na základě vlastní povahy a nezávisle na následcích jednání. Pokud nějaké jednání hodnotíme z morálního hlediska, tak v případě deontologie je nejdůležitější úmysl jednajícího, a ne výsledek jednání. Celkově nejznámější je filozofie Immanuela Kanta, který navazuje na přirozeně právní teorii, kterou dále rozvíjel. S deontologií souvisí jeden ze základních a důležitých principů sociální práce, a to úcta k člověku jako k bytosti schopné determinace. Nezáleží na tom, jestli člověk kategorický imperativ připustí nebo ne, kategorická motivace vyplývá z rozumové podstaty člověka.¹⁴⁹

V Kantově knize *Základy metafyziky mravů* je uvedena formulace Kategorického imperativu a zní „ (...) jednej jen podle té maximy, u níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem“¹⁵⁰, nebo „ (...) jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla stát skrze tvou vůli obecným přírodním zákonem.“¹⁵¹ Kant dále rozšířil formulaci Kategorického imperativu: “ (...) jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel, nikdy pouze jako prostředek.“¹⁵² Jak definuje Sirovátka: „ (...) První formulace cílí na všeobecnou zobecnitelnost maxim,

¹⁴⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 31.

¹⁵⁰ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, Praha, 2014, s. 40.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 41.

¹⁵² Tamtéž, s. 48.

druhá vnáší do celé problematiky nový prvek - člověka jako účel o sobě.¹⁵³ Kant dále rozlišuje mezi Hypotetickým a Kategorickým imperativem a říká, že „(...) Hypotetický imperativ říká jenom to, že jednání je dobré ve vztahu k nějakému možnému nebo skutečnému záměru, a naopak Kategorický imperativ prohlašuje jednání bez vztahu k nějakému záměru.“¹⁵⁴

Mezi dva důležité principy Kantova pojetí vůle u člověka jsou:

- princip diiudikace – týká se hodnocení a posouzení závazného jednání, je zde vyjádřen podíl rozumu člověka;
- princip exekuce – míří na skutečnou realizaci závazného jednání závisující na morálním pocitu člověka.¹⁵⁵

Kantova etika je vyjadřována jako etika vůle, z jeho pohledu člověka dělá člověkem schopnost mravního jednání. Kant sice mluví o bezpodmínečné povinnosti ve jménu mravního zákona, ale mít soucit s druhými řadí k „nepřímým“ povinnostem. Z tohoto hlediska použití a využití deontologie nemusí být pouze strohé a předem dané mravně správné jednání, i když je mravní závazek to, čemu je nutné dostát. Člověk nemá druhé osoby, ale ani sám sebe, nechat zneužívat jako prostředek pro cíle ostatních. Při sociální práci dle deontologie každý klient představuje svobodného, vůlí vybaveného člověka. Kant se vyjadřuje v tom smyslu, že to, co má zaručit vliv platného mravního zákona v souvislosti s vůlí člověka, je tzv. morální pocit, který nazývá „úctou k zákonu“. Pokud se v sociální práci budeme řídit deontologií, je třeba věřit tomu, že za každý náš čin jsme plně zodpovědní a nelze ho omlouvat, pouze pochopit a snažit se ho nějakým způsobem napravit. Rozhodnutí o vlastním jednání by v případě odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody dle Kanta určoval pouze praktický, bezpodmínečně platný mravní zákon. V této souvislosti je následně potřeba podotknout, že nelze opominout, že tento mravní zákon neplatí pouze pro klienty, ale hlavně a nezbytně pro sociální pracovníci, která s ním pracuje.¹⁵⁶ Výhodou deontologické etiky pro sociální práci je přesné oddělení povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu, to by mělo v konečném důsledku předcházet

¹⁵³ Srov. SIROVÁTKA, J. *Bezpodmínečně platný mravní zákon. Etika Immanuela Kanta*. In.: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, s. 61.

¹⁵⁴ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 34.

¹⁵⁵ Srov. SIROVÁTKA, J. *Bezpodmínečně platný mravní zákon. Etika Immanuela Kanta*. In.: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, s. 51.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 52–72.

předpojatému jednání a diskriminaci. Není možné při sociální práci zapomenout na určitou lidskost, ale při studiu Kanta je zřejmé, že na ni nezapomínal ani on.¹⁵⁷

6.2 UTILITARISMUS A VYUŽITÍ V PRAXI

Utilitarismus se vyvinul v rámci teorie přirozených práv a tato etika předpokládá, že žádné jednání není samo o sobě dobré nebo špatné. Mravní hodnocení vychází až z následků samotného lidského jednání. Podle utilitarismu by měl každý člověk jednat tak, aby svými činy vytvářel více dobra než zla pro všechny osoby, kterých se jednání dotýká. Sociální pracovníce, a to i v případě práce s odsouzenými, má vyznávat etické principy, které se týkají respektu ke klientům a snahy o jejich sebeurčení. Není možné pouze podporovat blaho svého klienta, ale jedná se o podporu obecného blaha společnosti. Při své práci sociální pracovníce často řeší konflikty práv svých klientů a společnosti, ať je to jejich rodina, poškození nebo jiné osoby. Sociální pracovníce často pátrá po různých okolnostech, souvislostech v životě klienta a potom zvažuje, jaké jednání bude prospěšné jak pro odsouzeného, tak pro společnost jako celek.¹⁵⁸

Utilitarismus prvně formuloval Jeremy Bentham na konci osmnáctého století, následně se mu věnoval John Stuart Mill ve svém díle *Utilitarismus* z roku 1863. První zásadou utilitarismu je konsekvencialismus. Tato zásada vyjadřuje, že hlavním předmětem morálního souzení jsou následky jednání, a ne samy činy, které k nim vedou. Při práci s odsouzenými podle této teorie mají být činy klientů posuzovány podle kritéria, nakolik přispívají k dobrému stavu věci a případně eliminují stavy špatné. Ve vězení je tato zásada uplatňována při uvědomění si odsouzeného následků svých činů a možnosti jejich nápravy. Další zásadou utilitarismu je hédonismus, který souvisí s povahou dobra. Dobro by mělo být pro člověka v možnosti prožívat štěstí a v nepřítomnosti utrpení. Na první pohled by se mohlo zdát, že pro klienty sociální pracovníce ve vězení je tato zásada nedosažitelná. Dle zkušeností ze sociální práce ve vězení je možné říci, že utilitarismus se nesnaží pouze o smyslové požitky, ale o pěstování trvalého vnitřního klidu. To samozřejmě je v prostředí věznice obtížně realizovatelné, ale ne nemožné. Poslední zásadou utilitarismu je princip nestrannosti, který úzce souvisí s ideou rovnosti. Idea

¹⁵⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 32.

¹⁵⁸ Srov. HILL, J. Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla. In: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, Praha, 2015, s. 124.

rovnosti je často určitou složkou pojmu spravedlnosti. Pojem spravedlnosti je podle mnoha lidí vlastní podstatou zásady nestrannosti a rovnosti.¹⁵⁹

Mill ve své knize říká: „(...) Zdá se však, že nestrannost se nepovažuje za povinnost sama o sobě, ale spíše za prostředek nějaké jiné povinnosti.“¹⁶⁰ Tato zásada byla Millovými i Benthamovými kritiky často špatně chápána. Mill, to vysvětluje tak, že „(...) nestrannost je samozřejmě závazná tam, kde jde o práva, to však je zahrnuto v obecnější povinnosti dávat každému, co mu náleží. Například soud musí být nestranný, protože jeho povinností je přiznat sporný předmět bez ohledu na vše ostatní tomu, kdo má na něj právo.“¹⁶¹

Jednání každého člověka posuzujeme z pohledu, že nemůžeme upřednostňovat dobro svého klienta před dobrem ostatních osob a následně i společnosti. Benthamův princip největšího štěstí, který říká, že se máme snažit dosáhnout co největšího štěstí pro co největší počet lidí, je pro sociální práci velmi zásadní a důležitý. Uvědomění si tohoto principu je při práci s klienty, kteří jsou odsouzení za trestné činy, velmi potřebné a při práci s nimi také obtížné.¹⁶² Mill napsal, že „(...) o něčem říkáme, že je to nesprávné, jen tehdy, když podle našeho názoru ten, kdo to udělal, má za to být tak či onak potrestán – když ne zákonem, pak odsouzením ze strany druhých lidí; ne-li veřejným míněním, pak výčitkami vlastního svědomí.“¹⁶³ V tomto směru je přínosný názor Milla, že čin ve své podstatě zapřičiňuje změny ve vnitřním světě jednatelů. Dle něj je jednání jedním z důležitých faktorů, které ovlivňuje vývoj charakteru člověka, a tudíž předpokládal, že naše činy vytváří jeho budoucí jednání.¹⁶⁴

Z pohledu sociální práce je uvědomění si toho, že jednání je hlavním faktorem, který ovlivňuje vývoj našeho charakteru, zásadní, protože naše činy utvářejí budoucí sklony člověka k jednání. Jednání může být poctivé, nepoctivé anebo již trestně postižitelné. Bentham rozlišoval sedm dimenzí, jak měřit požitky a bolest:

¹⁵⁹ Srov. HILL, J. Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla. In: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, Praha, 2015, s. 125.

¹⁶⁰ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 118.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 119.

¹⁶² Srov. HILL, J. Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla. In: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, Praha, 2015, s. 126.

¹⁶³ MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 125.

¹⁶⁴ Srov. GOROVITZ, S. (ed), *Utilitarianism: Text and Critical Essays*, Bobbs-Merrill, s. 380–390.

- intenzitu
- trvání
- jistotu
- dostupnost
- plodnost
- čistotu,
- rozsah¹⁶⁵

Mill ve knize *Utilitarismus* říká, že „(...) s principem užitečnosti je zcela slučitelné uznávat, že některé druhy potěšení jsou více žádoucí a hodnotnější než jiné. Bylo by absurdní si myslet – zatímco při hodnocení všech ostatních věcí se uvažuje kvalita stejně jako kvantita – že by hodnocení potěšení mělo záviset pouze na kvantitě.“¹⁶⁶ Mill některé požitky považoval za kvalitnější, a to hlavně požitky intelektuální a požitky sociálního cítění. Dle jeho názoru přinášejí vyšší pocit důstojnosti, který lidská bytost ke svému kvalitnímu životu potřebuje.¹⁶⁷ Chování člověka musí být v každodenních záležitostech podle zásad utilitarismu spíše nepřímé. Lze souhlasit také z pohledu sociální práce s tím, že utilitarismus je možné chápat jako omezení našich cílů, které by nepřinesly ve svých důsledcích dostatek štěstí pro klienty, ale také jejich okolí a společnost. Nehledě na to, že společnost je činy osob odsouzených a pobývajících ve výkonu trestu odnětí svobody již ovlivněna a často poškozena.¹⁶⁸

V rámci posuzování principu utilitarismu je třeba zmínit také problematické oblasti, které v jeho rámci mohou nastat:

- štěstí je relativní – obtížně se porovnává štěstí jednoho člověka s druhým;
- jednání, které může působit v krátkodobé perspektivě s ohledem na následky pozitivně, může vyznít v dlouhodobém horizontu jako zcela nevhodné pro maximalizaci celkové sumy štěstí;

¹⁶⁵ Srov. HILL, J., *Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla*. In: ČAPEK, J., a kol.: *Přístupy k etice II*, s. 127–130.

¹⁶⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 45.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 40–46.

¹⁶⁸ Srov. HILL, J. *Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla*. In: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*, s. 131–138.

- následky jakéhokoliv jednání se mohou v morálně specifické situaci jevit jako správné, ale mohou vést k činům, které nelze tolerovat;
- sociální princip utilitarismu pokládá sociální užitek za určitou sumu průměrného užitku, tímto se odsouvá hledisko podílové spravedlnosti. Problém s tímto principem nastává v legitimizaci režimů (diktatura), které sice maximalizují sumy užitku, ale nepodávají žádnou představu u užitku konkrétního člověka.¹⁶⁹

Závěrem je potřeba opětovně zdůraznit, že nikdy nelze v sociální a ani v žádné jiné práci, striktně pracovat podle určité teorie. Teorie je vždy východiskem a určitou základnou znalostí sociální pracovnice, která jí může pomoci se rozhodnout. Sociální pracovnice by měla vyhodnotit jak pozitiva, tak i negativa své práce s klienty a pozitiva by měla v jejím jednání převážet.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 34

¹⁷⁰ Srov. Tamtéž, s. 35–36.

7 KAZUISTIKY

Uvedené kazuistiky se týkají odsouzených žen zařazených do oddílu trvale pracovně nezařaditelných žen, obviněného muže umístěného ve vazbě a posledním příkladem kazuistiky je odsouzený muž ve výkonu trestu odnětí svobody zařazený na oddíle v ostraze, ve vysokém stupni zabezpečení. Jedná se o případy z praxe sociální pracovnice, které jsou upraveny tak, aby nedošlo ke zneužití osobních dat, a končí vyústěním jednotlivých kazuistik.

V kazuistikách je kladen důraz na anamnézu klienta sociální pracovnice ve vězení a sociální práce s nimi je posouzena individuálně z pohledu jejich resocializace a snahy sociální pracovnice o znovuzařazení klientů zpátky do společnosti. Nejdříve je popsána jednotlivá kazuistika, následně sociální intervence a z důvodu, že se jedná o případy z praxe, je uvedeno vyústění jednotlivých kauz.

7.1 ODSOUZENÁ ŽENA, 70 LET, ZDRAVOTNÍ SESTRA, 6 DĚTÍ

Podle rodinné anamnézy rodiče odsouzené byli ekonomové, zároveň vysocí komunističtí funkcionáři a vedoucí podniků. Své děti vedli ke komunismu, ale kvůli pracovní vytíženosti byli často mimo domácnost. Tím odsouzená zdůvodňovala, že se musela naučit lhát a podvádět. Bratr odsouzené rodinu opustil nejdříve, již v 18 letech. Rodiče chtěli, aby vystudovala ekonomickou školu, ale odsouzená se dle vlastních slov vzbouřila a navštěvovala střední zdravotnickou školu. Celý život jí rodiče dávali bratra za vzor a dle jejích slov jí předhazovali, že je bratr lepší. Po střední škole nastoupila do léčebny, kde pracovala s alkoholiky. Měla dojem, že se pořád chtěla k někomu připoutat, ale nikdy jí nešlo najít si slušného partnera. Měla pocit, že všichni partneři vždy pili a bili ji. Také poslední partner, s kterým měla handicapovaného syna, byl alkoholik, ale jako jediný ji nikdy nebil.

Odsouzená byla kriminálně zkušená, podmíněčně byla odsouzena 18krát a ve výkonu trestu odnětí svobody byla po páté. Nekouřila, nepila alkohol a nikdy nebrala drogy. Její odsouzení se vždy vztahovalo k podvodům, které odůvodňovala tím, že vše vždy dělala pro rodinu. Nikdo prý v její rodině nepracoval, nepomohl jim, manžel byl alkoholik a gambler. Nejmladší syn byl postižený, narodil se s Downovým syndromem, byl slepý. Odsouzená svou poslední trestnou činnost reprezentovala tak, že se dopustila podvodu tím, že se pokusila prodat automobil svého mentálně retardovaného bratrance. Ve věznic

byla vzhledem ke svému věku zařazena na oddíl trvale pracovní nezařaditelných žen do věznice s ostrahou s nejvyšším stupněm zabezpečení. Odsouzená žádala o pomoc při podmíněném propuštění, chtěla navázat spolupráci s Probační a mediační službou. Při kontaktování Probační a mediační služby sociální pracovníci začaly vycházet na povrch utajované a skrývané záležitosti ze života odsouzené.

Odsouzená přiznávala tři děti, z toho poslední syn byl handicapovaný. Tvrdila, že se o něj stará a jen kvůli němu chce jít z vězení domů. Vyšlo na povrch, že svého syna dostala do vážných problémů, protože si brala půjčky na jeho invalidní důchod. Z toho důvodu byl v době, kdy nastoupila do vězení, skoro bez prostředků. Omylem exekutora došlo k zabavení většiny jeho příjmu a nebýt starosty obce, neměl by ani na jídlo. Dokonce se zjistilo, že jeden týden opravdu nejedl. Dalším šetřením se přicházelo na další nesrovnalosti, například v počtu dětí. Zjistilo se, že má dětí dohromady šest. Byt, který vydávala za svůj, nebyl ve skutečnosti její, stejně tak „Potvrzení o bydlení“, které měla připravené pro Probační a mediační službu, byl falzifikát. Nikdy tento byt nevlastnila a měla v plánu se nastěhovat do bytu postiženého syna.

Při zjištění, že sociální pracovníce tyto nesrovnalosti zjistila, ji klientka začala kontaktovat osobními dopisy. V dopisech psala o svých zkušenostech z bývalého věznění, o znásilnění, bití, psychickém vydírání. O svých návštěvách psychiatra po propuštění, braní antidepresiv. Psala také o svém strachu z Romek, které v některých věznicích převažují. V současné věznici s ní byly na oddíle dvě Romky, jednu znala z předchozího uvěznění a měla z ní opětovně strach. Šikana na oddíle odhalena nebyla, ale za strachem byly její předchozí zkušenosti. Ve svém dopise psala, že není schopna o své trestné činnosti s nikým mluvit, nabízela, že o ní řekne pouze sociální pracovníci. Chtěla, aby se jí konečně ona zeptala, „proč vlastně je takový člověk“.

Velmi stála o spolupráci s Probační a mediační službou, ale odmítala jim některé důležité dotazy zodpovědět. Lhala v úplně zbytečných záležitostech, například tvrdila, že je rozvedená, a přitom byla pořád vdaná. Prosila sociální pracovníci o pomoc s Probační a mediační službou a o to, aby jí nekazila možnost podmíněného propuštění. Děkovala jí za probíhající aktivity, které jí prý velmi pomohly. Při některých aktivitách se sociální pracovníce ani nedržela schématu, ale věnovala se pouze terapeutickému rozhovoru s odsouzenou.

Sociální intervence:

V případě zmíněné kazuistiky bylo základním etickým dilematem pro sociální pracovníci rozhodnutí, jestli má být ve zvýšené míře nápomocná podmíněnému propuštění klientky. Stála mezi rozhodnutím, zda toto propuštění pomůže jejím synovi a jestli mu v podstatě neuškodí. Bylo jasné, že i když klientka synovi svým jednáním ublížila, podle korespondence s ním, na ní byl citově velmi vázaný. Zbytek rodiny se s ní příliš nestýkal, té to nepřinese ani užitek, ani škodu. Vztah se synem a propuštění klientky bylo prvořadým etickým dilematem, které sociální pracovnice řešila.

S odsouzenou se sociální pracovnice rozhodla pracovat více individuálně, aby byl vytvořen prostor, že klientka začne spolupracovat. V sociální intervenci s klientkou bylo v první řadě nezbytné dodržet zákonné povinnosti vůči odsouzené, to je zkontaktování opakované schůzky s pracovníci Probační a mediační služby. Spolupráce s Probační a mediační službou zahrnovala od odsouzené sepsání písemné zprávy pro probační úřednici. Po vyřízení tohoto požadavku dochází k opakované schůzce s odsouzenou, pracovníci Probační a mediační služby a sociální pracovníci. Odsouzená dostane od Probační a mediační služby stanovisko, které je odesláno také na soud. Z právního hlediska je tímto situace klientky vyřešena a o podmíněném propuštění rozhoduje nezávislý soud. Sociální práce s klientkou začíná a končí jejím pobytem ve věznici, a to jak ve vazbě, tak i ve výkonu trestu. Následně již práce s ní nepokračuje, klientka se se situací buď vyrovná sama, nebo jí pomáhá sociální kurátor.

Při řešení sociální situace klientky se jako možnost řešení nabízela etická teorie deontologie i utilitarismus. Etika utilitarismu předpokládá, že žádné jednání není možno samo o sobě posoudit jednoznačně jako dobré nebo špatné. Mravní hodnocení lidského jednání vychází až z následků, které přinese a každý jedinec by měl svým jednáním vytvářet více dobra než zla pro všechny osoby, kterých se jeho činy dotýkají. V případě klientky bylo etickým dilematem sociální pracovnice, jestli podporou podmíněného propuštění odsouzené bude podporovat nejen blaho její, ale také společnosti. Etické dilema se týkalo jak spokojenosti syna odsouzené, tak dalších žen na oddíle trvale pracovní nezařaditelných odsouzených i obecného blaha společnosti jako celku. V kauze bylo znatelné, že syn je na své matce hodně závislý jak z hlediska svého postižení, tak citově. Ve vězení neměla klientka s ostatními odsouzenými příliš dobré vztahy, její propuštění by pro ně bylo spíše přínosné. Pokud by se sociální pracovnice na případ dívala

z hlediska resocializace odsouzené, zde už by bylo nutné posuzovat i její věk. Při posouzení všech hledisek nakonec došla sociální pracovnice k závěru, že možnost řešení z hlediska utilitarismu by bylo v tomto případě v podstatě riskantní, nedá se z důvodu malé informovanosti o pravém stavu věci, dobře posoudit. Klientka velmi lhala a některé informace nebylo možné si ověřit.

Z jednoduchého hlediska rozlišení dobra od zla a při posouzení všech stránek případu této odsouzené klientky došla sociální pracovnice k názoru, že se bude více řídit etickou teorií vycházející z Kantovy deontologické etiky. Možnost řešení kauzy se blíží hledisku, z kterého vychází deontologie, a to, že u každého jednání je nejdůležitějším úmysl jednajícího, a ne výsledek jednání, který z toho plyne. Stejně tak, jak Kant mluví o bezpodmínečné povinnosti člověka ve jménu mravního zákona, tak sám neopomíná ani soucit s druhými lidmi. Problém odsouzené byl především v tom, že nechala sebe zneužívat pro cíle ostatních lidí, ale stejně tak ona zneužívala ostatní osoby a své blízké také. Sociální pracovnice došla k závěru, že odsouzená je za svůj čin plně odpovědná, nelze ho omluvit, ale lze čin pochopit a určitým způsobem napravit. Lidskost má patřit do kompetencí sociální pracovnice stejně jako odbornost a snaha dostat svým pracovním a zákonným povinností. Z pohledu sociální pracovnice bylo lepší klientce s podmíněčným propuštěním pomoci, jestli ho následně využije a nedojde k dalšímu odsouzení, bude záležet pouze na ní.

Vyústění případu:

Při posouzení všech stránek případu této odsouzené klientky se sociální pracovnice rozhodla řešit situaci klientky pragmaticky s jasnou angažovaností ze strany klientky a pracovnice Probační a mediační služby. V tomto případě opravdu došlo k podmíněčnému propuštění, i když vyjádření Probační a mediační služby nebylo příliš pozitivní. Následně bude vše záležet na klientce, jak ve své znovu nabyté svobodě vytrvá.¹⁷¹

¹⁷¹ Archiv autorky.

7.2 OBVINĚNÝ MUŽ, 24 LET, BEZDĚTNÝ

Obviněnému bylo 24 let, měl vystudovanou střední průmyslovou školu strojní a uměl velmi dobře anglicky. Po škole pracoval ve strojírenské firmě, kde se vypracoval na funkci mistra na lince. Byl chytrý, slušný a nikdy neužíval drogy. Klient byl nejmladší ze šesti sourozenců a měsíc před jeho narozením mu zemřel otec. V jednom roce života mu zemřela i matka. Jeho starší sestry a dva bratry vychovávala babička, která již byla sama nemocná a stará. Obviněného si vzal k sobě o dvacet let starší bratr, k tomu měl velmi blízko a měl ho rád. Když bylo obviněnému třináct let, bratr se utopil. Po bratrově smrti se mu zhoršil prospěch, později měl dojem, že se ve škole neučí nic praktického, že mu škola nic nedává. Klient měl velmi rád svého strýce, který se o něho začal následně starat, ale po třech měsících se zabil na motorce. Klient šel pak nejdříve k jedné a pak druhé starší sestře. Ani do jedné z rodin již tak úplně nezapadl a se sestrami si tolik nerozuměl a nikomu se již nesvěřoval. V devatenácti letech, po tom, co se se sestrou pohádal, z její domácnosti odešel. Zařídil si vlastní byt a šel pracovat do firmy, ve které ho práce zprvu bavila. Po dvou letech klient sám práci ve firmě ukončil, měl pocit, že má dost našetřeno, nedělal si starosti s tím, že by si něco nenašel. Občas vydělal nějaké peníze programováním internetových stránek. Jinak si ale udělal něco jako rok prázdnin. Časem začaly peníze, co našetřil, docházet. Hrozilo, že nebude mít na nájem. Místo toho, aby šel pracovat, prodal svůj počítač. Na Úřadu práce se neregistroval, dávky hmotné nouze nepobíral. Klient propadl naprosté demoralizaci, byl na ulici a přespával ve spacím pytli, v opuštěných domech. Kradl zboží v supermarketech a říkal, že si ani nijak zvlášť nedával pozor. Zboží prostě strkal do batohu a svým způsobem mu bylo jedno, jestli ho chytnou. V jednom případě klient ukradl luxusní zboží a prodal ho za desetinu ceny. Zaplatil si ubytovnu a pokoušel se najít si práci. Nakonec přes známého sehnal nárazovou práci v baru, takže občas nějaké peníze vydělal. Pak se stalo, že se v baru opil a okradl mladou dívku, která byla v tu chvíli taky opilá. Říká, že to bylo poprvé, co okradl konkrétního člověka. Po tom, co policisté klientovi odebrali otisky prstů, spojili si řadu jeho předchozích krádeží v obchodech. Takže byl najednou ve věznici. Je to jen pár let zpátky, co pracoval v dobré firmě, měl našetřené peníze a nikdo by neměl jediný důvod myslet si, že bude mít klient někdy problémy se zákonem.

Sociální intervence:

V případě popsané kazuistiky se sociální pracovníci jevilo jako etické dilema rozhodnutí, jestli má klientovi zasáhnout do osobního rozhodnutí a informovat jeho rodinu o umístění obviněného ve vazební věznici. Z hlediska zákona a pravidel vězeňské služby nelze sdělit nikomu informaci o pobytu ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody. Jedinou možností vyřešení problému bylo přesvědčit obviněného, aby tak učinil sám. Zásadním hlediskem bylo také to, že se klient zpočátku odmítal svěřovat, sociální pracovníci vyprávěl nepravdivě o svých rodinných podmínkách a ta teprve v kanceláři po přečtení materiálů zjistila dané skutečnosti. Problémem obviněného byly tragédie, které se v jeho životě udály a on sám měl největší obavy ze vzbuzování soucitu ve svém okolí. Z tohoto důvodu se sociální pracovnice rozhodla pracovat s ním více individuálně a byla zde možnost, že se klient začne sám svěřovat. Při práci bylo možné probírat jeho dosavadní život, vztahy a bylo také potřeba obnovit jeho důvěru v lidi kolem něj. Klient do této doby neztratil schopnost vcítění, většinu života fungoval úplně jinak než v poslední době, kdy byl na ulici.

Mezi hlavní hledisko zvýšeného angažování sociální pracovnice k obviněnému byl zvrat v jeho jednání, kdy klient z naprosto spolehlivého a odpovědného života přešel ke vzpouře vůči osudu, která vedla až k obvinění z krádeže a nástupu do vazby. Ve své práci se sociální pracovnice nemůže vyhnout určité analýze klientů, s kterými pracuje. Již tato analýza se dá nazvat etickým krokem, i když se jedná spíše o analýzu sociálního fungování. Vždy se do profesionality sociální pracovnice zobrazuje celý její přístup k životu a lidem. Podrobovat klienty analýze lze pouze s určitým respektem k jejich osobnosti, je nezbytné s nimi jednat jako s rovnocennými osobnostmi. Nelze s klienty pracovat bez snahy, aby přijali odpovědnost za svůj život. Stejně tak sociální pracovnice musí mít respekt ke špatným rozhodnutím svých klientů. Musí se, pokud je to možné, snažit vyhnout kritizování a hodnocení klientů, ale nelze je neinformovat o následcích, které mohou z jejich jednání nastat. Z toho někdy plynou určitá dilemata a etická napětí, které ale tento typ práce logicky přináší. Nejdůležitějším hlediskem zvýšené angažovanosti sociální pracovnice vůči klientovi byla vysoká motivovanost klienta tento svůj životní úsek brát pouze jako nepříjemnou zkušenost. Tento případ mohl sociální pracovníci ukázat, že se ve vězení mohou vyskytnout případy, které se dají řešit více individuálním způsobem a mohou mít úspěšný konec.

Důležitým hlediskem sociální intervence bylo, že klient byl poměrně vzdělaný, jeho uplatnění na trhu práce bylo celkem dobré a byl předpoklad, že si práci najde. Samozřejmě s určitými problémy, které sebou nese záznam v trestním rejstříku. Sociální pracovnice mu může nabídnout různé možnosti, jak v tomto hledání zaměstnání postupovat. Tím by pro společnost odpadl další jedinec pobírající sociální dávky a klient byl schopen a ochoten se do pracovního procesu zapojit. Sociální intervence se v případě klienta musela zaměřit na řešení dluhů, bylo potřebné řešit neplacení zdravotního pojištění v době, kdy nebyl zaměstnán a ani evidován na Úřadu práce ČR. Dalším dlužným závazkem bylo zaplacení advokáta, jiné dluhy klient neměl. Zde by se nabízela možnost kontaktování nestátní neziskové organizace, která se dluhovou problematikou zabývá a s vazební věznicí spolupracovala. Největším úkolem sociální pracovnice byla spolupráce s klientem s ohledem na jeho rodinu, o které dlouho nechtěl mluvit. Teprve po navázání vztahu, založeném na důvěře, se tato situace dala nějakým způsobem řešit. Klient byl veden k tomu, aby sám svou rodinu kontaktoval, ale v době uvěznění to odmítal učinit.

Při řešení sociální situace obviněného se jako možnost řešení nabízela Kantova deontologická etika. Sociální pracovnice si uvědomovala, že právě deontologická etika jí může pomoci přesněji oddělit povinnost od užitečnosti, a hlavně osobního zájmu. Není profesionální, aby vlastní emoce a sympatie ke klientovi v konečném důsledku vedly k předpojatosti a diskriminaci ostatních klientů. Sociální pracovnice musí odhadnout, nakolik je možné jednotlivému klientovi věnovat zvýšenou míru zájmu a energie s ohledem na velké množství ostatních obviněných a odsouzených. V tomto případě bylo od prvně počátku jasné, že se nejedná o běžný případ, který se ve vězení vyskytuje. Byla velká naděje v úspěšný konec kauzy a to, že se situace vyřeší ještě ve vazbě a k uvěznění by nemuselo vůbec dojít. V penologii je dokázáno, že v případě uvěznění dochází často k takzvané institucionalizaci, to znamená ztotožnění se s životem ve vězení. To je pro klienta a následně pro společnost velmi nebezpečné a jeho návrat do společnosti bývá často komplikovaný. V případě klienta, který neměl pevné rodinné zázemí, bylo nebezpečí větší. Mohl by se ztotožnit s ostatními vězni a hledat mezi nimi blízké přátele. V podstatě by byl ve vězení spokojený a tento druh života by přijal za svůj. Vyřešení problému s kontaktováním rodiny bylo o to složitější, že sociální práce s klientem začíná a končí jeho pobytem ve vězení, a to jak ve vazbě, tak ve výkonu trestu odnětí svobody. Následně již práce s ním nepokračuje, klient se se situací buď vyrovná sám, nebo mu

pomáhá sociální kurátor. Bylo na rozhodnutí klienta, jak se sám rozhodne a zda rodinu osloví. Každý klient sociální pracovníce představuje svobodného člověka s vlastní vůlí a musí sám učinit rozhodnutí, které pokládá za správné. Nikdo, ani sociální pracovníce nemůže rozhodnout o tom, co někdo jiný má učinit, a každý musí nechat motivaci člověka ke svému jednání na něm samotném.

Vyústění případu:

Klient díky své inteligenci a slušnému vystupování byl podporován svým právníkem, který mu byl přidělen ex offio. Přidělený obhájce se v jeho případě více angažoval, a nakonec došlo při odvolacím soudním řízení ke změně jeho trestu na podmíněný. Po cca roce sociální pracovníce klienta potkala, vyprávěl jí, jak situaci řešil. Po propuštění se vrátil ke své sestře, která mu sice uvěznění i to, že ji nekontaktoval, vyčítala, ale pomohla mu. V době, kdy s ním sociální pracovníce mluvila, byl zaměstnán, měl opět pronajatý byt a v podstatě bez problémů fungoval. Bylo vidět, že se cítí pořád hodně osamělý, ale v tom si již bohužel, musí pomoci sám. Do současné doby, to je cca pět let, se do výkonu trestu nevrátil. Vypadá to, že se osvědčil a podmínka se mu promlčí. To je v podstatě to nejlepší, co se od tohoto případu dalo čekat.¹⁷²

7.3 ODSOUZENÁ ŽENA, ÚČETNÍ, 4 DĚTI

Odsouzená žena byla z důvodu svého důchodového věku umístěna na oddíle trvale pracovně nezařaditelných žen v ostraze ve vysokém stupni zabezpečení. Klientka byla kriminálně nezkušená, ale trestnou činnost připouštěla a přiznávala. Po produktivním životě stráveném bez konfliktů se zákonem se dostala do složité finanční situace. Klientka pracovala jako účetní ve firmě, kde měla plnou důvěru svých nadřízených, kteří její práci nekontrolovali. Začala si převádět část peněz firmy na svůj účet a platit z nich své dluhy. Odsouzená svou situaci vysvětlovala tím, že nebyla schopná vyjít s vydělanými penězi, její manžel byl nezaměstnaný a následně nemocný. Tudíž se dostala do velkého etického problému, jestli společný majetek prodat nebo si peníze opatřit nelegálním způsobem. Měla pocit, že se dostala do situace, kterou nikdy nemůže vyřešit správně. V její představě každé řešení bylo špatné a ona si zvolila nejhorší možnost.

¹⁷² archiv autorky.

Klientka si myslela, že si peníze ve firmě pouze vypůjčí a časem je vrátí. Situaci si sama pro sebe omlouvala tím, že jí byl přiznán malý plat, manželka jejího zaměstnavatele byla její sestra a odsouzená spoléhala na určitou rodinou loajalitu. Nakonec takto fungovala několik let, tvrdila, že snad deset let. Po náhodném odhalení odsouzená spolupracovala s Policií České republiky a z pocitu viny prodala svou nemovitost, aby splatila alespoň část škody. Ve vězení začala mít velké výčitky svědomí, protože se těžko vnitřně ztotožnila s tím, že si nezákonně opatřovala peníze na své dluhy a vlastně to ani ničemu nepomohlo, o veškerý majetek stejně přišla. Manželovi se velmi zhoršil zdravotní stav, o její činnosti nic nevěděl a odsouzené přišlo, že si zkazila pověst slušného člověka, kterou celý život měla. Měla čtyři dospělé děti, tři dcery a jednoho syna. Všechny děti ve společnosti fungovaly a ve vězení ji navštěvovaly. Se synem byla domluvená, že bude po svém propuštění z výkonu trestu u něj bydlet a starat se o svá vnoučata.

Klientka byla spolupracující, ochotná a sdílná. Po nástupu do výkonu trestu odnětí svobody jí po delší nemoci zemřel manžel. Přetrvávaly u ní určité výčitky a lítost z důvodu, že s ním nebyla do poslední chvíle. Klientka pořád cítila stud za spáchanou trestnou činnost a převládaly u ní pocity, že se tímto připravila o důstojnost. Velmi chvályhodné bylo, že k splacení škody přistupovala odpovědně. Cítila velkou lítost z důvodu odloučení od svých dětí a vnoučat.

Sociální intervence:

Výše uvedená kauza byla v diplomové práci popsána z důvodu situace, kdy etický problém, který byl příčinou spáchání trestného činu a uvěznění, řešila sama klientka. Případ byl popsán z důvodu, že je někdy vhodné podívat se na kauzy opačným pohledem ze strany odsouzených. Pochopit situaci odsouzených je pro sociální práci s nimi velmi důležité. V sociální práci je potřeba si uvědomit, že často odsouzené do vězení dostávají nevhodné řešení jejich vlastních etických problémů nebo dilemat. Sociální intervence z velké části závisí na navázání důvěry mezi sociální pracovníci a klienty, a to souvisí s pochopením životní situace odsouzeného. Do etických problémů nebo dilemat se dostávají často obě strany sociální intervence a tento příklad byl příkladem opačného pohledu na použití etických teorií.

Jak již bylo napsáno, v popsané kauze bylo etickým problémem rozhodnutí odsouzené vyřešit finanční situaci spácháním trestného činu. Sociální intervence z velké

části fungovala na pochopení klientky, že nelze situaci vždy vyřešit, ale že se někdy musí postavit k problému jako k neřešitelnému. Po určité době vyšlo na povrch, že nejzávažnějším problémem odsouzené jsou velké pocity viny a snaha si ospravedlnit svůj čin. Při práci s klientkou byl kladen důraz na to, proč se vůbec dostala do této situace. Sociální intervence probíhala s odsouzenou tak, aby postupně dokázala pochopit, že etický problém, kdy se rozhodovala mezi tím, jestli pomůže svému manželovi, nebo okrade zaměstnavatele, nebylo nutné řešit formou trestného činu. Klientka byla velmi schopná účetní a mohla zaměstnavatele a svou sestru oslovit s požadavkem na zvýšení mzdy. V situaci, kdy by jí nevyhověli, se nabízela možností změnit zaměstnání. Nejhorším možným řešením bylo peníze ve firmě odcizit. Sociální pracovníce s klientkou vypracovala individuální plán konkrétně zaměřený na potřeby klientky a postupně spolu jednotlivé části tohoto plánu zajišťovaly a plnily. Po celou dobu intervence se postup revidoval, a nakonec byl s klientkou vyhodnocen.

Dle názoru sociální pracovníce by v pomoci odsouzené bylo užitečnější hledisko, jak argumentuje utilitarismus. Etika utilitarismu předpokládá, že žádný čin není sám o sobě dobrý nebo špatný a mravní hodnocení vychází až z dopadů daného jednání. V tomto případě bylo sice jasné, že jednání klientky bylo nevhodné, ale podle teorie utilitarismu, by měl každý jednat tak, aby svým činem vytvářel více dobra než zla pro všechny osoby, kterých se to týká. Odsouzená v době spáchání trestného činu měla dojem, že svým jednáním své rodině pomáhá a zachraňuje ji. Z tohoto důvodu chtěla sociální pracovníce s klientkou pracovat podle této teorie, aby odsouzená pochopila, že svým činem nikomu ve svém okolí nepřispěla ke zvýšení užitku a blaha. Klientka měla pochopit, že nelze podporovat jen blaho své rodiny, ale také jde o podporu obecného blaha společnosti. Sociální pracovníce se sama často dostává do etického dilematu, kdy je v určitém rozporu při své práci ohledně konfliktu mezi právy svých klientů, společnosti a také rodinou odsouzených. V sociální práci je vhodné pátrat po různých životních okolnostech a souvislostech v životě svých klientů, které je dovedly až ke spáchání trestného činu.

V případě odsouzené bylo jasné, že její propuštění nepřinese žádné negativní důsledky v rámci rodiny ani společnosti. Klientka byla odhodlána, a již to realizovala, vše splatit prodejem vlastně veškerého majetku. S ohledem na řešení své situace, kterou si klientka sice sama navodila, ale postavila se k ní poctivým a čestným způsobem, se

jevil utilitarismus vhodnou teorií. Podle utilitarismu mají být činy odsouzené posuzovány také podle kritéria, nakolik přispívají k dobrému stavu věci, vzhledem k důsledku svých provinění a určitým způsobem je eliminují. Klientka si uvědomovala následky svých činů a usilovně se angažovala v realizaci nápravy škody, kterou svým činem způsobila.

Důležitou zásadou utilitarismu by měla být možnost prožívat dobro bez přítomnosti utrpení. Sociální intervence byla v popsané kauze vedena snahou o získání nejvyšší možné spokojenosti klientky v době výkonu trestu odnětí svobody. V etice utilitarismu nejde jen o smyslové požitky a trvalý pocit štěstí, ale také o navození vnitřního klidu. Při spolupráci s psychologem se podařilo odsouzenou zklidnit a při důsledném sledování vztahů na odděle zajistit bezproblémový výkon trestu odnětí svobody. V celkovém hodnocení sociální intervence došla sociální pracovnice k závěru, že klientka nejen pochopila variabilitu řešení etických problémů, ale došla k tomu, že prožívala své uvěznění v určitém klidu a spokojenosti.

Vyústění případu:

Během svého výkonu trestu odnětí svobody se klientka zapojila do všech aktivit, které byly na odděle realizovány. Odsouzená byla velmi pracovitá, vzala si za své udržování pořádku a čistoty na odděle, byla velmi aktivní při ručních pracích a vyráběla různé dárky pro zaměstnance i další odsouzené. Klientka byla v polovině výkonu trestu odnětí svobody podmíněčně propuštěna, vrátila se do své rodiny a je zřejmé, že její uvěznění bylo pro ni pouze nepříjemnou epizodou, s kterou se po nějaké době plně smíří. Během výkonu trestu odnětí svobody se odsouzená utvrdila v tom, že pokud se dostane do situace, kdy bude muset podobný etický problém řešit, nikdy se o to nepokusí nezákonným způsobem.¹⁷³

7.4 ODSOUZENÝ MUŽ, PRÁVNÍK, 30 LET

Klient vyrůstal v úplné rodině až do svých osmnácti let, ale od jeho třinácti let měli rodiče mezi sebou rozbroje. Měl o čtyři roky staršího bratra. Klient měl maďarské kořeny, jeho dědeček bojoval za Wehrmacht a přivedl svého vnuka k zájmu o vojenskou tematiku. Maminka pracovala jako učitelka a časem se vypracovala na zástupkyni ředitelky. Svého bratra popisoval jako neambiciózního, nešikovného a průměrného. Postupně pomyslně

¹⁷³ Archiv autorky.

přebíral klient bratrovo místo, snažil se zaujmout jeho postavení „prvorozeného“ syna, ke kterému se upínají rodinné ambice. Vyprávěl, že již ve čtrnácti letech se dokázal se svým o čtyři roky starším bratrem poprat a ten si na něj již nikdy nic nedovolil. Klient v rodině zažil hodně soutěživosti, ale také ohromný nedostatek mateřské, bezpodmínečné lásky. Z jeho vyprávění vyplývá, že lásku mu matka projevovala především tehdy, pokud jej tím poháněla k dalším a dalším výkonům. Vystudoval gymnázium a poté složil přijímací zkoušky na medicínu a zároveň na práva. Dostal se na obě školy, ale matka si snažila prosadit, že musí studovat obě. Proti tomu se již klient vzepřel a šel na práva, kam sám chtěl. Avšak tendence „něco dokázat“ v něm pořád zůstala.

V roce 2005 se hlásil do armády do speciálních sil, projít testy bylo pro něj v podstatě na hranici sil. Seznámil se zde s partnerkou, s kterou opět udržoval poněkud soutěživý vztah. V nadsázce ji popichoval, jak ji dokázal za krátký čas v práci dohnat v rámci služebního postupu. Po roce se rozešli, ale dále udržovali určitou známost. Po čase přešel na civilní místo a fungoval v armádě jako právník. Zaměstnání pro něj nebylo nijak náročné, v armádě bylo na vše spousta času. Po nějaké době se rozhodl se společníkem otevřít vlastní advokátní kancelář. Mezi ním a společníkem došlo ke sporům a klient na něj podal trestní oznámení. To stejné udělal také společník a klienta tento skutek dovedl do vězení.

Pro klienta bylo uvěznění velmi těžkým obdobím, zvláště, když byl nějakou dobu umístěn s toxikomanem. Uvěznění vnímal klient jako obrovskou ostudu a osobní prohru. Jeho sousedé ho měli vidět při zatýkání a dělal si starosti o matku a svou současnou přítelkyni. Překvapivě matka, přestože se musela setkávat s různými pomluvami a dotěrnými dotazy, situaci synova uvěznění přijala poměrně dobře. Jeho přítelkyně odloučení touto formou snášela hůře a klientovi to při návštěvách vyčítala. Klient byl odsouzen za podvod a padělání úřední listiny. Věc popsal tak, že si chtěl paděláním této listiny zajistit přijetí do právnické komory. Vedla ho k tomu netrpělivost, protože se tato věc protahovala a komplikovala. Důvodem zdržování jeho přijetí do právnické komory prý bylo jeho zahraniční studium. Z uvedeného vyplývá, že se jednalo o velmi ambiciózního mladého muže, pro kterého bylo uvěznění společenským pádem a značnou komplikací jeho další kariéry.

Sociální intervence:

Kazuistika klienta byla poměrně netypická, v případě odsouzeného nebyl předpoklad, že se někdy v životě dostane do střetu se zákonem. Odsouzený sám nechápal, jak tato situace vlastně nastala, ale cítil, že byl celý život pod obrovským tlakem. Odsouzený celý svůj dosavadní život řešil etické dilema, jestli svůj život prožívat, tak jak sám chce, nebo se snažil zavděčit náročné rodině. To, co pro něj ze začátku bylo etickým dilematem, se nakonec stalo životní strategií. V podstatě soutěžil o vše a s každým. Chtěl být ve všem nejlepší, a když to nešlo poctivě, už ani necítil velký problém pomoci si jiným způsobem. To, že vlastně etické dilema řešil, mu došlo, až při sociální intervenci a při terapiích s psychologem. Klient měl pocit, že „boj“ s každým a o vše je vlastně správnou životní strategií.

Nejdůležitější pro klienta bylo přijmout sám sebe takového, jaký je, a naučit se se sebou žít. V případě klienta došla sociální pracovnice k závěru, že by bylo nejlepší více využít možnosti intervence psychologa. Sociální pracovnice přihlížela k poznatkům, že se klient musí naučit přijmout sám sebe takovým, jaký je, a naučit se současnou situaci zvládat. V tomto konkrétním případě u sociální intervence šlo převážně o uplatnění prevence dalšího sociálního selhání klienta, které by mohlo mít následek ve formě recidivy. Recidiva je v každém případě pro společnost nepříznivá a neužitečná a sociální intervence měla s klientem od počátku podpůrný charakter. Sociální pracovnice s ním probírala možnost, jak se klient zachová, pokud se v životě dostane do obdobného etického dilematu. Sociální intervence byla vedena směrem, jak životní situace zpracovat a co je důležité pro něj samotného, pro jeho rodinu a okolí.

Při posouzení všech hledisek případu došla sociální pracovnice k závěru, že by se v případě popsané kazuistiky jako možnost řešení situace odsouzeného nabízel jak utilitarismus, tak by byla prospěšná deontologická etika. V souvislosti s využitím teorie utilitarismu by sociální pracovnice jednala podle toho, že žádný skutek není samo o sobě dobrý nebo špatný a vždy je důležité dívat se na problém pohledem, jaké následky jednání vyvolá. Posuzuje se míra dobra a užitku, kterou řešení situace celkově přinese. Jak již bylo řečeno v utilitarismu jde v především o užitek, nejen pro klienta, ale i pro vyšší sumu dobra, pro společnost, ve které by klient bezproblémově fungoval. Klient byl přes všechny své problémy schopný a mohl být pro společnost přínosným. Rodinné zázemí klientovi zůstalo a rodina chtěla znovu vybudovat plnohodnotné vztahy. Jeho propuštění

by nemělo přinést nic negativního ani klientovi, ani jeho rodině a následně by tím neměla trpět společnost.

Možnost řešení kauzy byl možný také z hlediska, z kterého vychází Kantova deontologická etika. Při použití Kantovy deontologické etiky bylo základním problémem u sociální pracovnice to, co ve většině kazuistik, že si nebyla jistá, nakolik může s odsouzeným klientem udržovat zvýšenou míru kontaktu. Sociální pracovnice si uvědomovala těžkou situaci klienta, ale také jeho vlastní vinu za nastalý problém. Sociální pracovnice nemohla brát v úvahu své vlastní pocity a sympatie ohledně klienta, které byly dané jeho solidním vystupováním a inteligencí. V případě klienta bylo třeba přihlídnout k tomu, že dokázal zneužívat ostatní osoby i své blízké. Deontologie vychází z toho, že u každého jednání je vždy důležitý úmysl jednajícího. Z toho následně plyne výsledek, který závisí na předchozích událostech a jednání každého člověka. Sociální pracovnice došla k závěru, že odsouzený je za svůj skutek odpovědný a těžko ho lze omluvit. Sociální pracovnice si uvědomovala určité náročné rodinné prostředí klienta a také výchovné působení rodiny, která ho vedla k soutěživosti a nutnosti za každou cenu vyhrát. Výhodou využití deontologie v sociální práci je to, že se přesně odděluje povinnost od užitečnosti a osobního zájmu. Sociální pracovnice nemůže brát v úvahu své vlastní pocity a sympatie ohledně klienta, které byly dané jeho solidním vystupováním a inteligencí, ale vždy má s každým z nich pracovat stejně a bez ohledu na vlastní pocity. Oddělení povinnosti a pocitů sociální pracovnice pomáhá předcházet v sociální práci, s určitými typy odsouzených, předpojatému jednání a diskriminaci.

Vyústění případu:

Tento konkrétní případ ukázal opětovně nutnost řešení sociálních situací multidisciplinárním týmem. Bez pomoci psychologa by nebylo možné klientovi účinně pomoci a zasáhnout v jeho prospěch. Klient byl po určité době schopen připustit, že v každé situaci se musí pokusit o to, najít nějaké řešení. Klient bude ještě poměrně dlouhou dobu ve výkonu trestu odnětí svobody. V době uvěznění na sobě aktivně pracoval, věděl, že svou profesi právníka již nebude moci minimálně dlouhou dobu vykonávat. Klient začal se samostudiem cizích jazyků, prohluboval své znalosti u těch,

které již uměl, a učil se další. Po propuštění z výkonu trestu bude muset začít v podstatě znovu a zaobírat se svými dluhy, které nebudou malé.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Archiv autorky.

ZÁVĚR

Z pohledu sociální pracovníce ve vězeňství si uvědomuji, že sociální práce s odsouzenými nemá ve společnosti příliš vysoký kredit. Sociální práce ve vězení je velmi specifickou odbornou disciplínou, kde je pro sociálního pracovníka potřebná znalost z oblasti psychologie, psychoterapie, mediace a sociálně psychologických disciplín. Teoretické vědomosti nikdy nezaručí to, aby sociální pracovníce dokázala své znalosti využít ke kvalitnímu výkonu sociální práce. K uplatnění znalostí mediace, k tomu, aby dokázala nejlépe předejít konfliktům ve vězeňském prostředí, potřebuje mít velkou míru empatie, ale i úcty a respektu ke klientovi. Každá sociální pracovníce by si měla uvědomit, že je nutné brát odsouzeného jako člověka, který je takový, jaký je, a věřit tomu, že se každý může změnit, osobnostně vyrůst a sebe zdokonalit. Chtěla jsem ve své diplomové práci zdůraznit právě riziko této komunikační pasti, do které se sociální pracovníce snadno v prostředí vězení může dostat. Hranice mezi přizpůsobováním se klientovi a službou společnosti je velmi tenká.¹⁷⁵ Trestnou činnost lze chápat jako určitý projev poruchy sociálně-adaptačních schopností a dovedností. Jedná se o odchylku od společností stanovené sociální normy, pachatelé trestných činů nejsou schopni plnit požadavky a očekávání společnosti. Většinou nemají náhled na své chování a často ani potřebu hledat vhodnou terapeutickou pomoc.¹⁷⁶

Každá lidská akce je vždy založena na předávání a sdílení informací, a proto je vzájemná komunikace životně důležitým procesem. Při zaměstnání sociální pracovníce ve vazební věznici je nutnost rozpoznat pravdivost a upřímnost sdělení vězňených osob pro sociální práci klíčová. Při rozhovoru s klientem ve vězení musí sociální pracovníce rozlišovat, jestli mluví s osobou, kterou vidí prvně, například při vstupním pohovoru při příjmu do věznice, anebo s někým, s kým pracuje déle a kdo patří mezi kmenové odsouzené. Při sociální práci má sociální pracovníce pracovat na vlastní schopnosti učit se ze zkušeností, ale také si uvědomit specifčnost práce v organizaci, jakou je věznice. Práce s odsouzenými je z velké části omezena právním řádem, který je nutný dodržovat. Nelze pracovat proti zákonům České republiky a je nutné se naučit v tomto omezení pohybovat. Sociální pracovníce je nucena si často uvědomit, že některé cíle odsouzených

¹⁷⁵ Srov. [online], [cit. 2021-18-09], URL <*Sociální práce ve vězeňství*, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR>.

¹⁷⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 260.

jsou nereálné. K těmto cílům je však nutné přistupovat s respektem, vnímat přání klienta, zjistit, čeho chce vlastně klient dosáhnout. Při sociální intervenci je vždy možnost najít reálný dílčí cíl a zaměřit se na něj. Sociální pracovnice by měla dodržovat pravidlo nikdy neslibovat klientovi nemožné a vždy ho citlivě konfrontovat s realitou.

Není pochybnosti o tom, že věznice představují formální byrokratické organizace, které jsou svázané množstvím písemných předpisů. Tyto předpisy velmi podrobně a důrazně upravují každodenní práci sociální pracovnice a dalších odborných zaměstnanců věznice. Chtěla jsem ve své práci zdůraznit snahu o humanizaci vězeňství, ta je označována od devadesátých let za hlavní pilíř přestavby českého vězeňského prostředí. Cestu radikální transformace nastoupilo v České republice vězeňství v roce 1989 a za základ této cesty je považována právě jeho humanizace. Sociální pracovnice se často setkává s názorem příslušníků vězeňské služby, založeným na stereotypním přesvědčení, že jsou ve své práci příliš benevolentní k vězněným osobám. Stejně tak je názor odborných zaměstnanců opačný k názoru uniformovaných příslušníků, a to, že jsou ve své práci vůči odsouzeným příliš represivní.¹⁷⁷ Z mého pohledu práce sociální pracovnice si uvědomují, že trest odnětí svobody a následný pobyt ve vězení je negativní skutečností, která zasáhne do života každého odsouzeného ve všech směrech. Zároveň je to příležitost pomoci klientům tuto dobu překonat, a hlavně vrátit je zpět do společnosti odpovědnější a schopnější nástrahy života zvládnout. Z toho plyne další část diplomové práce, kde bylo cílem zhodnotit a v praxi přiblížit dilematické situace, do kterých se sociální pracovnice ve vězení dostává. Jako sociální pracovnice se většinou snažím nevidět hlavní důvod spáchání trestného činu v nenapravitelné povaze svého klienta. Při posuzování jednotlivých životních situací odsouzených je předpokladem uvědomění si často velmi nepříznivých vnějších faktorů a životního kontextu klienta. Tímto se ideový spor uniformovaných příslušníků a sociální pracovnice překrývá s etickým dilematem. Pro mne jako sociální pracovníci je důležité vidět a zamýšlet se nad příčinami kriminality a sociálních deviací klientů ve vězení. Tento pohled vyjadřuje hlavní etické dilema sociální pracovnice, které vede sama se sebou. Určení hranic pomoci klientovi a zájem společnosti je to nejtěžší na její práci.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Srov. DIRGA, L. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*, s. 89.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 133–136.

Práce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody je spojena se stresujícími vlivy ve vězeňství a na druhou stranu se sociální pracovníce setkává s omezeními ze strany vězňice, ať je to zákonné omezení nebo vnitřní řád, který je neoddiskutovatelně platný. Sociální pracovníce mezi všemi omezeními pracuje, překonává problémy a snaží se uchovat si vlastní pevné přesvědčení o nutnosti pomoci odsouzenému a zároveň se naučit v patologickém prostředí vězňice přežít. Každé prostředí má vliv na své okolí, vězeňské prostředí ovlivňuje každého, nejen vězněnou osobu, ale i zaměstnance, ať jsou v uniformě nebo v civilu.

Jak řekl Philip Zimbardo: „(...) svět je naplněn dobrem i zlem – vždy to tak bylo, je i bude. Hranice mezi dobrem a zlem je propustná, mlhavá, není vyloučeno, že se z anděla může stát ďábel, a co je zřejmě ještě méně pochopitelné, i ďábel se může proměnit v anděla.“¹⁷⁹ Z této skutečnosti vychází má práce sociální pracovníce a vědomí toho, že tlak okolí, životní problémy, které již jedinec není schopen vlastními silami zvládnout, může často udělat z člověka pachatele trestného činu a bohužel i recidivistu, který se bude do kriminálního prostředí vracet.

¹⁷⁹ ZIMBARDO, P., *Luciferův efekt*, s. 27.

POUŽITÉ ZDROJE

7.5 POUŽITÁ LITERATURA

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, České katolické nakladatelství, 1994. ISBN 80-7113-111-3.

BAJCURA, L. a kol. *Sociální práce ve vězeňství*. Sborník, české a cizojazyčné příspěvky: Akademie Vězeňské služby České republiky, Stráž pod Ralskem, 2020. ISBN 978-80-907836-3-8.

ČERVENÁKOVÁ, A. a kol. *Metodika pro školní sociální pedagogy*. Ostrava, 2019. ISBN není.

ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, s. r. o., 1998. ISBN 80-85858-70-3.

DIRGA, L. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2020. EAN 9788026108481.

DRÁPAL, J.; JIŘIČKA, V., RASZKOVÁ, T. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 978-80-7676-066-0.

Druhý díl katolického katechismu pro dospělé (z německého originálu *Leben aus dem Glauben*), *Život z víry*. Německá biskupská konference 1995. Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

FABIÁN, P. *Paradigmata sociální práce*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2020. ISBN není.

FRANKL, V. E. *A přesto říci životu ano*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 978-80-7192-866-9.

GLASOVÁ, K. *Filozofia v praxi sociálneho pracovníka*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-44-3.

GOROVITZ, S. (ed), *Utilitarianism. Text and Critical Essays*, London: Bobbs-Merrill, 1971. ISBN 13: 9780672611209.

HARTLOVÁ, H.; HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, s. r. o., 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HILL, J., *Soudný utilitarismus Johna Stuarta Milla*. In: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-442-8.

- JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce – reflexní přístup*. Praha: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-374-1.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha/Kroměříž: Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9.
- JINEK, J.; KŘIŠŤAN, A. *Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci*. Brno: Sociální práce, 2011. ISSN 1213-6204.
- KANT, I., *Základy metafyziky mravů*. Praha: Oikoymenth, 2014. ISBN 978-80-7298-501-2.
- KHECHUMYAN, A. *Imprisonment of the Eldrely and Death in Custody. The Right to Review*. Oxfordshire: Routledge, 2018. ISBN 978-80-907836-3-8.
- KNOTOVÁ, D. a kol., *Úvod do sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7078-3.
- KUZNÍKOVÁ, I. *Pokročilé metody sociální práce se skupinami*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7464-471-9.
- MALÁ, Dr. *Vězeňství po česku*. Tišnov: Sursum, 2003. ISBN 80-7323-062-3.
- MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.
- MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I*. Praha: GRADA Publishing a. s., 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.
- MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s r. o., 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, s r. o., 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, s. r. o., 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, s. r. o., 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- MEZNÍK, J.; KUČHTA, J., KALVODOVÁ V. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X.
- NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-01.
- MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.

NAVRÁTIL, P. *Vybrané teorie sociální práce*. Praha: Portál, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

PALOVIČOVÁ, Z. *Etika ctnosti a problém morálního charakteru*. Filozofia. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2003. ISSN 0046-385x.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

SIROVÁTKA, J. *Bezpodmínečně platný mravní zákon. Etika Immanuela Kanta*. In.: ČAPEK, J. a kol.: *Přístupy k etice II*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-442-8.

SHULMAN, L. *Interactional Social Work Practice*. Itasca.: F E Peacock Publishers, 1990. ISBN 978-0875813554.

Sociální pedagogika. *Social Education*. ročník 4, číslo 1, duben, 2016. ISSN 1805-8825.

ŠPILÁČKOVÁ, M.; NEDOMOVÁ, E. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7464-434-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

VOLÁK, M. *Etická dilemata v sociální práci z pohledu sociálních pracovníků ve veřejné správě (sociálních kurátorů)*, Praha: Diplomová práce Univerzita Karlova, 2017.

ZIMBARDO, P. *Luciferův efekt*. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3281-2.

7.6 INTERNETOVÉ ZDROJE

Brain tools. *Aktivní naslouchání*. [online], [cit. 2022-15-11], Dostupné na www: URL <<https://www.braintools.cz/toolbox/komunikace-pri-reseni-konfliktu/aktivni-naslouchani.htm>>.

Český statistický úřad. *Ženy a muži v datech – 2017*. [online], [cit. 2021-29-07]. Dostupné na www.: URL <<https://www.czso.cz/csu/czso/zeny.a.muži.datech-2017>>.

Etický kodex. *Systematicky zpracovaný soubor obecných, ale i konkrétních norem a předpisů*. [online] [cit. 2022-08-11], Dostupné na www: URL <[Etický kodex sociálních pracovníků ČR | Etický Kodex \(eticky-kodex.cz\)](http://Etický_kodex_sociálních_pracovníků_ČR_|Etický_Kodex_(eticky-kodex.cz))>.

HNÍDKOVÁ, I. *Sociální práce ve vězeňství*. [online] [cit. 2021-18-09], Dostupné na www: URL <[Sociální práce ve vězeňství, HNÍDKOVÁ I., Generální ředitelství Vězeňské služby ČR](http://Sociální_práce_ve_vězeňství,_HNÍDKOVÁ_I.,_Generální_ředitelství_Vězeňské_služby_ČR)>.

Justice.cz. *Katalog životních situací. obecné informace*. [online] [cit. 2022-13-11], Dostupné na www.: URL <<https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>>.

Koncepce vězeňství. [online] [cit. 2020-25-11], Dostupné na www: URL < <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>> .

Probační a mediační služba [online] [cit. 2021-19-09], Dostupné na www: URL < [PMS-PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA \(pmscr.cz\)](https://pmscr.cz) >.

Slovník právních pojmů. [online] [cit. 2022-13-11], Dostupné na www: URL< <https://www.bcak.cz/slovník-pravnich-pojmu/recidiva/>>.

Společnost sociálních pracovníků. [online], [cit. 2022-13-11], Dostupné na www: URL < [Společnost sociálních pracovníků | Co je IFSW \(socialnipracovnici.cz\)](https://socialnipracovnici.cz) >.

Všeobecná deklarace lidských práv. [online] [cit. 2022-08-11], Dostupné na www: URL< <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> >.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Praha: MPSV, [online]. [cit. 2022-11-11]. Dostupné na www: URL< <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>>.

Zákon č. 169/1999 Sb., zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. Praha: MPSV, [online] [cit. 2022-13-11], Dostupné na www: URL <[169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody \(zakonyprolidi.cz\)](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/169/1999) >.

ABSTRAKT

Etická dilemata v sociální práci z pohledu sociální pracovníce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody.

České Budějovice 2023. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce doc. Dr. phil. Jakub Sirovátka.

Klíčová slova: sociální práce, sociální pracovníce, etické problémy, etická dilemata, etické principy

Diplomová práce se zaměřuje na etická dilemata při práci sociální pracovníce s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody z interdisciplinárního z pohledu. Diplomová práce se zabývá významem etiky v práci sociální pracovníce, vymezuje předmět etiky, zejména vztah etiky a morálky a popisuje základní etické přístupy. V diplomové práci je k problematice přistupováno nejen z etického hlediska, ale i z pohledu psychologického a pedagogického. Je zachycen historický vývoj etických názorů z pohledu hlavních představitelů etických směrů, jako je deontologie a utilitarismus. Diplomová práce se věnuje pojmu spravedlnosti a sociální spravedlnosti, s kterými pracují etické kodexy jako s jednou ze základních hodnot sociální práce. Další část diplomové práce definuje sociální práci, její cíle, možné dělení, legislativní ukotvení sociální práce a vybrané teoretické koncepty. Cílem diplomové práce bylo odhalit konkrétní situace, se kterými se sociální pracovníce ve vězení setkává a považuje je za eticky dilematické. Praktickým cílem práce bylo přiblížit, jak tyto situace sociální pracovníce prožívá, jaké volí strategie při jejich zvládnutí a kde hledá zdroje podpory pro své rozhodování.

ABSTRACT

Ethical dilemmas in social work from the perspective of a social worker with convicts in prison.

České Budějovice 2023. Diploma thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Social and Charitable Work. Supervisor doc. Dr. Phil. Jakub Sirovatka.

Key Words: social work, social worker, ethical problems, ethical dilemmas, ethical principles

The diploma thesis focuses on ethical dilemmas in the work of a social worker with convicts serving a prison sentence from an interdisciplinary perspective. The diploma thesis deals with the importance of ethics in the work of a social worker, defines the subject of ethics, especially the relationship between ethics and morality, and describes basic ethical approaches. The issue is approached not only from an ethical point of view, but also from a psychological and pedagogical point of view in the diploma thesis. The historical development of ethical opinions is captured from the point of view of the main representatives of ethical trends, such as deontology and utilitarianism. The diploma thesis deals with the concept of justice and social justice, with which ethical codes work as one of the basic values of social work. There is defined the social work, its goals, possible divisions, legislative anchoring of the social work and selected theoretical concepts in the next part of the thesis. The aim of the diploma thesis was to reveal specific situations that social worker encounters in prison and considers them to be ethically dilemmatic. The practical goal of the work was to explain how the social worker experiences these situations, what strategies she chooses when managing them and where she looks for sources of support for her decision-making.